

GESCHIEDENIS

VAN

EELLEN.

PAROCHIE — HEERLIJKHEID — GEMEENTE

DOOR

H. VAN DE WEERD, Pr.

Dit werk werd bekroond door de „Société
d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège” met
den prijs DELAVEUX voor het jaar 1903.

EEN WOORD VOORAF.

Aangezet door het verlangen om meer te weten over de plaats waar ik het licht zag en mijn jeugd doorbracht, heb ik deze nasporingen begonnen. Ik heb ze voleind en in geschrift gebracht om ook aan anderen wien het kan behagen, vooral mijne dorpsgenooten, mijn weten mede te deelen.

DE SCHRIJVER.

BRONNEN.

De bronnen, die benuttigd werden, zijn de volgende:

1. ARCHIEVEN EN HANDSCHRIFTEN.

Te Eelen: het kerkelijk archief bestaande uit: de *doop-, trouw- en sterfregisters* van 1625 af tot heden; een oude *lijst van jaar- en getijden* met naam der stichters, panden, pandhouders en opbrengst

daarvan, opgemaakt en voltooid in 1665 door pastoor Walsenius, en enkele afzonderlijke stukken. Van groot nut waren mij de lijst der pastoors met korte levensschets en de beschrijving der verschillende stichtingen, opgemaakt tusschen 1835—1838 door pastoor Holthuysen uit de toen nog bestaande archieven. De meeste dezer archieven zijn met die der schepenbank in 1881 bij den brand der kerk vernietigd. Hij benuttigde daartoe:

1°. Registrum Anni 1553. R^o Domini Freyen, junioris....

2°. Registrum Anni 1611 Joannis a Lapide.

3°. Archivum Anni 1657 Adami Walzenii.

4°. Verschillende oude testamenten en stichtingsbrieven van jaargetijden, lof, vroegmis, H. Sacramentamis en titels van eigendommen.

5°. Registers van ontvangst van de jaren 1585 tot 1820.

6°. Registers van ontvangst van 1796—1804 (nog aanwezig); idem van de inkomsten der vroegmis; registers van St. Jansbeneficé, St. Nicolaasbeneficé en van O. L. Vrouw van Tongerlo.

7°. Een pak oude testamenten zonder fundatie, huwelijksvoorwaarden.

8°. Een groot getal stukken van lateren tijd en van minder belang.

Al deze stukken zijn nu verdwenen; zijne aantekeningen, met veel zorg verzameld, hebben bijgevolg groote waarde.

Van het gemeente-archief is er niets meer overig. In 1850 waren nog voorhanden: een oud register van vóór 1700 aangaande de heide; een register der vergaderingen van scholtis en schepenen uit 1859; een schatboek van 1789, van 1790—1795 en 1796; verder een bunderboek, lagerboek enz.

De heer N. Deckers te Eelen verschaftte mij: een *gedingregister* der schepenbank van 1686 tot 1736; een *staat van onkosten door de Franschen* in 1794 gemaakt te Eelen en enkele losse stukken. De heer Theod. Coenen bezit een *censregister van den hof van de kapel* 1661—1784, — de heer J. Poysat een gedeelte van een *censregister van den hof van Sipernau* uit de XVIIIe eeuw, en de heer J. van Oeteren een *register der oude schutterij* inhoudende de statuten afgeschreven in 1756.

Te Visserweert zijn geene archieven voorhanden.

Te Tongerloov bevindt zich een afschrift der *stichtingen van jaargetijden* beginnende omstreeks 1450.

Te Maeseyck berust een *oud register* uit de eerste jaren der XVIIe eeuw, bevattende de *lijst der archieven van Maeseyck* met sommige uittreksels aangaande Eelen.

Te Hasselt in het Staatsarchief worden bewaard: een *grootte hoeveelheid stukken aangaande* het geding over den eigendom van het kasteel *Sipernau*, van 1570 tot ongeveer 1680; — een „*Gicht en Gheudingeregister*” van de schepenbank van Eelen van 1663—1686 en enkele *afzonderlijke stukken*. — Van groot nut waren voor ons de registers van verheffingen der leenzaal van Curingen loopende van 1368—1794.

Te Luik op het Staatsarchief; de archieven van den Raad der Financiën en van het „*Cour des Dépêches*” bevattende de aanstelling van meiers, burgemeesters enz. en behelzende gerechtszaken.

Archief van het Bisdom: de registers van den aartsdiaken van Kempenland (1400—1794), waarin de aanstellingen van pastoors en beneficianten en de kerkbezoeken van den aartsdiaken ⁽¹⁾.

II. GEDRUKTE BESCHREIDEN:

a. Tijdschriften.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg (Maestricht).

Bulletin de la société scientifique et littéraire du Limbourg (Tongres).

Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique.

Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois.

L'Ancien Pays de Loöz.

De Maasgouw.

Bulletin de l'académie de Belgique.

Bulletin des commissions royales d'art et d'archéologie.

Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège.

Leodium.

(1) Zekere heer Breuls te Vaux (Chèvremont) schijnt documenten te hebben over de bezittingen der abdij van Corbie in onze streken; ze zijn echter niet te genaken.

West-Deutsche Zeitschrift.

Mémoires de la société des antiquaires de Picardie, enz.

b. Boeken.

De werken van kanunnik Jos. Daris.

Notices et Extraits des Documents manuscrits conservés dans les dépôts publics de Paris et relatifs à l'histoire de Picardie par Mr. Hip. Cocheris. Paris 1854.

Archieven van het Kapittel der Hoogadellijke rijksabdij Thorn door J. Habets en A. J. A. Flament, 2 dln. 8°.

Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg, par le Chev. G. J. de Corswarem. 1857. 4°.

Mémoire historique et étymologique sur les noms des anciens habitants, territoires, communes et hameaux de la province du Limbourg, par le même.

Actes et documents anciens intéressant la Belgique, publiés par Charles Duvivier. Bruxelles 1898.

Mémoire sur les anciens noms de lieux dans la Belgique orientale par Ch. Grandgagnage.

Vocabulaire etc. du même.

Le Livre des Fiefs du comté de Looz sous Jean d'Arckel publié par M. le Chev. C. de Borman. Brux. 1875.

Les Délices du Pays de Liège. 1743.

Historia Lossensis, door Mantelius.

Opera diplomatica et historica, door Aub. Miraëus.

Geschiedenis van het Bisdóm Roermond enz. door Jos. Habets.

Armorial ou Wapenboek de Gelre par V. Bouton. Paris-Bruxelles.

Cartulaire de l'église St. Lambert de Liège, par Bormans et Schoolmeesters. 1895. 4°.

Livre des Feudataires de Jean III, par Galesloot.

Histoire de la maison de la Marck etc., par J. de Chestret de Hanefte.

Geschiedenis van Neer-Oeteren, door P. J. Maes.

Notice historique sur la ville de Maeseyck, par J. Wolters.

Recueil héraldique des bourgmestres de la noble cité de Liège, par Loyens. 1720.

Les Origines Chrétiennes dans le diocèse de Tongres par l'abbé
Jean Paquay. Tongres 1909. 8°.

Les paroisses de l'ancien concile de Tongres par le même
Liège. 1909. 8°.

Les Seigneurs de Sipernau de la famille de Rhoe d'Opsinnich
depuis 1472 jusqu'à La Marck par de L'Escaille Baerlo.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Plaats in het algemeen.

I. DE EERSTE BEWONERS.

De eerste bewoners eener streek zetten zich bij voorkeur neder op de boorden der groote rivieren. Geen wonder dus dat wij het Maastand en in 't bijzonder de plaats van het huidige dorp Eelen reeds in de vroegste tijden bewoond vinden. Hier beschrijven waar vandaan deze eerste bewoners kwamen, hoe zij leefden, van welk ras zij deel maakten, zoude ons te ver van het onderwerp affeiden en behoort tot eene meer uitgebreide studie over geheel de streek der Maasvallei. Om een dergelijke studie te vergemakkelijken en tevens om volledig te zijn, zullen wij in het kort, als inleiding tot de eigenlijke geschiedenis van het dorp, hier mededeelen al wat er uit die eerste tijden te Eelen gevonden is; de hooge oudheid van het dorp en van de parochie zal daardoor meer aan den dag komen.

a. Steenen tijdperk. Zes wapens uit geslepen steen werden te Eelen opgegraven: twee bijlen bij het kasteel van Sipernau, een ander wat kleiner nabij het dorp ⁽¹⁾; een gepolijst bijltje in den Dorpskamp te midden eener romeinsche begraafplaats ⁽²⁾; verder twee geslepen silexsteenen, de eene langs den weg van Eelen

⁽¹⁾ Bulletin de l'Académie de Belgique, t. V. p. 469.

⁽²⁾ Bulletin des Commissions royales d'art et d'archéologie, 1885: „Fouilles d'Eelen... etc.”.

naar Maeseyck en de andere in den Dorpskamp achter het huis Driessen.

b. Bronzen tijdperk. Vier bronzen wapens werden gevonden in het jaar 1906 tusschen het kasteel Sipernau en de Oeter of Boschbeek (1); een bronzen werktuig, door den heer P. J. Maes beschreven in zijne Geschiedenis van Neer-Oeteren, werd ongeveer op dezelfde plaats ontdekt.

c. Romeinsch tijdperk. Het romeinsch tijdperk levert een tamelijk rijken schat op van voorwerpen uit begraafplaatsen voortkomend. In Januari 1884 werden bij toeval op den „Zengerkamp” eenige scherven van romeinsche potten en grafurnen blootgelegd. Dit gaf aanleiding tot geregelde opzoekingen. De markies de Wayrin uit Dilsen steunde deze door het aankopen der gevonden voorwerpen. Op verschillende plaatsen werden nu opgravingen gedaan. De heer Willems allereerst ontdekte in den voornoemden „Zengerkamp” een aantal romeinsche graven. Ik som hier de voornaamste voorwerpen op die aldaar werden gevonden (2):

1. Een groote schotel uit roode aarde (terre samienne) met het merk VVADV. Volgens den heer Schuermans te Luik zou men dit merk kunnen terugbrengen tot A(MAN)DVS (3).

2. Een kleine urne uit witte aarde met zwart glazuur; zij is versierd met een jachttooneel.

3. Vijf kleine schotels uit roode aarde, drie bekers uit grijze aarde, zeven urnen en verschillende teilen. Een platte beker van binnen met stof bezet. Sommige dezer potten bevatten asch en klei.

4. Een kleederspeld (fibula) in verguld brons, versierd met een veelkleurig mozaïek. Een stuk van een bronzen armband.

5. Een ijzeren lans.

(1) Een dezer wapens is in het bezit van den heer Goyens te Neer-Oeteren, een ander is het eigendom van den heer P. J. Maes te Kortrijk. Op meer andere plaatsen der Maasvallei zijn bronzen voorwerpen ontdekt geworden. Zoo b.v. bezit kanunnik professor Remy te Leuven een bronzen degen die te Ophoven (Ven) werd opgegraven.

(2) Eene meer uitgebreide beschrijving dezer voorwerpen is te vinden in het „Bulletin des Commissions royales d'art et d'archéologie”, 1885.

(3) Zie: Compte-rendu des fouilles d'Elen dans „Westdeutsche Zeitschrift, Museographie, IV” (1885), p. 227.

6. Vier romeinsche bronzen geldstukken, waaronder één van keizer Vespasianus (69—79 na Chr.).

Nog andere voorwerpen werden dicht bij de voornoemde plaats gevonden door den heer J. Van Oeteren.

In de maand Maart 1884 werden door den heer L. Colson nieuwe ontdekkingen gedaan op de plaats genaamd den „Dorpskamp”. Hier ontgroef men vier en veertig romeinsche graven die samen evenals die van den „Zengerkamp” eene romeinsche begraafplaats uitmaakten. De graven waren volgens orde gerangschikt; aan het uiteinde, zooals op den Zengerkamp, vond men, op 70 centimeters diepte, eene aardlaag geheel met houtasschen doormengd, mogelijk was dit de plek waar de brandstapel was opgesteld. De merkwaardigste voorwerpen hier gevonden zijn:

1. Een aantal amphoren, kruiken, potjes, schotels, potten voor reukwerken, drinkbekers, enz.

2. Drie groote schotels (terre Samienne) van 69 centimeters doorsnede met een leeuwenmuil als gieter.

3. Een schoteltje met een verroest geldstuk. Een overdekt schoteltje een sleutel inhoudend.

4. Eene urne met zwart émail en versierd met een jachttooneel: lotusbladeren, waartusschen een jager een hert achtervolgende met strik en spies.

Behalve sommige glazen flesschen en andere voorwerpen in ijzer of brons vond men in een der graven een geldstuk van Septimius Geta (211—212 na Chr.).

Bij de 44 graven bevond zich eene kist gesloten met een sleutel, versierd met bronzen platen en handvatten; zij bevatte verschillende glazen en bronzen voorwerpen.

Uit het bestaan dezer twee bekende begraafplaatsen, die men in de nabijheid van het tegenwoordige dorp ontdekt heeft, blijkt duidelijk dat de plaats bewoond was ten tijde der romeinsche overheersching. Of hier eene villa gestaan heeft dan wel de „statio” van Feresne, ten Noorden van Maastricht op het *Itinerarium Antoninum* aangeduid, kan met de gedane vondsten niet opgehelderd worden.

De romeinsche heerbaan van Tongeren naar Nijmegen komt te

Eelen voorbij en zal niet geheel vreemd zijn aan de nederzetting van Romeinen op deze plaats (1).

De geldstukken van de keizers Vespasianus (69—79 na Chr.) en Septimius Geta (211—212 na Chr.) aldaar gevonden verklaren ons dat de eerste begraafplaats werd aangelegd onder of na Vespasianus en de andere onder of na Geta. De bewoners moeten tamelijk talrijk geweest zijn, naar het getal graven en voorwerpen door hen achtergelaten te oordeelen.

d. *Frankisch tijdperk*. De Romeinen werden uit onze gewesten verdrongen vóór de vijfde eeuw door den inval der Franken. Nadien is er ten onzent bijna geen spoor meer van de Romeinen te vinden. De meeste der huidige dorpen van de Maasvallei danken hunnen oorsprong aan de Franken, die de romeinsche eigendommen bezetten (2). Dat de Franken ook de romeinsche bezetting van Eelen kwamen bewonen, bewijst ons eene frankische begraafplaats aldaar, ontdekt in 1898 nabij het Eind, op de plaats genaamd „op den akker”, langs de heerbaan. Behalve een aantal aarden potten bevatte zij enkele wapens en overblijfsels van menschenbeenderen. De opgravingen werden gedaan door de zorgen der „Société d'Archéologie” van Brussel (3). De gevonden voorwerpen zijn:

a. Een versierde vóórromeinsche (?) pot, bevattende verkoolde beenderen.

b. Twee kommetjes uit roode aarde (Gallo-romeinsch).

(1) De loop der romeinsche heerbaan komt overeen met die der oude baan aangeduid op de bijgaande kaart. Er is geen ander spoor van romeinsche baan in het dorp te vinden.

(2) De uitgang der namen dezer dorpen duidt dit duidelijk aan; schier allen hebben de Frankische uitgangen: *heim, hem, en, ingen*: Geystingen, Eelen, Rothem, Dilsen, Stockheim, Reckheim, enz. Sommige maken uitzondering: b.v. Meeswyck (*Mosae vicus*), dat den romeinschen naam behield. Masvic in 948. Zie *Miracul. Oper.* dipl. I. p. 139.

(3) Indien men met Wendelinus en sommige geleerden mag aannemen dat de Malbergen der Salische Wet oude plaatsnamen aanduiden, dan zoude men hierdoor 't verblijf der Franken te Eelen nog kunnen bevestigen. In Hoofdstuk XLIV, artikel 10, der Salische Wet leest men: „Si quis puellam ingenuam occiderit, *Mall. Nuchala*, VIII M denarium, qui faciunt solidos et culpabilis iudicetur”. In dit geval ware hier wel *Nuchelen*, eene groote en cruwenoude hoeve tusschen Eelen en Heppeneert, aangeduid.

c. Drie Frankische potten uit grijze aarde met versierselen, een effen pot uit zwarte aarde, verscheidene gebroken potten.

d. Twee franciscan (t' wapen der Franken), een umbo van een schild, drie framea's, drie punten van pijlen.

e. Een bronzen stuk uit de versiering van een gordel van Frankischen oorsprong.

f. Talrijke overblijfsels van menschenbeenderen. De meeste dezer zaken bevinden zich bij Mr. Powis de Tenbossche te Eelen.

Ziedaar in 't kort wat we weten van Eelen voordat we geschreven oorkonden bezitten (1). Sedert het steenen tijdperk hebben daar menschen gewoond die er voorwerpen hebben achter gelaten. De Romeinen hebben er zich gevestigd op het laatst in de derde of vierde eeuw na Christus; de Franken hebben hen er opgevolgd. Wat we verder zullen mededeelen over Eelen hebben we geput uit geschreven oorkonden.

II. HET DORP EELEN.

Ligging. Het dorp Eelen is in de Maasvallei gelegen op een uur afstand ten Zuiden van Maaseyck, aan den grooten steenweg van Maastricht naar Roermond en dicht bij de Maas. Het grenst ten Noorden aan de gemeente Maaseyck, ten Oosten aan de Maas (Nederlandsche grens), ten Zuiden aan de gemeente Rothem en ten Westen aan de gemeente Neer-Oeteren.

Naamafleiding. De oudste oorkonde waarin wij den naam van het dorp Eelen ontmoeten, is van omstreeks 1150. De naam wordt er geschreven „*Hellim*” en „*Helim*” (2). Later vinden we *Yelme* (? 1179) (3), *Helle* (1259) (4). Van de XIVe eeuw af tot aan de Fransche Omwenteling is de gewone schrijfwijze *Elen* met ééne e;

(1) Vele andere potten en munten werden er nog gevonden; zij kunnen echter bij gebrek aan zekere gegevens hier niet vermeld worden.

(2) Zie het stuk op het einde van deze verhandeling.

(3) „*Cartulaire de l'abbaye de Heylissem*” in *Analectas pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, deel XXIV, p. 182.

(4) *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, tom. XXIV, p. 255.

doch men vindt reeds in de XVe eeuw *Eelen* met twee e's gelijk tegenwoordig, welke schrijfwijze meer en meer de gewone werd en na de Fransche Omwenteling alleen in gebruik bleef. Andere, doch zeldzame schrijfwijzen hebben we ontmoet, als *Yllon* (begin der XVe eeuw), *Jellen*, *Illen*, *Ellen*. Deze zijn enkel een bewijs dat eertijds gelijk nu nog de *e* als *ie* werd uitgesproken in de volkstaal.

Men heeft reeds meermalen getracht de beteekenis van den naam Eelen te verklaren. Alle gegeven uitleggingen zijn te onzeker om er bij stil te blijven staan (1).

Uitgestrektheid. Het dorp Eelen beslaat tegenwoordig eene oppervlakte van 1001 hectaren, bestaande uit weilanden nabij de Maas gelegen, uit een strook zwaren leemgrond tusschen deze weilanden en het dorp, en uit zandgrond ten Westen, waar het aan de Kempen aansluit. Vroeger strekte zich het dorp meer Oostwaarts uit en bevatte aan de oeverzijde der Maas twee gehuchten: Visserweert en Daniëlswaert. Deze gingen evenwel in 1839 aan Holland over. Daarentegen behoorden de heiden, ten Westen, met de later aangelegde wateringen tot in 1803 aan de gemeente Neer-Oeteren. De beek, de Donghe genaamd, maakte alsdan de grens uit tusschen die twee dorpen. In 1803 werden bij besluit van den Prefekt der Neder-Maas 235 bunders heide aan de gemeente Neer-Oeteren afgenomen en bij Eelen gevoegd. In 1821 werd eindelijk de Westergrens, zooals ze nu is, voor goed bepaald.

Oudtijds was Eelen dus een echt Maasdorp, dat zich uitstreckte langs de beide oevers der rivier.

Het is zeker dat, zooals de militaire stafkaart het nog aangeeft, in vroegere eeuwen de Maas of een tak der Maas kort langs de huizen van het dorp gestroomd heeft; de loop der Oude Maas te Dilsen en Rothem laat veronderstellen dat deze vroeger voortstroomde door de Laak langs Eelen. Nog elken winter, ondanks de dijken die vroeger niet bestonden, komen de waters der Maas bij overstroming tot aan de eerste huizen van het dorp op meer dan een kwartier uur afstand van hare bedding.

(1) Zie G. S. de Cosswarem, *Mémoire historique et archéologique sur les noms des anciens habitants, territoires, communes et hameaux de la province du Limbourg*.

Gehuchten. Daniëlsweert en Visserweert waren eigenlijke gehuchten, geheel van het dorp afgelegen. Zand en Ophoven, op ongeveer tien minuten van het dorp, kan men ternauwernood gehuchten noemen.

Oude plaatsen. Te Eelen bevinden zich verscheidene plaatsen die een zeer hooge oudheid kennen en met den naam van het dorp opgaan tot in de oudste eeuwen waaruit wij geen geschreven oorkonden meer hebben. Dergelijke zijn: Sipernau dat reeds in de XIIIe eeuw en zelfs vroeger onder dien naam voorkomt. De kapel met de hoeve der kapel, Zand, Crauwelbosch, Nuchelen, de laathof van Corbie bestonden reeds in de XIVe eeuw, zonder dat men hunnen oorsprong kan bepalen. Wij zullen deze in een volgend hoofdstuk afzonderlijk behandelen. Uit de oudheid dezer plaatsen echter blijkt, dat Eelen in de XIVe eeuw schier dezelfde ligging met straten en huizen had als heden en dat de bevolking tamelijk talrijk was.

Bevolking. Bij de laatste volkstelling had Eelen 958 inwoners. In 1671 waren er ongeveer 340 die hun Paaschplichten vervulden, dat is ongeveer 600 inwoners⁽¹⁾. Uit een lijst der schutters van het jaar 1756 kan men opmaken dat er alsdan te Eelen bijna zooveel inwoners waren als op den dag van heden.

(1) Zie: Kerkbezoek van den aartsdiaken der Kempen in 't archief van 't Bisdóm te Luik.

TWEEDE HOOFDSTUK.

A. De Parochie.

I. HAAR ONTSTAAN.

Eelen is eene der eerste parochiën der streek. Haar ontstaan dagteekent van vóór 813. Om dit te kunnen bewijzen, moeten wij vooraf in 't kort een blik werpen op den godsdienstigen toestand onzer streek in de eerste eeuwen onzer tijdrekening.

Het H. Evangelie werd allereerst verkondigd te Tongeren en te Maestricht. Op het laatst der IVe eeuw werd de H. Servatius, eerste bisschop van Tongeren, te Maestricht begraven ⁽¹⁾. Een aantal bisschoppen volgden hier den H. Servatius op. Hunne werking bepaalde zich natuurlijk niet enkel tot de omliggende dorpen, maar zij trokken verder langs de Maas op evangelische tochten uit. Wel is waar zal de inval der Franken in de V^e eeuw die jonge wortels des geloofs grootendeels uitgeroeid hebben, edoch in de V^e eeuw begonnen, werd het bekeeringswerk der Franken in de VIe en VIIe eeuw geheel voltrokken ⁽²⁾. In de VIIe eeuw werden de laatste heidenen in de Kempen door den H. Lambertus bekeerd ⁽³⁾.

Van dien tijd af ontstonden er reeds in onze streek verscheidene kerken met enkele zeer uitgebreide parochiën. Karel de Groote

(1) Zie: J. Paquay, *Les origines chrétiennes dans le diocèse de Tongres.*

(2) J. Daris, *Histoire du diocèse de Liège avant le XIIIe siècle.*

(3) *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire de Liège*, t. XIV, p. 461.

dringt in zijne capitularia zeer er op aan om *nietve* kerken op te richten. Van de gebouwen dezer eerste kerken, meestendeels in hout, is schier niets overgebleven daar door de invalende Noormannen alles op de boorden der Maas verwoest werd op 't einde der IXe eeuw (1).

Het eerste teeken waaraan men de oude parochiën erkent is de patroon der kerk. De eerste kerken in onze gewesten werden bij voorkeur gesteld onder de bescherming der H. Maagd, van den H. Petrus, de H.H. Jan Baptist en Evangelist en van de Heiligen der streek, de H.H. Servatius en Lambertus. Dit eerste kenteeken is te Eelen aanwezig; de patroon der parochie is de H. Petrus.

Naast dit eerste algemeen kenteeken bestaat er een ander dat met volkomen zekerheid de primitieve parochiën van de latere laat onderscheiden: de tienden. Zeer vroeg door de gewoonte ingevoerd, werd het schenken der tienden aan de kerk, waaronder de eigendommen lagen, door eene algemeene wet onder Karel den Groote bekrachtigd; de capitularia van dezen keizer schrijven deze wet zonder uitzondering voor en de keizer deed ze streng toepassen. Hierdoor moesten allereerst de grenzen der bestaande parochiën nauwkeurig bepaald worden om alle geschillen te voorkomen (2). Vervolgens, om te beletten dat een of ander groote eigenaar door het bouwen van eene nieuwe kerk op zijn eigendom zich aan deze verplichting onttrok, vaardigde Karel de Groote in 813 eene tweede wet uit, waarbij bepaald werd dat de reeds bestaande kerken niet mochten beroofd worden van hare tienden noch van eenige andere bezitting om ze aan de nieuwe kerken te schenken (3); dit voorschrift werd weldra eene kerkelijke wet die altijd behouden is gebleven. In het algemeen dus

(1) In 802 bestond er te *Staphinsere* (Stevensweert) eene kerk toegewijd aan den H. Michaël. De kerk bezat in eigendom 38 mansl (hoeven) van 12 bunders. De kerkgewaden waren van huiltengewonen rijkdom, het altaar was met goud en zilver ingelegd, enz. Zij werd waarschijnlijk verwoest door de Noormannen. (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège avant le XIIIe Siècle*, p. 178).

(2) „Ut terminum habeat unaquaque ecclesia de quibus villis decimas recipiat”. Capitulaires d'Ansegise; Boretius, *Capitularia Regum Francorum*, t. I, p. 249.

(3) „Ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decima nec alia ulla possessione priventur, ita ut novis tribuatur ecclesiis” MGH, Boretius, *Capitularia regum francorum*, t. I, pp. 173 et 174.

kan men de kerken, die oorspronkelijk tienden bezaten (*ecclesiae decimales*) — bijzonder wanneer deze tienden zich zelfs over het grondgebied van later gestichte en ondergeschikte kerken uitstrekken — aanzien als gesticht vóór 813. De tienden van gansch het grondgebied, ook van dat der later opgerichte kerken, bleven volgens de wet aan de moederkerk; daarbij behield deze tevens alleen het recht der toediening van de Sacramenten (*primum et ultimum sacramentum*); zij alleen had een doopvont en kerkhof. De inwoners der verafgelegen plaatsen, die later eene kapel verkregen, bleven hunne tienden aan de moederkerk verschuldigd; zij moesten ten minste op de hooge feesten van het jaar daar ter kerke gaan, daar hunne kinderen laten doopen en hunne dooden begraven, enz. (1).

Voor Eelen nu is dit alles het geval: de kerk was oorspronkelijk eene *parochiale* en *decimale* kerk, waarvan de tienden van de oudste tijden af zich over het grondgebied van Eelen en Tongerlo (met Daniëls- en Visserweert) uitstrekten; de kerk hing van geene andere kerk af, maar was rechtstreeks het eigendom van de abdij van Corbie (Picardië in Frankrijk), die het tijdelijk bezit der plaats, naar men algemeen aanneemt, in 800 reeds bezat. Uit het feit dat men te Eelen eene *decimale* kerk vindt mogen wij dus met zekerheid besluiten dat de parochie Eelen van vóór 813 dagteekent, bijzonder wijl wij hier te doen hebben met eene parochie, die door de eeuwen heen zonder verandering aan Corbie heeft toebehoord en steeds ver verwijderd is gebleven van allen anderen eigendom dezer abdij (2).

(1) Voor meer bijzonderheden raadplege men het werk van den heer J. Paquay: „*Les paroisses primitives de l'ancien concile de Tongres*”. Hij besluit op bl. 20 met pastoor J. Habets (*Geschiedenis van het Bisdóm Roermond*, enz. t. I, bl. 197) en met den heer Ceysens (*Étude historique sur l'origine des paroisses* in *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire*, t. XIV, bl. 186): „qu'en règle générale les anciennes paroisses se distinguent par leur étendue plus considérable. Du fait que des églises voisines ont des décimateurs distincts, on peut déduire, en général, que ces églises sont distinctes l'une de l'autre dès avant l'époque carolingienne”. Men zie insgelijks: Imbart de la Tour, *Les paroisses rurales du IVe au XIe siècle*. Paris 1900.

(2) De Wel Eerw. heer Ceysens stelt een anderen regel vast om de betrekkelijke oudheid van sommige parochiën te kunnen bewijzen. In zoover wij dezen regel mogen aannemen kunnen wij hem ook nog op de kerk van Eelen toepassen. „De parochiën”, zegt hij „waar de tienden in drie deelen verdeeld werden, zijn ontstaan

Een ander bewijs van den hoogen ouderdom der parochie Eelen is een niet gedagteekend charter van den Prins-Bisschop van Luik, Hendrik van Leyen (1145—1164), welke de kerk van Eelen aanhaalt als reeds lang bestaande. De bisschop wil, gelijk hij zegt, de rechten der rechthebbenden door dit geschrift herdenken „commemorare facimus“⁽¹⁾. Er is dus geen sprake van oprichting en kan men bijgevolg de stichting der parochie geruimen tijd hooger doen opklimmen.

Vervolgens doen de inrichting der kerk en de groote uitgestrektheid der primitieve parochie eveneens haren hoogen ouderdom blijken.

Onder Karel den Groote (omstreeks 800) moest elke kerk tot onderstand van haar bedienaar bedeed zijn met *twoe* hoeven (mansus); elk van twaalf bunders, met de aanhoorige akkerlanden en de noodige lijfeigenen om ze te ontginnen⁽²⁾. De goederen der kerken, zoo als gezegd is, konden haar niet ontnomen worden. De nieuwe kerken daarentegen, die na Karel den Groote opgericht werden, moesten zooals de capitularia van Lodewijk den Vrome (815) leeren, behalve de woning en den tuin van den priester naast de kerk slechts één mansus bezitten van teeminste twaalf bunders en vrij van alle lasten⁽³⁾.

Te Eelen vinden we, ofschoon drie eeuwen later, de kerk ingericht volgens die eerste wet.

Het zoo even vermeld charter van den bisschop van Luik bevestigt de abdij van Corbie in haar bezit der kerk van Eelen met alle afhankelijkheden⁽⁴⁾. Dit stuk geeft ons enkele bijzonder-

vóór het midden van de IXe eeuw; die echter, waarvan de tienden in vier deelen verdeeld werden, zijn na dezen datum gesticht geworden“. Welnu te Eelen werden de tienden, reeds vóór 1150, in drie deelen verdeeld. Wij kunnen dus ook hieruit besloiten dat de parochie van Eelen reeds vóór 850 gesticht werd. (Zie: aangehaald werk, bl. 171).

(1) Afgedrukt aan het eind van dit werk.

(2) J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège avant le XIIIe siècle*.

(3) *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire de Liège*, t. XIV, p. 165.

(4) Deze bisschop gaf veel charters tot bevestiging der bezittingen van kloosters; als vriend van Hendrik IV, keizer van Duitschland, had hij grooten invloed. In 1162 liet hij de abdij van St. Jansberg (Alden-Eyck), die kort na hare stichting in 1148 verwoest was, opnieuw opbouwen. (A. Miracis, *Opus, dipl. tom. III*, p. 722).

heden te kennen. De bisschop zegt dat hij „als middel om alle geveinsde aanspraak op de bezittingen der abdij en om allen twijfel in 't vervolg te voorkomen, de rechten der abdij van Corbie op de kerk van Eelen door dit geschrift wil *herdenken*. „De voornoemde kerk van Helim (Eelen),” zegt hij vervolgens, „met al hare aanhoorigheden is het eigendom der kerk van Corbie. *Twee derden* der kleine en groote tienden zoowel van vruchten als van zaden en van alle opbrengst behooren aan de kerk van Corbie, *een derde* aan den bedienaar der kerk; *de hoeven* van den priester en de hoeven en akkers aan hem geschonken (*curia sacerdotalis, mansi et agri dotales*) zijn geene tienden verschuldigd aan de kerk van Corbie. Insgelijks de *heerlijke hoeven* der kerk van Corbie en geheel de colonie met haar gerei die zij bezitten, gelijk reeds in den tijd van proost Symon, en het bunder „Wecheken” betaalt geen tienden aan den priester, maar wegens gelijke rechten zijn en de heerlijke ontginning en de priestertelijke akker vrij van alle tiendplicht”. Men ziet hieruit dat er bij de kerk van Eelen *twee hoeven* bestonden, waarvan omstreeks 1150 slechts *éene* ten bate van den pastoor der plaats was. Ook wegens hare bezittingen klimt de kerk van Eelen dus tot Karel den Groote op.

Een ander kenteeken der oude primitieve parochiën is hare groote uitgestrektheid te gelijk met hare onafhankelijkheid van alle omliggende kerken zooals wij hierna nader zullen zien. Dit is ook te Eelen verwezenlijkt: Eelen was eene parochiale kerk, enkel afhangende van eene oude abdij en zich uitstrekkende over Eelen, Visserweert, Daniëlsweert en Tongerlo waar later eene kerk, van Eelen afhangend (*appendix*), werd opgericht.

Bijgevolg steunend enerzijds op een charter der twaalfde eeuw, dat de kerk van Eelen als reeds lang bestaande noemt, en anderzijds op menigvuldige kenteeken die haren hoogen ouderdom bepalen, als: den patroon — het bezit van tienden — de verdeling harer tienden in drie deelen — hare bezittingen, — de uitgestrektheid en de onafhankelijkheid der parochie — meenen wij met recht te mogen besluiten dat Eelen eene der oudste parochiekerken der Maasvallei is en dat haar ontstaan dagteekent van omstreeks het jaar 800, zoo niet van vroeger.

De kerk van Eelen behoorde aan de abdij der Benedictijnen

van Corbie in Frankrijk te gelijk met meerdere andere kerken uit 't Noorden van België (1). Naar men algemeen aanneemt, zou de abdij in 't bezit dezer eigendommen gekomen zijn doorschenking van den H. Adelardus, kleinzoon van Karel Martel en neef van Karel den Groote, die zelf bezittingen had in 't land van Eyck. De H. Adelardus trad in 't klooster te Corbie omstreeks 773 en was reeds vóór 800 abt dier beroemde abdij. Hij was tevens eerste minister van Karel den Groote en van diens opvolger Lodewijk den Vrome. De abdij richtte in hare groote bezittingen parochiën op en wijdde alle haar onderhoorige kerken aan den H. Petrus, haar eigen patroon, toe. Aangezien de parochie Eelen vóór 813 opgericht werd en naar de voorschriften van Karel den Groote ingericht was, zou het niet te verwonderen zijn dat zij door den H. Adelardus zelven, op het uitdrukkelijk verlangen van zijn oom en vorst, opgericht werd (2).

II. HARE UITGESTREKTHEID.

In de eerste eeuwen, toen de kerken niet talrijk waren, moesten de parochiën van zelf meer uitgebreid zijn. De Eerw. heer Caysens geeft ons het middel aan de hand om die uitgestrektheid te be-

(1) In 't bisdom Luik: Eelen, Tongerlo, Beeringen, Widoie, Haren bij Bomershoven.

(2) In de „Chronique de l'abbaye de Saint-Trond” uitgegeven door Ridder de Borman 1877, bl. 237 is er spraak van eene kerk en villa te *Eltæ* gelegen, welke plaats men niet kan t'huis wijzen. Men leest er „quod Eltæ villa magna et ecclesia ejus nostra fuisse, quæ non longe a Trajecto supra Mosam posita est”; dit werd geschreven tusschen 1136—1138. De uitgever van de Chronyk is van meening dat men hier Eelen moet zoeken; doch, zooals wij gezien hebben, is het onmogelijk dat Eelen ooit aan de abdij van St. Truiden heeft toebehoord. De veronderstelling dat hier de kapel van O. L. Vrouw te Eelen en de bijgelegen hoeve bedoeld zou zijn, ware eerder aan te nemen. *Eltæ* kan even goed Echt aanduiden; Echte in 1128 (Miræus. IV. 197.) en *Enta* op 't eind der XIe eeuw (Jocund. Translatio S. Servatii. Mon. Germ. XII. 123, l. 6. sqq.) — of Elsen aangehaald in de Bulle die de verdeeling der bisdommen aangeeft in 1559 (Elsen is thans een gehucht van Roosteren tegenover Maeseyck op de Maas) of ook nog Elaloë. Men zie: Grandgagnage. Mémoires..., en nog: Vocabulaire des anciens noms de lieux dans la Belgique orientale. 1859.

rekenen (1). Steunend op de boven aangehaalde wet der onverdeelbaarheid der tiende besluit hij „dat in 't algemeen het gebied waar een oude tiend geheven werd, de uitgestrektheid eener oude parochie aanduidt, en dat waar aaneengrenzende parochiën afhangen van verschillende tiendheffers deze steeds van malkander onafhankelijk bestaan hebben sinds het Karolingsche tijdvak”.

Wat nu de parochie van Eelen betreft, is er in het charter van de XIIe eeuw, hierboven vermeld, sprake van de tienden der kerk zonder verdere aanduiding harer uitgestrektheid. Uit latere oorkonden echter weten we, dat die tiende zich niet alleen over het huidige dorp Eelen uitstreekte maar ook nog over Tongerloo, en over Visserweert en Daniëlsweert als die reeds bestonden. Ook te Tongerloo trok de abt van Corbie twee derden der tienden en de pastoor van Eelen het andere derde. Wij mogen dus besluiten dat de parochie Eelen oudtijds mede Tongerloo omvatte. Dit zal misschien opvallend schijnen, daar Tongerloo op ongeveer drie uren afstand van Eelen gelegen is met het dorp Neer-Oeteren tusschen beiden; doch hiervoor herinnere men zich, dat eertijds de grenzen eener parochie niet gelijk thans door den meer of min grooteren afstand tot de kerk alleen werden vastgesteld, maar gewoonlijk bepaald werden door dezelfde grenzen als die welke de rechten des tiendheffers of stichters der kerk omsloten. Het was gewoonlijk de heer der plaats die de kerk deed bouwen en aan haar onderwierp al degenen die hem onderhoorig waren. Daar Tongerloo zoowel als Eelen aan de abdij van Corbie toebehoorde, volgt daaruit dat die gemeente zoo lang ze geen eigen kerk bezat, tot de parochie Eelen moest behooren. 't Zelfde vindt men voor de hoeve der abdij, waarvan sprake is geweest hierboven en die we later in 't bijzonder zullen behandelen; de goederen en landerijen tot deze behorende lagen onder Eelen en Tongerloo.

De gehuchten Visserweert en Daniëlsweert behoorden ook tot de parochie Eelen. Wij hebben nergens kunnen ontdekken of de abt van Corbie er ook bijzondere rechten had; goederen zoowel als landerijen hebben hem er nooit toebehoord, de laathof had

(1) Zijn aangehaald werk bl. 161 en volgende; zie ook het werk van den heer J. Pacquay, *Les paroisses primitives de l'ancien concile de Tongres*.

er geene cijnsplichtige eigendommen. Overigens was de heerlijkheid van Visserweert met de bijkomende rechten reeds in 't begin der XV- eeuw in wereldsche handen. Om eene andere oorzaak werden die gehuchten bij de parochie van Eelen gevoegd. Het bisdom van Luik had in de XV- eeuw en vroeger de Maas tot grens, behalve van Reckheim tot Ophoven alwaar de Maas door het bisdom stroomde. Eene smalle strook lands aan de overzijde der Maas gehoorde op deze volle lengte tot het bisdom Luik; 't was dus natuurlijk dat de gehuchten, die op gene zijde der Maas lagen en niet volkrijk genoeg waren om afzonderlijke parochiën uit te maken, bij de naastbijgelegen parochiën van den linkeroever toegevoegd werden. Misschien heeft ook wel de Maas eertijds gedeeltelijk achter deze gehuchten gestroomd.

III. DE TIENDHEFFERS.

Rechten en Plichten.

De abdij van Corbie was de eigenaarster en hoogstwaarschijnlijk de stichtster der kerk van Eelen. Als dusdanig had zij recht op twee derden der groote en kleine tienden der kerk⁽¹⁾, zij benoemde er een bekwamen priester of, gelijk later het gebruik was, zij had het recht hem ter benoeming aan den aartsdiaken te Luik voor te stellen. Wanneer de abt van Corbie persoonlijk te Eelen kwam was de pastoor verplicht hem groote en kleine kaarsen tot avondgift (obsonium vespertinum) te schenken; zoo hij niet kwam moest de pastoor jaarlijks de waarde daarvan aan zijn vertegen-

(1) Groote tienden noemde men de tienden der korenvruchten, der paarden, koeien, varkens en schapen; kleine tienden waren de kleine gewassen van hoeven en boomgaarden en van kleine dieren als ganzen, venden, hennen, enz. De abdij van Corbie had een priester in de hoeve van Widoite bij Tongeren geplaatst met den titel van proost, die hare goederen in 't bisdom-Luik gelegen moest besturen, de tienden en andere inkomsten innen en de heerlijke rechten der abdij uitoefenen. De graaf van Loon was de beschermer dezer goederen en deed er de rechtspraak.

woordiger van Widoie betalen: dit was eene openbare erkenning zijner afhankelijkheid ten opzichte van den abt (1).

De tiendheffer was verplicht het schip der kerk en het hoogaltaar, met al wat daartoe behoorde: gewaden, misboek, kandelaa's enz., te onderhouden, alsmede de banale of tiendklok. Het onderhoud des koors der kerk was ten laste van den pastoor zelven.

De jaarlijksche opbrengst der tienden van Eelen voor de abdij bedroeg 126 malder. Ten jare 1559 gaf Kardinaal de Bourbon, abt-commandeur van Corbie, de goederen der abdij in België gelegen in erfleen aan Godfried van Bocholt, heer van Grevenbroeck, voor de som van 12000 livres en eene jaarlijksche rente van 1000 livres. De kloosterlingen verzetten zich tegen deze overeenkomst omdat de inkomsten dier goederen jaarlijks ongeveer 25000 livres beliepen. De opbrengst der landerijen en tienden onder Eelen en Tongerlool alleen werd door hen geschat op 1191 livres (2). Zij deden den abt-commandeur en den kooper een geding aan dat in 1675 nog niet geëindigd was. Nogthans de heeren van Grevenbroeck bleven in 't bezit der goederen en voegden de namen der onderhoofte plaatsen als titels aan hunnen naam toe. Bij bulle van 1564 November 15, liet de Paus de verwereldlijking dezer kerkelijke goederen of tienden van Eelen toe (3). Sinds 1559 was Godfried van Bocholt heer van Eelen en had tevens al de rechten en verplichtingen die de abdij van Corbie op de kerk van Eelen had verkregen. Hij genoot derhalve de twee derden der tienden der kerk te Eelen en Tongerlool; bij het open staan der pastoorsplaats stelde hij den candidaat aan den aartsdiaken ter benoeming voor, hij moest het schip der kerk met verder toebehoor op zijn kosten onderhouden.

(1) Aldus in het charter van den bisschop Hendrik van Leyen: „Voorzeker indien het gebeurt dat de abt van Corbie persoonlijk zich naar die plaats zou begeven zal de priester der voornoemde kerk naar gebruik de passende waskaarsen met de kleine kaarsjes tot avondgeschenk (blijde inkomst) geven. In geval hij niet komt zal hij de waarde daarvan, dat is twee schellingen, aan zijn proost met Paschen betalen”.

(2) *Requête au Roi pour M. le Cardinal de Luynes, archevêque de Sens, abbe commandataire de l'abbaye royale de St. Pierre de Corbie et les Prieurs et Religieux de la dite abbaye contre mr. le Prince de Ligne et consorts. (Descendants de Godfroid de Bocholt). Paris. Quillau 1776.*

(3) *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, t. VI, p. 413: Conclusions du chapitre cathédral de St. Lambert à Liège, par S. Bormans.

In den muur der tegenwoordige kerk is een arduinstein ingemetseld, waarop de wapens van den baron van Bocholt en zijner echtgenooten de barones van Hoensbroeck van Oostham, met dit inschrift:

ANNO M.DC.XL.III JOANNES
GUILHELMUS BARO DE BOCHOLT, ET D^{NA} ANNA
EX BARONIBUS DE HOENS BROECK DOESTHAM, EI(US)
CONIUNX, HANC ECC^{LI}AM DE EELEN, JURIS PATRO-
NATUS SUI AD MAJOREM DEI GLORIAM, DIVI PE-
TRI HONOREM, ET P^{IAE} MEMORIAE ERGO A F^{UDA}-
MENTIS REAEDIFICARI CURARUNT.
ATQUE IN MEMORIAM JOANNIS GODEFRIDI UNICI FILII SUI
BODEM ANNO DEFUNCTI HOC MONUMENTUM EREXERUNT.

Dat beteekent:

Ten jare 1644 deden Joannes Wilhelmus Baron van Bocholt en Vrouwe Anna uit de baronnen van Hoensbroeck Doestham, zijne echtgenooten, deze kerk van Eelen uit recht van patroonschap tot meerdere glorie van God, ter eere van den Heiligen Petrus en ter godvruchtige gedachtenis van den grond af herbouwen.

En tot gedachtenis van Joannes Godefridus, hun eenigen zoon, 't zelfde jaar overleden hebben zij dit gedenkteeken opgericht.

De kerk of juister het schip der kerk dat door hen gebouwd werd bestaat thans nog hoewel merkelyk veranderd.

Op den huidigen predikstoel staan ook de wapens der familie van Bocholt; deze komen voort van den vorigen predikstoel, die door deze familie was aangekocht.

De afstammelingen der baronnen van Bocholt behielden deze rechten op de kerk van Eelen tot aan de Fransche Omwenteling.

IV. DE PASTOORS DER PAROCHIE.

a. *Hunne rechten en verplichtingen.*

De kerk van Eelen was eene geheele en moederkerk (ecclesia integra et matrix) en had onder haar de kapel en later filiaalkerk van Tongerlo (appendix en later filia = ecclesia vicaria).

Ofschoon afhangende van de abdij van Corbie stond zij onder

het bestuur van 't bisdom van Luik en behoorde onder het aartsdiakenaat van Kempenland en het landdekenaat van Eyck. Niettemin schijnt de kerk van Eelen voor sommige zaken ontheven te zijn geweest van de bisschoppelijke macht als toebehoorende aan eené kloosterorde die rechtstreeks van den Paus afhing. Twee gevallen hebben we ontmoet waarbij we deze ontheffing opmerkten. In 1202 verplichtte de pauselijke legaat, Guido van Palestrina, al de omliggende parochiën van Eyck (Alden-Eyck) telken jare in de week van Pinksteren eené bedevaart niet kruis en vanden te houden naar Alden-Eyck ter eere van de HH. Harlindis en Relindis⁽¹⁾. Bij de aldaar aangehaalde kerken staan noch Eelen noch Tongerloos vermeld. Als afhangende van eené abdij schijnt de legaat aan deze geene bevelen te willen of kunnen geven.

Zoo ook in eené opsomming der parochiën van het Concilie van Eyck, ten jare 1314, vindt men noch Eelen noch Tongerloos vermeld.

In 1320 Juli 30 werd te Eelen op 't kerkhof de vrede gesloten tusschen de abdis van Thorn en den door Paus en Bischof geëxcommuniceerden Gerard van Horn⁽²⁾. De banvloek was herhaalde malen afgekondigd in alle kerken van het Concilie van Eyck, uitgezonderd te Eelen en Tongerloos; het interdict was geworpen op al de plaatsen waar Gerard van Horn zich bevond om hem te verplichten zijne misdrijven te herstellen. De kerk van Eelen schijnt niet aan het interdict onderworpen te zijn geweest, wellicht de reden, waarom het kerkhof te Eelen ter bijeenkomst gekozen werd.

De oudste pastoors der parochie waren waarschijnlijk Benediktijner monnikken door hun abt benoemd; later echter werd de pastoor van Eelen benoemd door den aartsdiaken van Kempenland te Luik, op voordracht van den tiendheffer. Eenmaal be-

(1) Levensschets der H. Maagden en Abdissen Harlindis en Relindis door E. S. Luik. J. Demarteau. 1871.

(2) Voor meer bijzonderheden raadplege men: Jos. Habets, *De archieven van het kapittel en de hoogadellijke Rijksabdij Thorn*, deel I, bl. L en 149. Meerdere voorname personen met den pastoor van Eelen waren aanwezig bij dat vredesverdrag. Zie: J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège au XIIIe et XIVe siècle*, p. 529.

noemd, had hij recht op de giften der geloovigen, op de bezittingen der pastorie, op het derde deel der tienden te Eelen en te Tongerlo (later slechts alhier een zesde) ⁽¹⁾. Nadat te Tongerlo zelf eene kerk was tot stand gekomen behield de pastoor van Eelen de voornoemde rechten en verkreeg bovendien te Tongerlo het recht den pastoor en de beneficianten der twee altaren ter eere van O. L. Vrouw en van de HH. Eligius en Agatha aldaar aan den aartsdiaken ter benoeming voor te stellen. Als pastoor echter van Eelen was hij verplicht het koor der kerk te onderhouden op eigen kosten en als tiendheffer en vergever van het pastoraat van Tongerlo moest hij zorg dragen, dat de pastoor aldaar volgens zijn stand leven kon. De kerk van Eelen was eene der rijkste uit de streek. De pastoor van Eelen betitelde zich: „*Pastor in Eelen, Daniels- et Visserweert, persona in Tongerlo*”.

b. Korte Levensschetsen.

De eerste pastoor van Eelen, dien wij met name genoemd vinden, is:

JOHANNIS DE ELEN, tevens deken van 't Concilie van Eyck. Hij wordt vermeld 4 Mei 1270 als getuige in en uitvoerder van het testament van Arnoldus priester en vicaris der kerk van Uteren (Neer-Oeteren) ⁽²⁾.

WILLEM, pastoor van Eelen, was getuige bij de verzoening die 1320, Juli 30, tusschen graaf Gerard van Horn en de abdis van Thorn, waarover wij hierboven gesproken hebben, tot stand kwam ⁽³⁾.

WALTERUS, *investitus* der kerk van Eelen, en Johannes van Corswarem, kanunnik der kerk van St. Jan te Luik, stellen zich, 15 November 1338, borg jegens het kapittel van Thorn voor een baldakijn „*pro uno baldacino*”, verschuldigd door Otto van Cors-

⁽¹⁾ Het tiendrecht werd soms breed verstaan: de pastoor werd peter van het elfde kind uit tiendrecht: „1783. *Pastor Meulenbergh susceptor est quia est decimator et quia est filius undecimus*”. Aldus in het doopregister.

⁽²⁾ Jos. Habets, *De archieven van het kapittel der hoogadellijke Rijksabdij Thorn*, 1e dl. bl. 38.

⁽³⁾ Ibid., 1^e dl. bl. 149. — In dien tijd waren de familienamen nog zeer zeldzaam. Men voegde bij den voornaam gewoonlijk den naam der geboorte- of woonplaats.

warem, priester, bij gelegenheid zijner aanneming tot kanunnik der kerk van Thorn (1).

IN DEN BERGH, pastoor te Eelen, zijn geboorteplaats. Hij was de zoon van Matthias IN DEN BERGH en Beatrix, die de hoeve „in den Bergh” te Eelen bewoonden. Wij weten niet wanneer juist hij pastoor was, waarschijnlijk vóór 1400; hij teekende een jaargetijde op dat zijn broeder in zijne parochiekerk stichtte (2).

RIGALDUS WALTERI DE TUMBA wordt in 1400 vermeld als pastoor van Eelen. Hij verbleef niet in zijne parochie (3). Hij bedankte en werd den 11^{den} Mei van 1400 opgevolgd door:

WILHELMUS, die aan den Aartsdiaken te Luik ter benoeming was voorgesteld door Balduinus de Monte Jardino, gemachtigde van den abt van Corbie. In 1405 vinden wij wederom

RIGALDUS DE TUMBA, die echter niet te Eelen verbleef maar zijne bediening deed vervullen door een plaatsvervanger genaamd THOMAS (4). In 1405 werd aan Rigaldus de Tumba de pastoorsplaats van Eelen van rechtswege ontnomen, omdat hij zich niet binnen den vastgestelden termijn tot de H. Orden liet wijden. Hij werd vervangen door

ROBERTUS NACKEN alias DE CORTVS die aan den Aartsdiaken werd voorgesteld door Balduinus de Monte Jardino, heer van Montjardin en Diepenbeeck namens Rodolf de Puissance, abt van Corbie. In 1418, waarschijnlijk ook reeds te voren, verbleef hij niet in de parochie en liet zijne bediening vervullen door NICOLAUS TATER, priester, die in 1419 tevens de kerk van Heppenert bediende. In 1427 droeg hij nog altijd den titel van pastoor

(1) Ibid. 1^e dl. bl. 188.

(2) In een oude lijst van jaargetijden leest men: *Septima Januarii obiit frater meus Theodorus filius Mathias in den Bergh qui legavit unum Liliart seu blank investito de Elen et custodi dimidium Liliart seu blank*

(3) Meest al de namen en bijzonderheden der hierna volgende pastoors zijn getrokken uit de registers van de Aartsdiakenen van Kempenland berustende op het archief van 't bisdom te Luik en uit de korte levensschets der pastoors opgemaakt door Holthuysen.

(4) Te dien tijde verbleven de titulaire pastoors zelden in de parochie, zij lieten hunne bediening-uitroefenen door een plaatsvervangend priester; het gebeurde alzoo dat men reeds aan studenten in de Godgeleerdheid eene pastoorsplaats schonk alvorens zij priester waren. In dat geval moesten ze binnen een bepaalden tijd hunne studiën voleind hebben.

van Eelen, terwijl hij in de bediening daarvan vervangen werd door HENRICUS ROBERTI of ROBRECHTS. In 1436 was zijn plaatsvervanger LEONARD VOGELS. Kort daarop moet hij overleden zijn of zich bedankt hebben, want in 1438 komt voor als pastoor

HENRICUS ROBERTI (Robrechts), dien wij vermeld vinden tot in 1472. Hij was tevens kanunnik der kerk van Alden-Eyck, waaraan hij de helft zijner tienden te Tongerlo afstond. De pastoors van Eelen behielden voortaan slechts het zesde deel der tienden aldaar. Hij werd opgevolgd als pastoor van Eelen en tegelijk als kanunnik van Alden-Eyck door zijn neef

HERMANUS VAN ERTWECH, die reeds in 1464 het beneficie van St. Jan in de kerk van Eelen bekwam. Deze werd kanunnik-scholaster van Alden-Eyck en in 1492 komt hij voor als deken van 't Concilie van Eyck. Hij moet reeds vóór 1477 pastoor te Eelen zijn, want in dat jaar vinden wij zijn broeder, Dyonisius de Ertweghe, kanunnik van St. Pieter te Luik, in zijne plaats als beneficiant van 't altaar van St. Jan Evangelist. In 1492 wordt hij een laatste maal als pastoor vermeld. Vóór zijn dood schonk hij aan de kerk een boomgaard gelegen tusschen de goederen van den abt van Corbie, het *Teulenkempke* en de *Langstraat* tot stichting van zijn jaargetijde. Op dit terrein werd later door pastoor Borg-houts de pastorijsgebouw die thans nog bestaat.

JOANNES VAUGION komt voor als pastoor in 1510.

JOANNES A CASTRO, zijn opvolger, stierf in 't jaar 1515.

HERMANUS FREVEN te Eelen geboren ⁽¹⁾. Hij was pastoor te Eelen en vice-deken van het Concilie van Eyck van 1516 tot 1552. Een jaar voor zijn dood werden de groote en ruime gebouwen zijner pastorijs door soldaten in brand gestoken en vernield. Hij stierf den 31sten Januari 1552, op welken dag zijn jaargetijde en dat zijner ouders gevierd wordt. Zijn opvolger was zijn niet weinig verdienstelijke neef

HERMANUS FREYEN, de jonge, ook te Eelen geboren. Deze was nog student in de H. Godgeleerdheid te Leuven, toen hij pastoor benoemd werd.

Pastoor Holthuysen zegt van hem: „hij was een geleerd man, scherp van geest en van even groote verdiensten als pastoor zoo-

(1) De naam Freyen komt veelvuldig te Eelen in vroegere eeuwen voor.

wel als deken van het Concilie van Eyck. Hij werd den 5^{den} April van het jaar 1576 gedurende acht dagen door plunderende soldaten (praedones) gevangen gehouden; midden in den nacht vluchtte hij uit zijn huis naar den ingang der kerk waar hij overnachtte; doch hij werd opnieuw gevangen en medegevoerd tot nabij Tongeren waar hij wederom ontsnapte. Na zijn terugkomst durfde hij echter de pastorijs niet gaan bewonen, die hij op eigen kosten pas te voren met schuren, stallen, enz. hersteld had; nog onbewoond zijnde werd deze het volgende jaar door moedwillige soldaten verwoest, waarna hij ze weer op eigen kosten liet herstellen. Eindelijk zag hij zijn herstelde pastorijs in 't jaar 1578 in een uur tijds ten gronde toe afbranden, op 't oogenblik dat in Visserweert de Maastrichtenaren en Roermondenaars elkander bevochten". Tot zoover het verhaal van pastoor Holtuysen. Herman Freyen was „van pauselijk ende keyserlich autoriteit geswoeren ende openbare notaris"; als zoodanig mocht hij openbare akten van verkoop of erfenis, enz. opmaken. Hij werd door den Prins-Bisschop van Luik, Gerard van Groesbeek, ontboden als getuige bij de intijding der kerk van Heppeneert bij 't klooster der Kruisheeren van Maeseyck. Om naar waarde de verdiensten van dezen priester, waarop Eelen fier mag zijn, niet alleen omdat hij er pastoor is geweest maar ook het levenslicht zag, is het noodig den toestand van dien tijd eenigzins te kennen om zich ook rekenschap te kunnen geven der vervolgingen die hij moest verduren. Omstreeks 1530 werd het Calvinisme met veel ophef gepredikt aan de overzijde der Maas, bijzonder te Sittard en omstreken (1). Eene menigte inwoners van Dieteren, Borne, Tudderden, enz. hadden eenen anabaptistischen (wederdooper) bisschop, Henri Roll, gevolgd naar Maastricht en er eene geestelijke gemeente gesticht. Zekere Gilles van Rothem predikte den afval van 't geloof te Susteren. De drossaard van het distrikt van Borne, graaf van Rennenberg, liet hun vrij spel. De nieuwe leering verspreidde zich spoedig zoodat omstreeks 1560 ze zich reeds meester gemaakt had van Maeseyck en Stockheim, de voornaamste plaatsen der streek. Omstreeks 1566 predikte te Maeseyck in het openbaar de beruchte calvinist Herman Struycker. De Prins-Bis-

(1) J. Datis, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège au XVIe siècle*.

schop zond afgezanten naar Maeseyck om hem te doen vertrekken; de Staten van den Westfaalschen-kreits geboden aan den magistraat van Maeseyck „van den gezegden predikant te verlaten en er zich van te ontdoen”, doch zonder gevolg. Op 15 October 1566 sloot men de poorten der stad voor de gezanten van den Bisschop van Luik en men verklaarde hun, dat men den predikant wilde behouden. De deken van St. Lambertus te Luik en de meier dier stad op hunne beurt gezonden kregen hetzelfde antwoord. De notaris Vogels, die aan den predikant het bevel moest overdragen de stad te verlaten, werd tegengehouden. De muren werden bewaakt en hersteld, de predikant ontving eene gewapende macht. Deze toestand duurde tot in 1567. Te Stockheim was het al niet veel beter gesteld. Eindelijk in 1568 kwam Willem de Zwijger met een leger van 25000 man de streek binnen, hij stak de Maas over tusschen Maeseyck en Stockheim en verbleef er twee dagen; hij plunderde alles en nam velen gevangen mede. Ook sommige dorpen waren reeds door het Calvinisme aangetast, voor Eelen echter staat geen enkele afval geboekt en dit is voorzeker grootendeels te danken aan de moedige werkzaamheid van den pastoor Herman Freyen. Op 4 Juni 1564 reeds ontving hij van den Bisschop van Luik eene vrijwaring, die te Eelen op Zon- en Heiligendagen onder de hoogmis moest afgelezen worden (1), inhoudende dat degenen die hem of zijne familie of goederen eenig leed zouden aandoen, zullen behandeld worden als „vredebrekers en rebellen of infracteurs van Sauvegarde” en gestraft worden. Gegeven in het klooster van St. Laurens te Luik en met het zegel van den bisschop voorzien werd deze brief gestuurd aan den officier der openbare macht. Daarin wordt bijzonder gesproken van slecht gestelde personen waartegen men den pastoor wil vrijwaren.

Hierboven is reeds gezegd in hoeverre dit voorschrift onderhouden werd, de pastoor durfde zelfs zijne pastorie niet bewonen. Het was niet te verwonderen want woeliger tijden hebben Eelen en omstreken waarschijnlijk nooit gekend. Spaansche, Duitsche legers en dat van den Prins trokken voortdurend al plunderend voorbij. Bijzonder de soldaten van het Prinsen-leger, gekend onder

(1) Staatsarchief te Luik. Register der officialiteit. deel IV, bl. 844.

den scheldnaam van „Vrijbuiters” (praedones), muntten uit door hunne strooperijen. Wij kunnen veronderstellen, dat de gevangenneming van den pastoor, de plundering en de verbranding der pastorie door deze laatste geschiedde; deze hielden insgelijks den toenmaligen bewoner van Sipernau gevangen gelijk wij verder zullen zien.

Het is dank aan dezen ijverigen priester, die ondanks alle vervolging zijne kudde niet verliet, dat Eelen bevrijd bleef van de Calvinistische leer. Niettegenstaande al zijn tegenspoed stichtte hij in 1519 op het einde van zijn loopbaan de wekelijksche mis ter eere van het Allerheiligste Sacrament om het geloof in Jesus tegenwoordigheid in het H. Sacrament te versterken en den invloed der Calvinisten te vernietigen. Schooner testament kon zij aan zijne dorpsgenoten niet nalaten. Hij werd opgevolgd na 1580 door

GODEFRIDUS THYS van Bree die tevens kanunnik was van St. Servaas te Maastricht. Hij verbleef niet in de parochie en liet zijne bediening waarnemen door

JOANNES VAN DINANT die zijn opvolger werd. Deze zeide weldra aan zijne plaats vaarwel.

LAURENTIUS DANIELS van Bocholt had te Leuven gestudeerd en werd pastoor te Eelen omstreeks 1591 en stierf er in 1602.

SIMON PAPENHOVEN S. Th. B., geboren te Maeseyck, stierf er in Maart 1611.

JOANNES A LAPIDE (van den Steen) van Bocholt verving den voorgaande in het zelfde jaar. Hij schreef een register, dat pastoor Holthuysen in 1835 nog benuttigde. Hij verliet Eelen na zijne benoeming tot pastoor van Roermond, waar hij in 1634 stierf. Hij is waarschijnlijk de broeder van den beroemden Schriftnurkundige Cornelius a Lapide insgelijks te Bocholt geboren, die in de orde der Jezuïeten trad in 1592 en in 1637 overleed⁽¹⁾.

OTTO GIELEN van Alden-Eyck, die zijn opvolger was, stierf reeds in 1622.

JOANNES COENAERTS van Bocholt werd door den Aartsdiaken van Kempenland als pastoor te Eelen aangesteld den 5^{den} Juli 1623. Hij stierf in 1638.

(1) Zij ontleenden hunnen naam aan het goed „De Steen”, thans nog te Bocholt bestaande.

JOANNES HUBENIUS alias HUBENS of HOUBEN S. Th. B. geboren te Gruitrode volgde hem op tot het jaar 1652. In het jaar 1641 werd hij geruimen tijd vervangen door zijn vice-pastor Jan Stappars. Hij was een priester vol ijver en vol verdiensten. Onder zijne leiding werd de kerk (het schip) op kosten van den Baron van Bocholt, den grooten tiendheffer, het koor met de pastorie op eigen kosten van den grond af nieuw opgebouwd ten jare 1644. Den 15^{den} October van het volgend jaar richtte hij de broederschap van O. L. Vrouw van den H. Rozenkrans op, die na 250 jaren nu nog bestaat. Om zijne groote begaafdheden werd hij bevorderd tot de pastorie van Moll en later werd hij officiaal en vervolgens Vicaris-Generaal van 't Bisdóm 's Hertogenbosch. Hij stierf (28 September 1676) te Moll.

WILHELMUS LONIS werd aangesteld na 't vertrek van Hubens den 22sten Juni 1652. Van 16 Augustus af tot Kerstmis van dat jaar werd hij door een kapelaan vervangen. Hij vergrootte de pastorie met last voor zijn opvolgers zijn jaargetijde te blijven zingen op 13 Maart. Na een ziekte van anderhalf jaar overleed hij den 23sten Maart 1657, zijne oude moeder en een blinden broeder nalatende.

ADAMUS WALZENIUS (van Walsden) werd benoemd den 1sten Juni 1657. Hij was een priester vol ijver en bekwaamheid; voor zijne parochie maakte hij eene lijst op der bestaande jaargetijden met aanduiding der eigendommen waarop ze gevestigd waren en de dagteekening der stichting voor zoover hij die kon achterhalen. Deze lijst is nog in ons bezit. In 1658, het jaar na zijn aanstelling als pastoor, was hij reeds koning der oude schutten. Ten jare 1667 had hij een geschil met de gemeente over de sluiting die hij eischte van den weg over het kerkhof van den kant van Maeseyck. Door bemiddeling van Johan Rhoë, heer op Sipernau en Guilielmus de Borman van Grathem werd tusschen hem en de twee burgemeesters eene overeenkomst gesloten vóór de schepenbank, waarbij bepaald werd dat de gemeente eene deur zal laten plaatsen die van weerszijden kan geopend worden gelijk te voren, en eenige andere bepalingen ten voordeele van den pastoor (1). Zijn dood had plaats den 30sten Mei 1694.

(1) Het voetpad over het kerkhof schijnt zoo oud als de kerk zelf; omstreels 1150 is reeds spraak van het *Wecheken*.

LEONARDUS HULSBOSCH van Gerdingen verkreeg de plaats op 1 September 1694 en overleed er den 17^{den} dier maand van 1737. Hij was dus gedurende 44 jaren herder der parochie en had de gelegenheid gehad zijne schapen goed te leeren kennen. Hij spreekt van hen met de woorden, die pastoor Coenaerts in 1624 reeds neerschreef: „mensen met goeden geest en inborst, eenvoudig, werkzaam, voordeelzoekend, op tijd en plaats sterk in de wapens” (1). Hij was koning van de ouden schutten in 1716.

Na zijn dood werd de kerk gedurende eenige maanden bediend door een Minderbroeder, pater van Hove, tot den 18 Jan. 1738, toen

JOANNES JOSEPHUS DE TROUX tot pastoor werd benoemd. Deze bedankte weldra en werd tegen Juli 1740 opgevolgd door

ANDREAS DRESEN van Bree, wiens bestuur ook van korten duur was. Hij stierf na eene korte ziekte den 12^{den} Juni 1745. Den 26sten Januari reeds wordt Andreas Nclissen, doctor in de H. Godgeleerdheid, aangesteld tot deservitor der kerk tot het aanstaande feest van St. Jan Baptist. Intusschen stelde baron de Blanckart, heer van Bocholt en tiendheffer van Eelen, aan den aartsdiaken te Luik voor zekeren priester, THEODORUS VRANCKEN, die tot pastoor benoemd werd den 5 Februari 1745; doch kort daarna stelde de baron van Fürstenberg (2) op zijne beurt eenen anderen priester voor die plaats voor met name Wernerus Meulenbergh uit het bisdom Roermond.

WERNERUS MEULENBERGH, die waarschijnlijk van Eelen geboortig was, werd daarop door den aartsdiaken benoemd als opvolger van pastoor Dresen den 10^{den} Maart 1745. Uit zijne giften en die der geloovigen en bijzonder van Baron van der Marck, die op het kasteel Sipernau woonde, liet hij den schoonen monstrans vervaardigen deels uit zilver deels uit verguld koper, die heden nog in de kerk gebruikt wordt. Op den voet staan de wapens van Baron van der Marck en van pastoor Meulenbergh met het jaarschrift: „Pastor Meulenbergh ejusque oves ex Eelen donis fieri

(1) „Homines qui sunt geni et pectoris boni, candidi, laboribus addicti, lucrī amantes, tempore et loco in armis strenui”.

(2) Deze heeren betwistten elkander het recht den kandidaat voor de pastorie van Eelen aan den aartsdiaken te kunnen voorstellen.

ciraverunt": „Pastoor Meulenbergh, en diens parochianen uit Eelen hebben (dit) door hunne giften laten vervaardigen"; dit was in 't jaar 1749. Vóór zijn dood op 13 Mei 1768 stichtte hij een jaargetijde.

GODEFRIDUS MEULENBERGH insgelijks van Eelen werd zijn opvolger. Van hem wordt gezegd dat hij den pastoorsdijk in de O heeft laten aanleggen om het overstroomen der Maas tegen te gaan. Door zijne zorg is de Vereeniging der Gedurige Aanbidding van het H. Sacrament in het jaar 1773 opgericht. Hij koos daarvoor den dag der Besnijdenis des Heeren of Nieuwjaarsdag van 's morgens 6 tot 's avonds 6 uren met het doel de misbruiken uit te roeien der drankpartijen, die den nacht van het nieuwe jaar ergernlijk doorbrachten. Hij had zijn middel wel gekozen. Reeds in 1835, schrijft pastoor Holthuysen, bestond er niets meer van deze misbruiken en iedereen is heden gesticht over de voorbeeldige wijze waarop deze dag (thans 2 Januari) nog te Eelen gevierd wordt. Tweemaal was hij achtereenvolgens koning der oude schutten. Hij stierf den 14^{den} December 1776 en werd begraven in den grafkelder onder het koor der kerk. Van 21 December 1776 tot St. Jan-Baptist eerstvolgend werd de parochie waargenomen door du Bein, S. Th. Mag. als desservitor.

CHRISTIANUS BORGHOUTS van Achel werd bij breve van 10 Januari 1776 door Paus Pius VI (1) pastoor te Eelen benoemd en bevestigd in 't bezit van het St. Jansbeneficé. Hij was een man vol zelfopoffering. Gedurende het eerste verloop der Fransche Omwenteling verliet hij de parochie niet, hij weigerde den eed van getrouwheid aan de Republiek af te leggen waarvoor zijn naam op de lijst der veroordeelden werd gebracht. Hij werd te Eelen gevangen genomen en meêgevoerd, doch slaagde erin onderweg te ontsnappen. Hij hield zich schuil en keerde na de vervolging onmiddellijk naar Eelen terug. Hij bleef er nog lange jaren werkzaam totdat hij door den ouderdom en het werken verzwakt zijn ontslag nam.

JACOBUS BOONEN van Tongerlo stond aan 't hoofd der parochie van 1811 tot 1818. Hij liet de eikenhouten banken in de kerk plaatsen, die er heden nog staan. Hij stierf den 12^{den} Maart 1818. Na hem kwam

(1) Er bestond nog altijd twist nopens het recht van voorstelling, daarom vroeg men aan den Paus de benoeming te doen.

GERARDUS CRETSKENS die van 1819 tot 1835 de parochie bestuurde. Zijne gedachtenis leeft nog voort bij de bewoners van Eelen. Hij was eerst gehuwd geweest; na den dood zijner vrouw werd hij priester. Men verhaalt dat zijne twee reeds groote zonen hem soms de H. Mis dienden. Later nam hij ontslag en ging verblijven te Bree waar hij overleed. In 1835 werd

J. C. HOLTHUYSEN, kapelaan te Maaseyck, te Eelen pastoor benoemd tot vreugde van geheel de parochie. Hij was geboren te Venray. Zonder ophouden werkte hij voor het tijdelijk en geestelijk welzijn zijner parochie. Hij verschaft de kerk verschillende zilveren voorwerpen en ornamenten. Volgens de voorschriften van bisschop Mgr. Van Bommel werkte hij veel in de archieven der parochie en maakte de reeds genoemde geschiedkundige schets der kerk, der beneficiën en der pastoors. Hij had juist een aanvang genomen met het vergrooten der kerk en het bouwen van den toren, toen hij stierf den 11^{den} van Oogstmaand 1838. Zijn opvolger was:

G. RUYTEN, geboren te Maasbracht en eerst kapelaan te Millen, een priester vol ijver voor het zielenheil zijner parochianen. Hij voltooide de vergroting der kerk en den bouw van den toren (de welbekende koepel die vóór een twintigtal jaren werd afgebroken). Het altaar waarop tot hiertoe het oude beeld van den H. Petrus gestaan had werd vervangen door het altaar dat heden nog de kerk siert en dat geschonken werd door den Heer Ollislagers. Hij zelf bekostigde den kruisweg. Hij stierf den 15^{den} Juli 1842.

J. HENRICUS RUTTEN, geboren van Kessenich, was te voren kapelaan te Lanaeken en pastoor te Neerhaeren en nadien te Eelen. Reeds toen moest hij ten strijde trekken tegen het liberalisme, dat, wíl het slecht begrepen werd, reeds menigen aanhanger in de parochie telde. Hij stierf na dertig jaren dienst in 1872 op 9 October bijna gelijktijdig met den heer Theodorus Ollislagers van Sipernau; beiden werden door de inwoners van Eelen diep betreurd.

JOSEPHUS DENIS, geboren te Tongeren en aldaar kapelaan, werd te Eelen benoemd. Na drie jaren verliet hij de parochie voor de pastorie van Lauw bij Tongeren. Zijn opvolger

JOANNES MATTHIAS LENAERS, geboren te Zonhoven, was eerst

leeraar te Hoei, kapelaan te Diepenbeeck en daarna pastoor te Eelen in 1876. Hij bleef drie jaren aan het hoofd der parochie, richtte de Broederschap van het H. Hart op en deed een schoon beeld van het H. Hart in de kerk plaatsen. Toen werd hij deken benoemd te Landen en later te St. Truiden, waar hij in 1907 in een gezegenden ouderdom overleed.

JOANNES FREDERICUS SMISSEN van St. Truiden, eerst kapelaan te Hoesselt en 's Heeren-Elderen, vervolgens pastoor te Vucht en daarna te Eelen in 1879. Hij overleed er weldra ten gevolge van een ongeluk; hij viel achterover met de ladder die hij na een onweder tegen de dakgoot der pastorie geplaatst had. Zijn opvolger, nog hetzelfde jaar benoemd, was

P. S. JANSSEN van Lommel die bijna even spoedig stierf in de uitoefening van zijnen dienst door de zwarte pokken aangetast. Hij overleed 14 September 1881. Binnen tien jaren tijds zag Eelen zijnen zesden herder.

HERMANUS BREEMANS, die in 1879 te Eelen reeds kapelaan benoemd was om er de kinderen der katholieke school te onderwijzen, werd na den dood van pastoor Jansen tot herder benoemd den 11 November 1881. In 1907 werd met veel plechtigheid zijn zilveren jubelfeest als pastoor gevierd, thans nog bestuurt hij met veel ijver de parochie. Hij liet de kerk, waarvan het koor en de sacristie op 2 April 1881 afgebrand waren, herstellen en vergrooten en in 1900 prachtig beschilderen.

V. DE BENEFICIËN.

Behalve het hoogaltaar, dat door den pastoor der parochie bediend werd, waren er nog andere altaren in de kerk waaraan stichtingen verbonden waren ten voordeele van den priester-beneficiant, die er de bediening van waarnam. Deze stichtingen noemde men beneficiën; zij werden veelal geschonken aan studenten in de H. Godgeleerdheid te Leuven om hun geldelijken steun te verschaffen voor 't voortzetten hunner studiën; daardoor gebeurde het vaak dat de beneficianten dezer altaars afwezig waren en de verplichtingen hunner stichting door een anderen priester moesten laten vervullen.

Te Eelen bestond reeds in 1405 het beneficie (altare) van St. Jan Evangelist; en in 1443 vinden we voor de eerste maal melding van het beneficie ter eere van O. L. Vrouw. In 1486 is het beneficie van O. L. Vrouw vereenigd met dat van den H. Nikolaas samen en iets later wordt dat van St. Nikolaas alleen genoemd en niet meer gesproken van het altaar van O. L. Vrouw.

Het beneficie van St. Jan Evangelist werd vergeven door den grooten tiendheffer, dien wij dus ook als den stichter ervan kunnen aanzien. In den beginne was de verplichting eene maandelijksche, later eene wekelijksche Mis. Het beneficie van O. L. Vrouw (later van St. Nikolaas) werd vergeven door den pastoor van Eelen, waaruit dunkt ons, de gevolgtrekking kan gemaakt worden, dat hij het gesticht heeft; de verplichting was eene maandelijksche Mis.

Wij laten hier volgen de lijst der beneficianten van de twee altaars⁽¹⁾, voor zoover wij ze hebben kunnen vinden.

a. *Altaar van St. Jan Evangelist.*

- 1405. Joh. De Kniexhe, die niet resideerde, maar vervangen werd door Thomas, priester die de parochie bediende.
- 1418. Joh. Boghemeker resideerde ook niet, maar werd vervangen door Jacobus Peimon. Hij behield het beneficie tot zijn dood in 1436.
- 1436. Leonard Voegels die de bezitter er van was tot 1464.
- 1464. Herman van den Eertwege die nog in 1470 vermeld wordt.
- 1477. Dyonisiüs de Ertweghe.
- 15... Nicolaus de Zittard.
- 1602. Beecken.
- Vóór 1616 Wilhelmus Hoxen.
- 1628. Nicolaus, pastoor te Vilhain. De Missen worden gedaan door den pastoor der plaats. Deze allen resideerden niet.
- 1671, 11 Juli. Joannes Craechs.
- Vóór 1701 Joannes Loomans.
- 1701, 26 September, Joannes Greuters, die bedankte; zijn opvolger was:

(1) Bijna al deze bijzonderheden zijn getrokken uit de registers van den aartsdiaken van Kempenland berustend in het archief van het bisdom te Luik.

- 1709, 18 Juni, Bartholomaeus Lüften. Deze was kapelaan te Stockheim en bedankte, waarna het beneficie werd geschonken
1721, 17 Januari, aan Joannes Henricus Van den Broeck. Nadat deze het had neergelegd, werd het geschonken aan:
1768, 22 December, Christianus Borghouts, die later ook pastoor te Eelen werd.

b. *Altaar van O. L. Vrouw, omstreeks 1500 van St. Nikolaas.*

- 1443-45. Nicolaas Wendelen, student te Leuven.
15... Matthaeus Aegidii.
1553. Paulus Christiani, die te Leuven de rechten studeerde.
1554. Dionysius Freyen.
Vóór 1616 Joannes a Lapide.
1628. Gerardus Christiani, pastoor te Bocholt. In zijne plaats werd het altaar bediend door den pastoor der plaats, wat meestal het geval was.
Vóór 1668. Christianus Gerardus Schelen, pastoor te Bocholt.
1668, 9 October. Martinus Schelen.
Omstreeks 1688. Lambertus Walzenii, die kapelaan was te Stockheim. Na diens dood:
1725, 14 December, Gulielmus Hulsbosch. Nadat het beneficie langen tijd vacant was geweest, de benoeming kwam aan den aartsdiaken van Kempenland, die 24 November
1767 benoemde: Martinus Meulenbergh.
Vóór 1773 Franciscus Vallechi.
1773. Henricus Henrotte.

Tijdens de Fransche Omwenteling zijn de beneficiën opgeheven; de goederen, voor zoover die niet ontvreemd waren, werden later overal met die der kerk vereenigd, terwijl de diensten en verplichtingen bleven ten laste der pastoors. Zodoende bestaan te Eelen nog de Missen dezer twee oude beneficiën.

VI. DE KAPELANIJ EN DE KOSTERIJ.

De kapelaans. In het begin der 19^e eeuw werd voor 't eerst een kapelaan te Eelen aangesteld. Waren als kapelaan te Eelen werkzaam: Joannes Arnoldus Swillens benoemd in 1813; Ludo-

vicus Josephus Laumen aangesteld in 1817; Kummel omstreeks 1840; Indeken was er nog in 1851; J. H. Moors in 1852; G. Daerden was er van 1854 tot 1864; P. Moors werd benoemd in 1864 en na hem bedienden de Kruisheeren de plaats; Kaller in 1879 opgevolgd in dat jaar door H. Breemans tot 1881 als de plaats werd opgeheven.

De koster. In vroegere eeuwen was meestal de kosterij met het ambt van onderwijzer verbonden; dikwijls werd die functie bediend door een geestelijke, te Eelen was dit echter maar eenmaal het geval. In de kleine dorpen, waar de schout niet ter plaatse vertoefde, was de koster-schoolmeester, na den pastoor, de voornaamste persoon van het dorp en behoorde tot de meest gegoeden der ingezetenen. Te Eelen bestond er in 1671 nog geene stichting ten voordeele van den koster, eerst na dat jaar werden er ten zijnen voordeele landerijen geschonken, die nu nog voor dat doel bestaan. Hier volgen de namen der kosteren voor zoover wij ze konden vinden:

Dirick van Borle oft Bormans vermeld op 12 December 1647. Van 1678 tot 1680 werd de plaats waargenomen door Theodorus Daemen van Allichous, priester (1). In 1681 werd Péter Peimen aangesteld en 22 Augustus van 't zelfde jaar vervangen door Tilman Hendrix genaamd van Toor of Thorn; 1686 Jacobus van de Vijver. 1690 tot 1732 Joannes Lucas, tevens schepen van Eelen, broedermeester der schutterij en schepen van het laathof der kapel. Zijn zoon Matthias werd Kruisheer te Maeseyck in 1735; zijn andere zoon Theodorus Lucas, de oude, volgde hem in al zijne ambten op. Deze woonde in het „Lempke” en was ook eigenaar der brouwerij op den hoek der Jodenstraat. Theodorus Lucas, de jonge, zijn oom, nam dezelfde bedieningen waar van 1769 tot 1796. In 1773 herbouwde hij de brouwerij volgens het opschrift boven de deur geplaatst „1773 Theodorus Lucas, schepen en cus-

(1) Daarvoor had hij recht op de inkomsten der kosterij, 50 gulden uit de armentafel, 50 gulden uit de inkomsten der kerk alsmede de rente van de 400 gulden der stichting van de vroegmis. Hij was daarenboven verplicht school te houden, waarvoor de burgemeesters hem iedere maand een ducaat of 5 gulden moesten betalen en een verwarmd lokaal bezorgen. Hij mocht geen schoolgeld beuren, maar ontving op het einde van het jaar 50 gulden van de inwoners. Deze priester was tegelijk kapelaan, koster en schoolmeester.

ter van Eelen; Helena Coenen¹⁾. Al dezen waren tevens schoolmeester. Na de Fransche Omwenteling: Stals, de oude, die nog voorkomt in 1820. Stals, de jonge, stierf in 1876. Theodorus Swillens van 1876 tot 1910.

VII. BELANG EN OPBRENGST DER KERKELIJKE GOEDEREN.
ANDERE INSTELLINGEN.

In de XIIe eeuw behoorde reeds aan de kerk van Eelen de hoeve van den priester en meerdere andere goederen die haar geschonken waren. De pastoor der parochie trok van den beginne het derde deel der tienden te Eelen en Tongerlo (1). Zelf behoefde hij geen tienden op te brengen van zijne hoeve en van de akkers hem geschonken.

De kerk van Eelen, die eene *ecclesia integra* was, had ten jare 1558 een inkomen van 54 mud. In de volgende eeuwen vindt men schier dezelfde opbrengst (2). Daarvoor was de pastoor verplicht wekelijks driemaal de H. Mis te lezen buiten de Zon- en feestdagen. Bij het begin der Fransche Omwenteling bezat de kerk nog, buiten eene menigte renten, 26 stukken bouwland, belast met stichtingen. Zij werden in 1819 bij Koninklijk besluit aan de kerkfabriek toegewezen tot onderhoud van den pastoor.

De opbrengst van het beneficie van St. Jan bedroeg, van 1558 tot 1600, 10 mud en in 1628 en later 15 mudden. Op het einde der 18^e eeuw bezat het zes grondrenten en 12 stukken land die in 1819 aan de kerk werden geschonken (eene rente was verloren gegaan).

Het beneficie van O. L. Vrouw (later van den H. Nikolaas) bezat in 1558 nog geene goederen; omstreeks 1600 was de opbrengst 6 mud, in 1628 8 mud, in 1671 nog 7. Bij de Omwenteling bezat dit altaar ééne rente, die verdwenen was, en drie

(1) In de XVe eeuw stond pastoor Henricus Roberti de helft der tienden van Tongerlo af aan het kapittel der kanunniken van Alden-Eyck, waarvan hij deel maakte, omdat de veertien kanunniken te weinig inkomsten hadden en daarom te veel afwezig waren. De abt van Corbey wilde deze gift te niet doen, doch onder pastoor van den Eertwegh stemde hij er in toe.

(2) In 1628. 54 mud — 1671. 56 mud. — 1711 ongeveer 70 mud van verschillend graan. — 1726. 48 mud spelt.

perceelen land die eveneens in 1819 aan de kerkfabriek toegevoegd werden.

De kerk van Tongerlo, waarvan de pastoor van Eelen de vergever was, evenals van de twee beneficiën aldaar, was eerst slechts eene *quarta capella*, later eene *ecclesia media*. In 1558 had zij een inkomen van 13 mudden van verschillende graansoorten.

Volgens eene lijst, opgemaakt naar het bunderboek der gemeente door Gerardus Haegen, gemeente-schrijver van Eelen, omstreeks 1750, besloegen de pastorielanden eene oppervlakte van 6 bunder en 370 roeden, die van het St Jans-altaar 3 bunder en 350 roeden en die van St. Nikolaas-altaar 3 bunder en 276 roeden.

Tot aan de Fransche Omwenteling werden de verschillende lasten meestendeels in natura betaald. Het inbeuren daarvan en het omzetten in geld ten bate van den rechthebbende werd gedaan door de kerkmeesters. Elk jaar werd een nieuwe kerkmeester aangesteld, die voor zijn moeite 12 gulden trok. In 1715 en volgende jaren kreeg de kerkmeester voor zijn moeite een paar schoenen kostende 4 gulden. Zij ontvingen te Eelen gewoonlijk niets dan rogge en olie, soms was, wat ze tot geld moesten maken. Hunne rekening beginnen zij telkens met de opgave der waarde van de rogge voor het loopende jaar. Rekening van „Coenrardus Koonen, kerkmeester 1796. De fractie van den rog is voor 't jaar 1796 45 st. Luiksch. De vruchten zijn verkocht: 4 vaet aen 35 st., nog 3 vaet aen 36 st., 2 vaet aen 33 st., 50 vaet aen 35 st. en de rest aen 32 st. het vat". De inkomsten van de kerk voor dat jaar waren: 13 gulden — 95 stuivers — 9 oort en $1\frac{1}{2}$ kapoen. — 81 vaten rogge — $51\frac{1}{2}$ kop en 22 kannen rogge — 1 pont was — $2\frac{1}{2}$ kan en 3 maatjes olie".

Stichting der vroegmis. Daar voor de inwoners van Eelen en Rothem, waar voorheen maar ééne mis op Zon- en Heiligen-dagen gedaan werd, het zeer bezwaarlijk was om Mis te hooren, werd bepaald, dat in deze parochiën beurtelings de vroegmis en de hoogmis zou worden gezongen. Doch de moeilijkheid bleef voor velen nog groot, daarom schonk ten jare 1676 zekere Machtildis Tussaerts eene som van 100 rijksdalers die zij tegen eene jaarlijksche rente van $4\frac{1}{2}$ percent op de gemeente vestigde, tot

(*) De roede te Eelen is groot $21\frac{30}{100}$ centiareen.

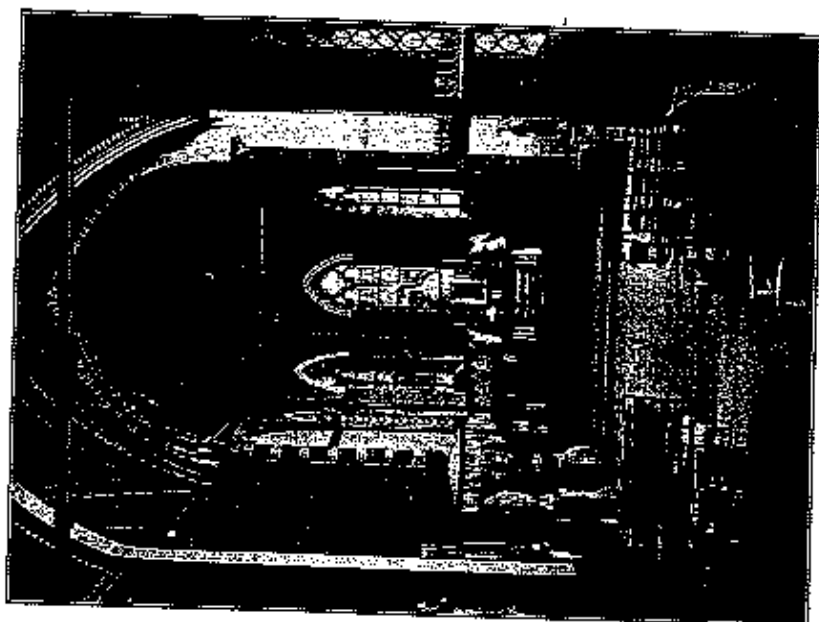
stichting der vroegmis⁽¹⁾. In 1774 5 Maart liet Joannes Nysen ongeveer twee duizend gulden na voor de vroegmis. Andere renten en vaste goederen werden er langzamerhand nog aan toegevoegd. De lasten der stichting waren op Zon- en feestdagen de intentie te houden voor de stichters der Mis en na de Mis drie Onze Vaders voor hen te bidden. De landerijen besloegen in 1750 3 bunder 142 roeden. De renten en goederen werden in 1819 bij de kerkfabriek ingelijfd.

Stichting der Donderdaagsche Mis ter eere van het H. Sacrament. Eene wekelijksche Mis ter eere van het Allerheiligste Sacrament werd gesticht in 1579 door pastoor Herman Freyen. In 1613 werd deze Mis bij gebrek aan inkomsten bij bisschoppelijk decreet om de veertien dagen gesteld. In 1822 werd door de vrijgevigheid van Coenraad Coenen de primitieve instelling hersteld.

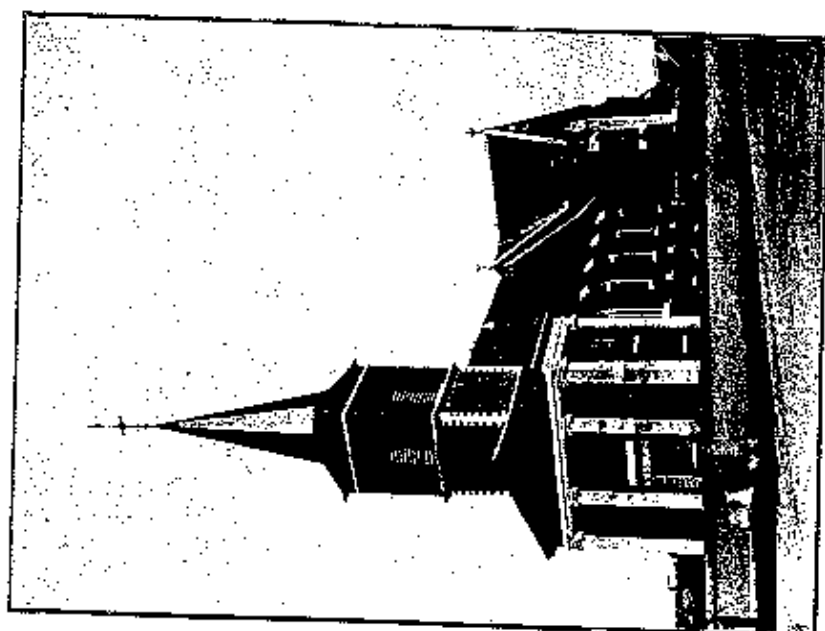
Voorts bestonden nog in de kerk van Eelen: de stichting ter eere van *O. L. Vrouw van den II. Rozenkrans*, waarvan het broederschap reeds vroeg opgericht was. Zij bezat eene rente van 50 gulden kapitaal; de stichtingen ten voordeele van den koster en den vaandrager der processie en die van het broederschap van den H. Petrus of de schutterij, waarover wij verder zullen handelen.

Ten slotte moeten we nog gewag maken van twee oude kerkelijke instellingen: *het gelucht* (luminare) en *de Heilige Geesttafel* of Armentafel. De eerste was zooveel als de kerkfabriek, de tweede het armbestuur. Ieder werd bestuurd door een mombler die jaarlijks aftrad. Wij treffen ze voor de eerste maal aan in 1628. Het gelucht had toen een inkomen van 18 malder en had als mombler Gerardus Winckens; de armentafel waarvan geen inkomsten vermeld zijn, werd bestuurd door Petrus Peymen. In 1688 was mombler van 't gelucht, Petrus Cisen, en van de armentafel Joannes Vinen, in 1691 Pieter Gielissen. In 1711 beliep het inkomen van het gelucht 139 gulden 19 stuivers en was mombler Frederik Lucas. De armentafel, waarvan Matthias Lenaerts mombler was, bracht dat jaar 95 brabantse gulden op. In 1721 was Ferdinand Wolfs armemeester en Jan Leners in 1730.

⁽¹⁾ Later betaalde de gemeente 40 gulden bijlage aan den kapelaan.

DE KERK.

DE KERK.

VIII. MERKWAARDIGHEDEN DER KERK.

Over de kerk, die te Eelen vóór de hedendaagsche bestond, kunnen wij niets bijzonders mededeelen. Nergens vonden wij eenig gewag van haar gemaakt; enkel kunnen wij vermelden, dat ze altijd op dezelfde plaats heeft gestaan; alleen de oude toren uit Maassteen gebouwd, die in 1838—39 afgebroken werd, moest zeer oud zijn. De kerk gelijk wij ze over een twintigtal jaren nog gekend hebben was gebouwd in 1644 volgens de gebruiken van dien tijd: het koor door den pastoor, het schip door den tiendheffer der kerk, het laatste deel van het schip door de inwoners; daar deze laatsten aan de oude kerk van vóór 1644 eene afdeeling hadden waarvan het onderhoud ten hunnen laste was, hadden zij aan deze ook het vierde deel van het schip op hunne kosten willen bouwen, waarvan het onderhoud ook voor hen bleef. Ter onderscheiding deden zij dit deel met blauwe pannen dekken. De kerk bestond uit ééne beuk met rondboog vensters en laag gewelf. Zij had drie altaren. Op het hoogaltaar stond het schoone, oude beeld van den H. Petrus, patroon der kerk; het altaar was uit eikenhout en bevatte een schilderstuk dat naar een goed voorbeeld moest nageschilderd zijn (1). Het zijaltaar van O. L. Vrouw bevatte eene gebrekkige schilderij voorstellende den oorsprong van den rozenkrans (verschijning van O. L. Vrouw aan den H. Dominicus). Het andere, toegewijd aan den H. Joannes Evangelist en den H. Nikolaas, had ook een gebrekkige schilderij die deze twee Heiligen voorstelde. Aan dit altaar moesten de Missen gedaan worden, die aan deze beneficiën verbonden waren. De eerste altaren, waarop het wapen van den baron van Bocholt, schenen door dezen gegeven te zijn evenals de predikstoel. Op het laatste stond het familiewapen van Dionys Van Oeteren.

In 1711 was de kerk voorzien van tamelijk schoone gewaden en voorwerpen; zij bezat een vergulden kelk met koperen voet, een zilveren ciborie, een verguld koperen monstrans, zilveren vaten voor den H. Olie maar slechts een gescheurd missaal; in 1776 vermeldt men nog een kleine verguld zilveren ciborie dat teekende van 1524. In het begin der 19^e eeuw werden er

(1) Het onderwerp is niet opgegeven.

verscheidene zaken bijgekocht of vervangen. Het hoogaltaar werd door een nieuw, grootendeels uit wit marmer vervaardigd altaar, vervangen (1). Het kostbare beeld van den H. Petrus, dat sinds eeuwen de Eelenaren herinnerd had aan hunnen zoo gevierden patroon, verdween naar de zoldering der kerk, vanwaar het een vijftiental jaren geleden werd afgehaald om hersteld te worden (2) en wederom eene plaats in de kerk, nu op een zijaltaar, in te nemen. Eene eenvoudige communiebank werd geplaatst in 1816 die eenige jaren geleden vervangen werd door eene nieuwe, een juweeltje van snijkunst, vervaardigd door den heer Peters van Antwerpen en geschonken door een Eelenaar, den heer Lenders, algemeen consul van België te Londen. — Vier tamelijk oude beelden bezat de kerk in het begin der XIXe eeuw voorstellende: de HH. Engelbewaarder, Carolus Borromeus, Lucia en Hubertus. De heer de Bors d'Overen, rentenier op Sipernau, schonk het beeld van den H. Job en vier borstbeelden van de HH. Petrus, Paulus, Joannes Evangelist en Nikolaas. In 1828 werd een nieuw zangkoor gemaakt. In 1881 werden met den brand van het koor al de archieven, gewaden en benoodigdheden der kerk, behalve de heilige vaten vernield. Pastoor Jansen overleed kort nadien, alsdan nam de E. H. Breemans de taak op zich de kerk te vergrooten: een nieuw gotisch koor en kruis werd aan de kerk gebouwd en het schip werd in overeenstemming met dit gedeelte in gothischen stijl hervormd. De kerk werd geschilderd in 1900.

In 1838—39 werd de oude toren uit Maassteenen vervangen door den toren met koepel. De koepel werd met den herbouw der kerk afgebroken en een achtkantige spits op de oude muren geplaatst. Het uurwerk van den toren schijnt zeer oud te zijn; in 1726 reeds gebod de aartsdiaken aan de gemeente de torenklok te doen herstellen.

Bij den laatsten herbouw der kerk verdwenen twee grafkelders

(1) Gift van den heer Olislagers van Sipernau. In 1883 gaf hij nog een zilveren monstrans voor eene relik, zilveren ampullen en wierookvat, gewaden enz., in één woord al wat in de kerk ontbrak werd aangevuld, wat versleten was vernieuwd.

(2) Het is een prachtig gepolychromeerd beeld. De H. Petrus zit in zijn pauselijken stoel met de tiara en pallium, houdend in de ééne hand den staf, in de andere, rustend op het evangelieboek, de sleutels. Op de leuning van den stoel zijn duiveltjes en Heiligen uitgestoken. Het beeld schijnt uit de XVIe eeuw en heeft kunstwaarde.

waarbij menig nuttig inschrift denklijk zal verloren zijn geraakt. Op het kerkhof bestaat nog een groote grafkelder van de families de Bors d'Overen en Olislagers waarin graaf Alexander d'Alcantara, die hen opvolgde te Sipernau, in 1908 werd bijgezet.

De pastorie lag oudtijds naast het kerkhof, waarschijnlijk ter plaatse van den tuin der huidige kapelanij; zij bestond uit groote en ruime gebouwen, gelijk de oorkonden dit herhaaldelijk mededeelen; 't waren deze gebouwen, die in 1551 door soldaten in brand gestoken en geheel vernield werden onder pastoor Herm. Freyen. In 1651 werd deze pastorie voor goed verlaten door pastoor Joannes Hubens, die met de nieuwe kerk ook eene nieuwe pastorie bouwde rechts tegenover het koor. Aan de overzijde van deze pastorie naast het kerkhof bouwde pastoor Guil. Lonis op eigen kosten andere gebouwen op grond van den arme; deze werden later aan de pastorie vereenigd. Men begrijpt daaruit het verlangen van pastoor Walzenius, die het sluiten vroeg van het voetpad over het kerkhof, dewijl dit tusschen de gebouwen der pastorie liep. Pastoor Hulsbosch voegde er schuur en stal aan toe, terwijl de plaats waar vóór 1651 de pastorie gestaan had, naast het kerkhof, diende als moestuin.

In 1784 begon pastoor Christ. Borghouts den bouw eener nieuwe pastorie, die thans nog dienst doet. De gebouwen tegen de kerk werden sedert 1784 als sacristie gebruikt en in 1815 gedeeltelijk afgebroken. In 1881 brandde het overige deel met het koor der kerk af. De gebouwen op den overkant van 't kerkhof, zijnde: stal, schuur, waschplaats en oven met den grond werden in het openbaar verkocht in 1784 aan Matthias Van de Weerd voor 501 gulden, op voorwaarde dat deuren en vensters naar den kant van het kerkhof moeten dicht blijven. De nieuwe pastorie had de som van 5257 gulden gekost.

IX. PRIESTERS VAN ELEN AFKOMSTIG.

Behalve de pastoors dezer parochie. In de Bergh, de twee Freyen, Wernerus en Godefridus Meulenbergh en misschien ook Adamus Walzenius, die zelve van Elen afkomstig waren en er

tevens als pastoor groote verdiensten verwierven, zag Eelen nog andere priesters uit zijn midden het altaar bestijgen.

Matthias Lucas van Eelen was Kruisheer te Maeseyck in 1735.

Godfried Neuyen van Eelen, priester, stichtte in 1726 verschillende studiebeurzen voor zijne familieleden⁽¹⁾.

Joannes Wilhelmus Van de Weerd, priester in 1853, kapelaan te Aubel en Op Glabbeek, waar hij plotseling stierf terwijl hij predikte, den 19^{en} Maart 1869.

Joseph Coenen, priester in 1895 thans aalmoezenier der gevangenis te Luik.

Adam Coenen, missionaris van Scheutveld, priester in 1904. Hij vertrok datzelfde jaar naar China waar hij nog werkzaam is aan de bekeering der heidenen.

Hendrik Coenen, broeder der twee voorgaanden, ook missionaris van Scheutveld en priester gewijd in 1905. Hij vertrok in September van dit jaar naar China waar hij een jaar nadien overleed, toen hij pas voor goed het seminarie van Si-wan-tzé verlaten had om eene missie te gaan besturen; hij stierf te Eulcheu-ki omtrent Driekoningen 1907.

Lambert Swillens, priester in 1907, kapelaan te Sutendael.

De schrijver dezes.

X. TONGERLOO.

Het grondgebied van Tongerloos met zijn bewoners behoorde alvorens het een eigen kerk bezat tot de parochie Eelen, waarvan de kerk van Tongerloos tot aan de Fransche Omwenteling atbing. De inwoners van Tongerloos waren aan de abdij van Corbie en aan den pastoor van Eelen tiendplichtig; dit is de voornaamste band die Tongerloos aan Eelen hechtte. Evenals te Eelen had de abt van Corbie er twee derden en de pastoor van van Eelen het andere derde der tienden.

In welk jaar te Tongerloos eene kerk gebouwd werd afhangende (appendix-capella) van de moederkerk (ecclesia matrix) van Eelen, hebben wij niet kunnen vinden. Daar er in het charter van den

⁽¹⁾ Jos. Daris, *Notices historiques*, VIII, p. 200.

Bisschop van Luik, Hendrik van Leyen van omstreeks 1150, dat de rechten des pastoors van Eelen en die der abdij van Corbie bepaalt, niet gesproken wordt van eene andere kerk dan die van Eelen, zoo kunnen wij als waarschijnlijk aannemen dat er toen te Tongerloos nog geene kerk bestond. De tegenwoordige kerk van Tongerloos is geheel in den stijl der laatste kerk van Eelen vóór hare verbouwing opgetrokken, behalve dat de eerste uit drie beuken bestaat: het beeld van den patroon, den H. Petrus, staat nog op het hoogaltaar en de sleutel is uitgehouwen boven den ingang der kerk, een deel van het koor en de schoone gothische toren zijn ouder dan de kerk; in den toren is zeer hoog een steen geplaatst, waarop men leest:

„Duizend..... honderd en acht

Ben ik hier aangebracht”⁽¹⁾

Het honderdtal is onleesbaar. Men veronderstelt *vier* honderd naar den stijl van den toren te oordeelen. Dit kan echter niet de datum van oprichting der eerste kerk zijn, daar volgens de registers van den aartsdiaken van Kempenland de kerk reeds in 1405 aangehaald wordt:

Tongerloo appendix ecclesia.

Altare B. Mariae. Rr. Jo. de Meeren pro abs. et plac. Dni. Gerardi de Weert.”

Aangezien omstreeks 1200 reeds al de parochiale kerken uit onze streek bestonden, zelfs Heppeneert, zou men mogen veronderstellen dat Tongerloos toen ook reeds zijne eigene kerk had, ofschoon het opvallend is dat men ze nergens aangehaald vindt vóór 1400. In 1418 komt ze in de registers van den aartsdiaken der Kempen voor als „vicaria perpetua”.

Wat er ook zij van den datum, het schijnt zeker dat de pastoor van Eelen de grootste rol gehad heeft in hare oprichting, wijl hij het recht bekwam er den pastoor en de beneficianten ter benoeming voor te stellen, ofschoon de abt van Corbie de groote tiendheffer bleef. Daarom was de pastoor van Eelen dan ook verplicht den pastoor van Tongerloos een behoorlijk inkomen te verzekeren en het koor der kerk te onderhouden; later deelde

⁽¹⁾ Het is niet mogelijk van den grond af dit inschrift te lezen: het werd ons opgegeven door iemand die bij den steen geklommen was.

het kapittel van Alden-Eyck in deze verplichtingen, nadat het de helft der tienden te Tongerlo van den pastoor van Eelen verkregen had; deze laatste echter behield alleen het recht der collatie. — Omstreeks 1600 trok de pastoor van Tongerlo van beiden voor gelijke helft 22 malder koren; daarenboven had hij de tienden van een gansche lijst goederen gelegen in Tongerlo en omstreken. In 1672 beklagde de pastoor, Vincentius Gort van Tongerlo, zich bij den aartsdiaken, dat hij het noodige niet had om te leven; de aartsdiaken Baron de Lerode verplichtte den pastoor van Eelen en het kapittel van Maeseyck hem meer te geven. In 1778 moesten ze wederom den pastoor Peters van Tongerlo ter hulp komen, omdat hem de levensmiddelen ontbraken en hij door overschrijving van handschriften zijn brood moest winnen. Wat de groote tienden van Tongerlo betreft, deze gingen, ten jare 1559, evenals die van Eelen over in handen der familie van Bocholt.

Op het jaar 1711 lezen wij in een bezoek van den aartsdiaken der Kempen: „Tongerloo, kapel (vicaria) onder Eelen; de pastoor heeft de toediening van alle Sacramenten, hij ontvangt uit de tienden 14 malder koren en heeft eenige gronden. Pastoor: Dominus Theodorus Eygemans; vergever: de pastoor van Eelen. De graaf de Lanoye heeft $\frac{2}{3}$ der tienden, de pastoor van Eelen en het kapittel van Maeseyck het andere derde.

Altaar van O. L. Vrouw, het heeft een inkomen van 13 malder; beneficiant: Lambertus Walzenius, vergever: de pastoor van Eelen.

Altaar van de HH. Eligius en Agatha, het bestaat niet meer en heeft geen inkomsten; voorheen bestond het door bijdragen der gemeente en door giften.

Communicanten: 400, die allen hun paschen gehouden hebben.

Kerkfabriek: inkomst 100 brabantse gulden.

Armentafel: „ 200 „ „

Voldoende kerkgewaden, 3 zilveren kelken, een kelk-ciborie, een koperen verguld ciborie, zilveren monstrans, zilveren vaten voor den H. Olie.

Het altaar van St. Eligius, waarvan hierboven sprake is, stond in de kerk vóór het hoogaltaar; later werd het overgebracht ter plaatse van het altaar van den H. Cornelius, dat ook geen in-

komsten had. Datzelfde jaar, 1711, werd eene communiebank aan-
gebracht.

Om niet te ver te gaan zullen wij ons bij deze bijzonderheden
over Tongerlo bepalen. Wij willen enkel nog de lijst der pas-
toors, die wij terloops aantreffen, opgeven:

1406. Gerardus de Weert alias de Ammone.

1418. Balduinus Adae (zoon van Adam) de Montensaken; hij be-
dankte in 1418.

1419-1436. Lambertus, zoon van Wilhelmus de Nederhoven (1).

1459-84. Jacobus de Palude (Van den broeck), was veel afwezig.

Dienstdoende priesters: Joannes Bueckmans in 1459, Antho-
nius Aerts in 1462, Joannis de Monte van 1465 tot 1478.

1487. Copis.

1500. Chrodegangus Klesi, die niet resideerde. Dienstdoende priester
Leonardus Goebels. Klesi bedankte ten gunste van:

15... Wilhelmus, zoon van Adam van den Kayart.

1510. Arnoldus (Mosse?) werd opgevolgd door Joh. (Varidone?) (2).

1582. Goert Goens.

1599, 24 September, Abraham de Résimont wordt aangesteld als
deservitor na eene lange vacature der pastoorsplaats (3).

Omstreeks 1600. N. Donckelius.

1613. Tilman Meeuwen.

1628. Magister Joannes de Weerdt van Luycksgestel.

1653, 19 Mei, werd aangesteld Marcellus van Groeninghen, die
later pastoor werd te Zeelhem.

1654, 19 Mei, werd aangesteld Vincentius Geert en bleef tot 1688.

1689-1713. Theodorus Eygemans, hij neemt zijn ontslag in 1713.

1713, 14 Juli, Leonardus Dinghens van Bree tot 1764.

1765-76. Reinerus Jacobus Stassen van Susterzeel.

1776-86. Meulenbergh van Urmond.

1786-1837. Carolus Theodorus Peters.

(1) De datums, die niet aansluiten zijn geen einddatums, maar die waarop zij het
laatst voorkomen.

(2) Deze namen zijn niet met zekerheid te lezen. Zij zijn getrokken uit de regis-
ters van den aartsdiaken en uit het boek der jaargetijden te Tongerlo.

(3) *Laedum*, 8e année, n° 1. p. 11.

B. *De Kapel van O. L. Vrouw van Rust.*

In het gehucht, Ophoven of Kapel genaamd, staat heden nog eene kleine kapel toegewijd aan Onze Lieve Vrouw van Rust, waarheen vele geloovigen ter bedevaart gaan. Hier werd vroeger een oud beeld vereerd, dat sedert de Fransche Omwenteling te Heppenecrt. is en daar nu druk bezocht wordt. „Volgens eene oude en zeer geloofwaardige overlevering”, zoo leest men op de prentjes, „werd bij eene overstrooming der Maas dit beeld in Eelen angespoeld en door de golven op eenen heuvel, dicht bij de rivier gelegen, gedreven. Maria deed weldra blijken, dat zij zich daar een oord had uitgekozen tot buitengewone verheerlijking van hare macht en liefde. Die heuvel werd eene bevoorrechte plaats, eene plaats van genade en zegening. Spoedig werd er dan ook eene kleine kapel gebouwd, tallooze pelgrims kwamen er naar toegesneld en vonden daar rust en troost.” Deze legende werd later te Eelen ook op de wanden der tegenwoordige kapel afgebeeld: op de eene zijde wordt voorgesteld eene vrouw ziende in de verte het beeld op de golven drijven, op de andere ziet men bedevaartgangers door eene dreef tot het reeds opgerichte heiligdom gaan om er Maria's hulp af te smeeken. Volgens deze legende die in de streek algemeen is, zoude het aanspoelen van het beeld en de opvolgende wonderen de oorsprong zijn geweest van het oprichten dezer kapel. Dit echter schijnt ons niet geheel juist. Dat het beeld door de Maas aldaar angespoeld is, valt gemakkelijk aan te nemen en is zelfs waarschijnlijk, doch dat de kapel reeds lang bestond eer het beeld vervaardigd was, lijdt ook geen twijfel. Volgens deskundigen kan het beeld hoogstens opklimmen tot de 15^e eeuw of het begin der 16^e, terwijl de kapel in 1370 reeds lang moest bestaan gelijk we zullen zien. In de eerste kapel, die op die plaats bestaan heeft, kan er dus geen spraak zijn van het tegenwoordige beeld van Onze Lieve Vrouw van Rust. Wij zullen daarom elk afzonderlijk bespreken.

De kapel. In het oudste register der leenzaal van Curingen berustend op het Staatsarchief te Hasselt vinden wij op 12 September 1432, dat zekere Herman van der Capellen van Eelen het laathof van de kapel erfde, er inbegrepen de collatie van de kapel der hoeve of het recht een priester aan den aartsdiaken ter benoeming

voor te stellen (1). In dit register vinden we nog vermeld dat dezelfde erfenis verheven werd in 1423 te Luik, waar gezegd wordt, dat het leen alzo „van alds” werd gereleveerd (2). In de verheffingen van de voorzaten van Herman vindt men echter de collatie der kapel niet aangehaald; Herman schijnt deze voor het eerst bekomen te hebben luidens eene aantekening van den aartsdiaken van Kempenland te Luik. De voornaamste collator der kapel was voor hem zekere Joannes de Corbey, die meer andere collaties in de streek bezat (3). Wat hier van zij, het is zeker dat omstreeks 1427 bij de hoeve eene kapel bestond, waaraan een priester verbonden was om ze te bedienen, waar dus de goddelijke diensten gedaan werden en die reeds vaste inkomsten had. Zij bezat groote belangrijkheid, dit bewijst de omstandigheid dat zij aan de hoeve, die een adeltijk leengoed was van den graaf van Loon, haar naam schonk van „Hof van de kapel” en dat diensvolgens ook de leenmannen er zich naar noemden „van der Cappellen”. Aangezien de hoeve en haar bewoners in 1370 reeds onder den naam van Kappellenhof en van der Cappellen voorkomen (4), moest de kapel reeds lang voor dien tijd bestaan hebben om aan beiden haar naam te kunnen schenken. Het is dus duidelijk, dat in 1370 de kapel van O. L. Vrouw reeds lang als een aanzienlijk heiligdom te Eelen bestond. Wanneer zij opgericht werd en in welke om-

(1) Leentaal van Curingen. Reg. I. „*Hermannus van der Capellen relevavit curiam mansionariorum cum collatione capellae ejusdem curie necnon redditibus capelle, cormadis, terris, fructibus, nemoribus, paludibus et aliis annis pertinentiis sitis in Elen per obitum Lamberti van der Capellen sui avunculi qui relet fide lxxx.*”

(2) Ibid. „22 Januari, Herman van der Capellen Jans sen van der Capellen ontfink te Ludic op den dach voorscreven na doot Lambrechts van der Capellen syns oemen dat leen van der Capellen gelegen tot Elen mit allen syn toebehoeren te weten heerlicheit, ghift, cense, rente, capuyne, coermeyden, land, bossche, beemede, broecke met alle anderen rechten ind vervalle gelyc dat VAN ALDS dat leen gewoonlic behellelic is. presentibus jam dictis.”

(3) Aartsdiaken van Kempenland. Reg. de anno 1427, Emolumenta. „*Pro abs. Lamberti van der Capellen Rectoris capelle B. Marie in Eelen excusati nostra auctoritate ratione applicationis fructuum dicte capelle ad instantiam Johannis de Corbey principalis officii collatoris.* — Iets verder: *Pro quittance Gerardi Clinkart de Bucht. ad instantiam Joh. de Corbey, principalis officii collatoris.*”

(4) C. de Botman. *Le Livre des Fiefs du comté de Loos sous Jean d'Arkel.* p. 101.

standigheden is geheel onbekend (1). In een handschrift van ongeveer 1160 over de kerk van Eelen handelend wordt van de kapel geen gewag gemaakt, misschien bestond ze nog niet; haar oprichting zou dus dagteekenen van na 1150 en van lang vóór 1370 (2).

Hoe de kapel in het begin der 15^e eeuw uitzag weten we niet, het was geen eenvoudig veldkapelletje maar eene ware bidplaats waar de Heilige Mis op geregelde dagen gelezen werd; in 1427 was de priester-beneficiant der kapel een persoon van het hof zelf geboortig: Lambrecht van der Capellen, die op dien datum niet resideerde. Voor de opvolgende jaren vinden we in de registers van den aartsdiaken de kapel aangehaald maar zonder meerdere aanduiding. In 1553—55 vindt men als beneficiant vermeld Johannes Roy, een lid uit de familie der toenmalige eigenaars der hoeve, die ook niet resideerde. Omstreeks 1600 was beneficiant Martinus Cobben, die bedankte, waarna gedurende langen tijd de kapel zonder bedienaar bleef. Op 28 Januari 1649 werd door den aartsdiaken op voorstelling van Richardus de Roo, eigenaar der hoeve, Gasparus Sclessin, kanunnik van Maeseyck benoemd. Na diens dood werd aangesteld 16 Juni 1651 Servatius Moons, pastoor van Rothem. Den 28sten December 1662 werd

(1) In hun verzoekschrift aan den aartsdiaken van Kempenland om de kapel aan hun klooster te vereenigen (Reg. de anno 1725, p. 211) zeggen de Kruisheeren van Maeseyck dat „eertijds de adellijke familie Van der Capellen met wettige toelating der overheid de kapel gebouwd had”. Was dit de oprichting of de herbouw der kapel? Dit getuigenis heeft geen groote waarde, daar de kapel ten minste vier eeuwen reeds bestond.

(2) Het schijnt ons steeds zeer waarschijnlijk, dat het citaat uit de *Chronique de l'abbaye de St. Trond*, hierboven reeds besproken ter gelegenheid van den oorsprong der kerk van Eelen, op de kapel van O. L. Vrouw van Rust betrekking heeft; men leest er: „*quod Eltæ villa magna et ecclesia ejus nostra fuisset, quæ non longe a Trajecto supra Mosam posita est*”, hetgeen wij vertalen „dat te Eltæ eene groote hoeve en hare kerk de onze was, die niet ver van Maastricht op de Maas gelegen is”. Er is hier geen spraak van de kerk van Elta, maar wel van een hoeve met kerk te Elta gelegen. Mijns inziens is er hier een reden te meer om Elta met Eelen te vereenzelvigen. De kapel en de hoeve der kapel zouden alzoo reeds vóór de 13^e eeuw het eigendom zijn geweest der abdij van St. Truiden. Dit zou ons tevens uitleggen hoe het gekomen is dat deze kapel steeds geheel afgescheiden was van de parochiale kerk.

het beneficie geschonken aan Petrus Peimen, nog student (1), die na eenigen tijd aan de studie vaarwel zeide. Dan stelt de eigenaar Frederich Obsinnich de Roye ter benoeming voor Martinus Bartholomei die bij afwezigheid van den pastoor de kerk van Rothem bediende; deze werd benoemd 3 Februari 1671, doch overleed den 24sten Maart van hetzelfde jaar en werd opgevolgd door Henricus Pylmans van Maeseyck op 1 Mei 1671. Na dezen staat geen bedienaar meer opgeteekend, totdat de kapel met de hoeve eigendom werd van de Kruisheeren van Maeseyck. In 1725 op 22 September werd de kapel, die voorheen moest bediend worden door wereldsche priesters, door de wettige overheid verbonden aan het klooster der Kruisheeren van Maeseyck met de verplichting er alle Zaterdagen de Heilige Mis te *zingen*, van een plechtige H. Mis te zingen op de feestdagen van O. L. Vrouw en van te prediken op de Zaterdagen, wanneer er eenig feest is. De Kruisheeren beloven de rechten van den aartsdiaken op de kapel te zullen eerbiedigen en daarenboven alle tien jaren 18 brabantse gulden te betalen. 's Jaars nadien werden ze reeds door den aartsdiaken verplicht de zoldering en het dak der kapel te herstellen; hun werd ook opgelegd nieuwe gewaden van alle kleuren aan te schaffen voor den goddelijken dienst. De kapel moest dus tamelijk vervallen zijn. Van dezen datum af blijven de Kruisheeren voortdurend de bezitters en de bedienaars der kapel. In 1752 werd er het altaar vernieuwd of tenminste opnieuw gewijd volgens een jaarschrift dat te lezen staat op een steen die in de muur der tegenwoordige hoeve gemetseld is: „SOLI DEO ET MARIAE CONSECRABAR”. In 1767 liet de prior van Maeseyck, J. H. Vossen, eene geheel nieuwe kapel bouwen. Tijdens de Fransche Omwenteling werden de goederen der Kruisheeren met de hoeve en de kapel van Eelen door de Franschen verbeurd verklaard en de kloosterlingen verjaagd. Eenigen tijd later werd de kapel afgebroken; van het gebouw bleef niets staan dan de sacristie, die in een klein kapelletje veranderd thans nog, onder eenen nootenboom staande, aan de plek herinnert, waar sinds eeuwen de Heilige Mis werd opgedragen en de Heilige Maagd

(1) De aanstelling geschiedde, evenals voor een pastoor, door de aanraking van de vier hoeken van het altaar, van den kelk, de gewaden, het missaal enz.

aangeroeven werd door de menigte pelgrims die hier haar beeld kwamen vereeren. De prachtige lindendreef, die van het dorp naar de kapel leidde, werd weldra omgehakt en van de steenen der kapel werd eene schuur gebouwd.

Over den geldelijken toestand der kapel is voor de eerste eeuwen niets bekend; in 1558 had het beneficie of altaar een inkomen van 30 malder (1). Denkelijk waren de goddelijke diensten toen menigvuldig. Na 1600 was de kapel geruimen tijd zonder bedienaar en in 1628 vinden wij dat haar inkomen verminderd is tot 6 malder koren en 6 grooten, waar voor alle Zaterdagen de Heilige Mis moest gelezen worden. De reden dezer vermindering wordt niet aangegeven. In 1711 was de opbrengst 12 malder koren, de diensten waren toen reeds gelijk ze aan de Kruisheeren wat later werden opgelegd.

Het valt aan te merken, dat de kapel gedurende haar lang bestaan geheel onafhankelijk was van de parochiekerk van Eelen (2). Niet één pastoor van Eelen vindt men als beneficiant der kapel (3).

Het Beeld van Onze Lieve Vrouw van Rust, dat in de kapel vereerd werd en thans in de parochiekerk van Heppeneert zich bevindt heeft eene hoogte van ongeveer 40 centimeters, het stelt de Moeder Gods voor zittende met voorovergebogen hoofd; hare handen rusten samengevoegd op hare knieën en hielden vroeger een nagel vast die slechts sinds eenigen tijd verdwenen is. Achter de H. Maagd staat, naar men vermoedt, de H. Joannes, recht op en de oogen ten hemel gericht. De zittende houding van de Moeder Gods moet de oorzaak zijn der benaming van O. L. Vrouw van Rust. Het beeld moet volgens de oude gewoonte als altaarstuk gediend hebben in de kapel; doch oorspronkelijk schijnt het beeld slechts een deel te zijn van een grooter altaargroep verbeeldende den Calvarieberg: Christus op het kruis, daarnaast links O. L. Vrouw in zittende houding met gebogen hoofd en de H. Joannes

(1) *Analecics pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, t. I, 1864, p. 281.

(2) Als iets bijzonders valt aan te stippen, dat in 1788 een huwelijk werd ingesegend niet in de parochiekerk, maar in de kapel. (*Dooptregister der kerk 1788*).

(3) Uit het aangehaalde, geput uit zekere bronnen, moet men beschuiten dat de enkele geschiedkundige bijzonderheden die gedrukt staan op de beeldjes en in boekjes onlangs uitgegeven niet geheel juist zijn.

opziende naar den gekruisten Zaligmaker, rechts zouden de twee andere Maria's gestaan hebben. In de kapel te Eelen is nooit de volledige voorstelling geweest (1). Het beeld is van hout, tamelijk wel afgewerkt, met een laag plijster overdekt, waarover polychromie. Volgens deskundigen kan de werkelijke oudheid van het beeld opklimmen tot de 15^e eeuw (2), het kan dus niet aanleiding gegeven hebben tot het oprichten der kapel; dat het door de Maas angespoeld zij, gelijk de legende zegt, schijnt ons te meer waarschijnlijk om reden dat het slechts een deel is van een geheel retabel. In elk geval het beeld is het middelpunt geworden der bedevaart en de oorzaak der bijzondere aanroeping (3). In de archieven vond men nooit melding van het beeld, nergens werd er gewag gemaakt van eenige bedevaart. De kapel wordt in de oudste geschriften enkel aangehaald als „Capella Beatae Mariae Virginis”; in 1726 in een relaas van het bezoek van den Aartsdiaken van Kempenland vindt men voor de eerste maal den volledige titel: „Capella Beatae Mariae Virginis de Pace nuncupata”. Men merke hier op, dat de Aartsdiaken „rust” door *pax* = vrede vertaalt (4); hierop steunend zou men moeten aannemen dat de hedendaagsche fransche term „Notre Dame du Bon Repos” niet juist is.

Het is waarschijnlijk, dat de eeredienst tot O. L. Vrouw van Rust zeer zal hebben toegenomen, toen de kapel het eigendom was geworden der Kruisheeren. Alsdan werden voorzeker de kapel en de gewaden beter onderhouden en de diensten meer geregeld gedaan. De veelvuldige en plechtige diensten en de Zaterdagse preeken, die na 1700 gelijk waarschijnlijk ook te voren gedaan werden, laten veronderstellen dat de toeloop tot de kapel groot moest zijn in vorige eeuwen, gelijk het nog was tot aan

(1) Dezelfde voorstelling vindt men op verschillende plaatsen, onder anderen op eene gebeeldhouwde versiering in de kerk van Aarschot.

(2) Volgens E. H. Pol. Daniëls en anderen.

(3) Moeilijker zou de benaming „Rust” uit te leggen zijn als eene zinspeling op den naam der eigenaars, van Rhoe, die gedurende twee eeuwen de kapel bezaten (1600—1700). Rhoe heeft de uitspraak van Rûhe = Rust. Deze eigenaars waren van duitsche afkomst.

(4) In de taal der streek komt rust niet zelden voor in plaats van vrede, dat weinig gebruikt wordt.

de Fransche Omwenteling⁽¹⁾, die alles vernielde. In die droevige tijden werd het beeld schier alleen uit de algemeene verwoesting gered.

De E. H. Coopmans, Kruisheer en te gelijk pastoor van Heppeneert, had het beeld weggenomen en het aan een zijner parochianen ter bewaring toevertrouwd; na de omwenteling plaatste hij het in de kerk te Heppeneert, die ook aan de Kruisheeren toebehoorde. Het beeld verbleef er zonder toeloop, terwijl te Eelen de bedevaarders voortdurend nog kwamen bidden bij het kleine kapelletje wat overgebleven was. In de laatste helft der 19^e eeuw nam door toedoen van den E. H. Pastoor Froyen de toeloop te Heppeneert buitengewoon toe, eene Aartsbroederschap van O. L. Vrouw van Rust werd opgericht die heden 80000 leden telt. Van wijd en zijd komen nu de bedevaarders naar Heppeneert. De parochianen van Eelen lieten echter niet na O. L. Vrouw op de aloude plek te gaan vereeren, doch daar de kapel te Eelen een bijzonder eigendom was, geheel onafhankelijk van de parochiekerk, bemoeiden zich de pastoors maar weinig met de vete tusschen Eelen en Heppeneert. Vele vreemde bedevaarders komen heden nog, bijzonder uit Nederlandsch Limburg, naar het nederige kapelletje te Eelen hulp en troost afsmeeken bij de Moeder Gods. Om alle oneenigheid te voorkomen werd door de bisschoppelijke overheid aan Heppeneert opgelegd geene bijzondere diensten te houden op den 15^{den} Augustus, de voornaamste feestdag van O. L. Vrouw van Rust; op dezen dag gaat de plechtige processie uit de kerk van Eelen naar de oude kapel.

(1) Waarschijnlijk was er reeds toeloop tot de kapel eer de naam van O. L. V. van Rust bestond. Men merke op, dat de naam van O. L. V. van Rust voor 't eerst vermeld wordt, toen de kapel in het bezit der Kruisheeren was gekomen.

(2) Anderen verhalen, dat het beeld in de kerk van Eelen bleef en na de Omwenteling aan Heppeneert werd gegeven, omdat men er geen beeld meer had van O. L. Vrouw.

DERDE HOOFDSTUK.

Wereldlijk Bestuur.

I. DE HEERLIJKHEID.

Van den Merovingischen tijd af werd ons land in gouwen verdeeld. Eelen behoorde tot de streek Masau of Maasgouw. Karel de Groote bezat in deze gouw vele eigendommen, onder andere in de streek van Eyck⁽¹⁾. De neef van Karel den Groote, de heilige Adelardus, kleinzoon van Karel Martel, trad omstreeks 773 in de abdij van Corbie (Picardie)⁽²⁾, waarvan hij later abt werd. Deze Adelardus is het, die aan de abdij met de vele andere goederen in België ook de plaatsen Eelen en Tongerloos zou hebben geschonken⁽³⁾. We hebben reeds gezien, dat feitelijk omtrent 1150 de abdij van Corbie reeds lang de groote tiendhefster der kerk van Eelen mocht geweest zijn; zij was er te gelijk heer der plaats; daar buiten bezat zij in bijzonderen eigendom eene heerlijke hoeve (*curia dominicalis*).

De abt van Corbie, als tijdelijke heer der plaats van Eelen, had er verschillende rechten en verplichtingen; deze zullen wij niet in 't lang uiteenzetten daar ze niet verschillen van de algemeene

(1) J. Davis, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège avant le XIIIe siècle*.

(2) Zie hierboven in het 2de hoofdstuk: het ontstaan der parochie.

(3) Tijdens het Karolingsche tijdvak bezaten de groote eigenaars uitgestrekte eigendommen, in grootte gelijk aan de oppervlakte onzer dorpen. Zie: Seignobos, *Cours d'Histoire du moyen-âge*, Colin. Paris.

gewoonten van dien tijd; duidelijkheidshalve herinneren wij enkel dat zijne voornaamste rechten waren:

1°. de rechtspraak: hoog- en laaggerecht en het bestuur. De abt benoemde of zette af naar goeddunken den schout, de schepenen, de gerechtsboden der schepenbank, en de burgemeesters der gemeente;

2°. het recht zich als vrijheer van Eelen te betitelen, enz.

De abdij van Corbie bleef tijdelijk heer van Eelen tot in de XVIe eeuw, toen in 1559 de abt de meeste harer goederen en rechten in België, waaronder ook Eelen, in erfpacht gaf aan Godfried van Bocholt, heer van Grevenbroeck.

De familie der baronnen van Bocholt bekwam hierdoor behalve het patronaatschap en de tienden der kerk van Eelen, ook het bezit der heerlijkheid en den cijnshof. Het eerste met de tienden bleef in handen dezer familie tot aan de Fransche Omwenteling, de heerlijkheid enkel tot 1621. Op 2 December van dit jaar veruult Godfried van Bocholt, waarschijnlijk de zoon van den voorgaande, zijne „jurisdictie en rechten op het dorp Eelen met den cynshof en alle cynzen en verplichtingen” tegen de heerlijkheid van Grenville, eigendom van den Bisschop van Luik (1). Van toen af is de Bisschop van Luik heer van Eelen.

In 1741 den 24^{en} Juli schonk de Bisschop de heerlijkheid van Eelen aan den baron Thomas Cornelius van der Marck, eigenaar van Sipernau, op diens aanvraag voor eene som van 300 kronen. Hierdoor ontving deze bij het recht van jacht en vischvangst het recht zich „Heer van Eelen” te betitelen, van er den meier, schepenen en secretaris der schepenbank te benoemen, terwijl de inwoners van Eelen zijne onderdanen werden en hem den eed van getrouwheid en onderdanigheid verschuldigd waren.

Na den dood van baron van der Marck werd dit voorrecht (14 Augustus 1745) op verzoek van zijne weduwe ingetrokken door den Bisschop, die intusschen zelf de voornoemde rechten uitoefende (2).

1 Zelfde werd toegestaan op 20 Januari 1789 aan baron de Lillén, heer op Sipernau, voor de som van 2000 brabantse gulden (3).

(1) Staatsarchief te Luik. *Chambre des Finances*, n° LXXVI, bl. 144, 148, 158.

(2) Ibid. n° CX. bl. 14, 38.

(3) Ibid. n° CXI. bl. 149. Zie IVe hoofdstuk: Sipernau.

Tijdens de Fransche Omwenteling is baron de Liliën gevlucht en is de Prins-Bisschop van Luik van al zijne rechten beroofd geworden; alle tienden en heerlijke gerechtigheden zijn afgeschaft, van toen af heeft Eelen geen tiendheffers of heeren meer gehad. In den geest van het volk was echter nog een overblijfsel van de onderwerping aan zijn heer blijven voortbestaan; zoo vinden wij dat in de 19^e eeuw, telkens als er een nieuw heer op het kasteel Sipernau zijn intrek nam, de Eelenaren hem met veel luister inhaalden.

II. GERECHTELIJK BESTUUR — DE SCHEPENEANK.

Ofschoon de abt van Corbie de tijdelijke heer van Eelen was, werd nogthans door hem aldaar geen recht gesproken. Waarschijnlijk, om reden van den grooten afstand, had hij als voogd zijner goederen in 't bisdom Luik den Graaf van Loon aangenomen; deze moest 's kloosters eigendommen tegen alle aanvallers vrijwaren en de gerechtstwisten uitmaken. Vandaar maakte Eelen onder gerechtelijk oogpunt deel van het land van Loon in de afdeeling van het Maasland.

Eelen bezat een eigen rechtbank, die oordeelde volgens het Loonsche recht; zij was samengesteld uit één schout, zeven schepenen, een secretaris of griffier en een gerichtsbode of beul. Het dorp schijnt reeds vroeg een schepenbank gehad te hebben ofschoon de oudste gekende bescheiden slechts uit de 16e eeuw dagteekenen⁽¹⁾. Het zegel der justitie waarvan we hierboven een

(1) Ten jare 1881 bij den brand der kerk werd de geheele verzameling der schepenregisters vernield. Zij werden bewaard op den zolder der sacristie.

afdruk geven is veel ouder en wordt in een stuk uit de XVIe eeuw van de gerechtszaal van Curingen reeds een „antiquum sigillum” geheeten.

Van de schepenbank van Eelen ging men in beroep bij het hoog gerecht van Vliermael, welks uitspraak moest bekrachtigd worden door het hooge hof van Curingen, waar de graaf van van Loon verbleef.

Alzoo gezien moet de rechtspleging eenvoudig schijnen, feitelijk voor Eelen alleen beschouwd was ze allereenvoudigst en verschilt ze weinig van de hedendaagsche inrichting. Maar integendeel, wanneer het een geschil gold, dat tusschen inwoners van verschillende dorpen moest geslecht worden, kon ze ingewikkeld worden. Als men enkel nagaat dat Rothem een eigen schepenbank bezat, vanwaar men in beroep ging naar het gerecht van den Vroenhof (Maastricht) en waar men volgens dezès recht oordeelde... als men weet dat Neer Oeteren in beroep ging bij de bank van Thorn en vandaar naar Echt, vervolgens naar Roermond en in laatste instantie naar de keizerlijke Kamer van Wetzlar (Duitschland)... dat de binnenburgers van Maeseyck geoordeeld werden volgens Luiksche recht en de buitenburgers volgens het Loonsche... dan kan men zich reeds een begrip vormen van de moeilijkheden die uit zulk verschil van rechten en gerechtspleging konden voortspuiten.

Veel bijzonderheden aangaande de schepenbank kunnen wij niet verhalen, daar schier alle schepenregisters verbrand zijn; slechts één gichtregister en één gedingregister met een aantal gedingstukken betreffende het kasteel van Sipernau zijn overgebleven. Als eene merkwaardigheid vonden wij aangestipt op datum 1648: „tot Eelen is het recht dat geennen man verkoupen noch sinne guderen kan verburghen sonder believen synder huysfrou”

Men mag veronderstellen, dat de scholtis en schepenen die meest Eelenaren of mannen uit de nabijheid waren, met veel be raadzaamheid te werk gingen. Wij vonden er een bewijs van in een geding over een moord in een gegoede familie begaan (Van Rhoe op de kapel); de vader stierf ten gevolge van een slag, op zichzelf niet doodelijk, die hem door zijn zoon bij een woordenwisseling werd toegebracht. De schepenen onderhoorden vele getuigen, maar velden geen vonnis. Eindelijk nam de drossaard

van Stockheim de zaak zelf in handen, omdat hij de schepenen aan plichtverzuim schuldig achtte. Volgens de omstandigheden die uit het onderzoek bleken, was het duidelijk dat de zoon voldoende gestraft was door de gevolgen zijner daad en dat de familie genoeg beproefd was zonder nog de veroordeeling van een harer leden te moeten betreuren. De handelwijze der schepenen scheen dus geheel rechtschapen.

Van den anderen kant mocht men soms met recht twijfelen aan de onpartijdigheid der rechters. In zulk geval had de beschuldigde echter het recht de hulp van vreemde schepenen in te roepen. Dikwijls waren de gedingen van ongelooflijken duur; zoo o. m. begon in 1749 een geding om een kar hout, dat tien jaren duurde.

Behalve het gerechtelijk onderzoek, oordeel en vonnis in crimineele zaken hadden de schepenen een tweede ambt, namelijk het wettigen van alle eigendomsverandering. Het hoofd der schepenbank, in zoover het deze zaken gold, werd met den naam „meier” betiteld. Wanneer door erfenis of verkoop of anderszins een eigendom van eigenaar veranderde, moest dit „opgehouden” worden voor den meier en de schepenen der plaats waaronder het goed hoorde. Sommige goederen als van weduwen en onmondige kinderen konden zelfs niet dan door rechtstreeksche tusschenkomst der schepenen verkocht worden ⁽¹⁾.

Sommige meer belangrijke eigendommen als Sipernau, het hof van de kapel, Zant, enz. waren leenen van den graaf van Loon en moesten tevens „opgehouden” worden voor den leenzaal van Curingen.

Schout, schepenen, secretaris, enz.

Dikwijls vergelijkt of vereenzelvigt men zelfs den schout van vroegere tijden met onze hedendaagsche burgemeesters, doch geheel ten onrechte. De schout was enkel het hoofd van de rechtbank der plaats. Dikwijls verbleef hij niet in het dorp zelve gelijk te Eelen het geval was ⁽²⁾. Hij werd bijgestaan door schepenen

⁽¹⁾ Alle rechtszaken werden opgeteekend in de rol- of gedingregisters; de zaken aangaande den eigendom in de gichtregisters.

⁽²⁾ Bijna altijd was de schout van Eelen een rechtsgeleerde uit Maeseyck of omstreken.

die gewoonlijk gekozen waren uit de ingezetenen van het dorp. Er waren zeven schepenen die echter uiterst zelden te gelijk voorkomen. De schout en de schepenen hadden geen vaste jaarwedde, doch werden betaald uit de opbrengst der veroordeelingen. Zij werden aangesteld of afgezet door den heer der plaats: voor Eelen de abt van Corbie, Godfried van Bocholt enz. gelijk boven is opgegeven. Zij legden daarna hun eed af voor de schepenbank. Aan de schepenbank was tevens nog een griffier of secretaris verbonden, belast met het opmaken van al het schrijfwerk der gedingbank, dat niet gering was; hij was tevens bewaarder van het schepenbankzegel. Verder had het gerecht tot zijne beschikking een beëdigden gerichtsbode, die de aangeklaagden voor de rechtbank moest dagen; hij had tevens het ambt van beul te vervullen. Eindelijk had men bij de schepenbank de mombers, procureurs of curatoren, die eene zaak in naam van een ander moesten afdoen. Hij die in naam van een ander eene klacht indiende, werd „factoir” genoemd.

Vergaderingen, ondergeschikten, taal.

Het recht werd gesproken op vastgestelde dagen. Volgens de Germaansche gewoonte van bij „nachten” te tellen, werden deze zitdagen „genachten” geheeten. De zitting had plaats in eene daartoe bestemde „gerichtskamer”. De gewone genachten werden gehouden om de veertien dagen telkens op een Zaterdag; in buitengewone gevallen werden er „extraordinaire genachten” gehouden. De gewone genachten werden opgeschorst in den Paaschtijd en in den oogsttijd. De gewone of verplichte genachten werden genoemd „geboden ende gebannen genachten”. De extraordinaire genachte had plaats onder het voorzitterschap van den „Hooghen Souverainen Officier des Ampts Stockem” en werd gehouden „op ’t hoogst van den daeghe” dus te twaalf uren.

De justitie Eelen strekte zich uit over het tegenwoordige dorp Eelen en ook over Daniëlsweert, zooals bewezen wordt uit eene erkenning van een lijk aldaar op den oever aangedreven in 1670.

Visserweert ofschoon niet zeer uitgestrekt had een eigen justitie, onafhankelijk van die van Eelen, omdat het gehucht onder tijdelijk oogpunt eene bijzondere heerlijkheid vormde, afhangende van andere heeren als die van Eelen.

... Daarentegen werden verschillende eigendommen uit Tongerlo en Opoeteren in opdracht genomen voor den meier en de schepenen van Eelen.

De taal door de schepenbank gebezigd was de Nederduitsche, doch met zeer vele Fransche gerechtstermen doorweven. Daarover meer in een ander hoofdstuk (1).

Wij laten hier volgen de lijsten der verschillende beambten van het gerecht.

Schouten — Meyers.

- 1500. Jan Pollartz.
- 1547. Herman Clingelhoets, 14 Juli Jan van Baxen.
- 1553. Lenart Van Oeteren.
- 1575. Jan Meyers.
- 1621. Thys Bouten.
- 1624. Johan Classen.
- 1648. Claessen.
- 1667—1679. Lambrecht Bouten.
- 1679—1691. Hendrik Bouten.
- 1692. Caspar Claessens.
- 1706. Nicolaes Matthias Pylmans, substituut-scholtis.
- 1709. Frederic D'Yerna, aangesteld „au nom de la Majesté Impériale par Gotthard, Comte de Welz, Baron d'Eberstein et Spiegelfeld, etc., Chambellan et Conseiller Aulique de l'Empire, ministre plénipotentiaire de sa Majesté Impériale au pays de Liège”.
- 1749. Stalmans.
- 1763. J. C. Van der Meer, nog in 1794.
- 1784. Dezelfde, en Joh. Peters, lagerschout.

Schepenen.

- 1558. Thiel Boutsen, Jaeck Gelix.
- 1564. Peter Coenen, Dirick Smets.

(1) Ofschoon wij grootendeels voor dit hoofdstuk niets dan algemeene zaken konden aanhalen, mogen wij toch zeggen dat deze uiteenzetting geheel geput is uit de enkele archieven der schepenbank en dat wij alleen neerschreven hoe alles te Eelen bestond.

1575. Herman Jaspers, Philip Meylarts, Johan Meysters, Willem Freyen.
1619. Mathys Bouten, Laurens van Meuwen.
1621. Heyn Peters, Laurens van Meuwen, Thys Lu.....
1643. Cornelis Smeyers, Ariaen Hamers.
1648. Ariaen Hamers, Severyns, Dirick op die Savelcoul.
1650. Haemers, Winckens (nog in 1653).
1656. Herman Boutsen, Dirick op die Savelcoul.
1658. Peter Peymen, " " " "
1663. Gerard Winckens, Geurdt Wolters.
1664. " " " " " " , Peter Peymen en Jan Stals. In 1665 sterft Gerard Winckens en wordt vervangen door Thiel Kelleners.
1666. Geurt Wolters, Jan Stals, Thiel Kelleners, Peter Nelissen.
- 1667—69. Geurt Wolters, Jan Stals, Peter Peymen.
1671. " " " " " " , Peter Smeyers.
1672. Lenert Lucas.
1679. Geurt Wolters en Peter Nelissen.
1680. Lenert Lucas, Jacob Aengevelt, Anthoon Bocken.
1681. Jacob Aengevelt en Anthoon Bocken.
1683. Peter Nelissen " "
1684. Geurt Wolters, Peter Nelissen, Nelis Thijs.
1686. Claessens, Jan Coenen, Anthoon Bocken.
1687. D'Yerna en Jacob Aengevelt.
1788. Lenert Lucas.
1689. Nicolaus Pylmans (aangesteld in dit jaar), Lenert Lucas, Geurt Wolters.
1700. Jacob Aengevelt, Anthoon Bocken, Nicolaes Mathys Pylmans, Jan Jansen noodschepen.
- 1703—9. Jacob Aengevelt, Nicolaus Mathias Pylmans (deze laatste sterft in 1709).
1710. Francis Robert D'Yerna, Gerard Walsenius, Jan Lucas, Emont Aengevelt, Nicolaes Mathys Pylmans modeschepen; in 1711 dezelfden uitgezonderd de eerste.
1714. Gerard Walzenius.
1722. Emont Aengevelt, Coen Coenen, Peter Bocken, Gerrit Walzenius, Jan Lucas, Wijn Lucas, Herman Clingelers.
1776. Jan Savelcoul, geassumeerde schepen.

1729. Jan Lucas.
 1735. Johannes Mathias Smets.
 1736. Jan Coenen, Emont Aengevelt, Willem Brouwers.
 1743. Emont Aengevelt.
 1749. Jan Coenen, Willem Brouwers, Dirick Leners, Dirick Lucas, Lenart Lucas geassumeerde schepen.
 1750. Lovinfosse (uit Vliermael gestuurd voor een bijzonder geval).
 1759. Theod. Lucas.
 1763. Jan Coenen, Willem Brouwers (1764), Jan Jeunen, Dirick Lucas.
 1769. Jan Coenen, Theodoor Lucas.
 1771. Theodoor Lucas, Willem Brouwers (sterft in 1771).
 1772. Jan Coenen.
 1775. Adamus Brouwers.
 1776. Joannes Lucas.
 1784. Theodoor Lucas.
 1794. Van der Meer, Leenders, Joosten, Van de Borne.

Secretarissen.

1500. Jan Pollarts.	1676—1703. Hendrik Bouten.
1553—1564. (1) Martinus Swalenberch.	1709. Frederic D'Yerna.
vóór 1576. Peter Meyskens.	1709—1735. Lambert Frederic D'Yerna.
1575. Henricus Bouten.	1749. Stalmans.
1593—1610. Lambrecht Parren.	1763. Jan Jeunen.
1619—21. Leenert Van Oetren.	1774. J. C. Van der Meer.
1622. Gerard Broeckmeulen, in zijn absentie Lucas.	
1643—1650. Jacobus Glaessens.	
omstreeks 1650. Hendrik Claessens.	

De meier of scholtis was dikwijls te gelijk secretaris.

Gerichtsboden.

1703 tot 1709. Jan Wijnen.	1726. Nelis Lenerts.
1709. Peter Kreyen.	

(1) De opgegeven jaartallen zijn voor de schepenen die, waarin ze aangehaald worden; voor de schouten en secretarissen de laatste jaren waarop ze geboekt staan.

III. DORPSBESTUUR. — DE BURGEMEESTERS.

Buiten de dingbank die enkel in de plaatsen van meer belang bestond, had men in alle dorpen een dorpsbestuur namelijk de burgemeesters, die nogthans van latere instelling zijn.

De burgemeesters waren de vertegenwoordigers der gemeenten. Zij moesten meer zorgen voor het innen der belastingen en schattingen aan de gemeente opgelegd, dan voor het uitvoeren der veiligheidsmaatregelen en het nakomen der wetten. Er waren twee burgemeesters tegelijk die jaarlijks door twee nieuwen vervangen werden. Een hunner was schatthouder. Ook werden zij niet bijgestaan door schepenen en raadsleden, doch stonden geheel alleen voor hunne taak zonder secretaris en ontvanger. Zij werden gekozen door de inwoners, maar aangesteld door den hoogen heer der plaats. Zoo leest men: „Een selves mael de nabueren van Eelen en Sandt voor 't gericht vergadert synde naer alde costoyne hebben eendrachtelyck tot Borgemeister vercoosen Anthoon Bocken tegenwoordigh in arrest synde voor de gemeynte tot Stockern ende Jan Coenen denwelcke oock den gewoenelycken eedt in handen van den heer Scholtis gedaen heeft, 1691”.

In bijzonder moeilijke omstandigheden bevonden zich de burgemeesters onzer streek in 1675 en volgende jaren. De gemeente Eelen, evenals al de andere uit de buurt, werd met een zwaren taks belast door den koning van Frankrijk, wiens leger in de streek daarbij nog lang vertoefd had. Binnen een tiental jaren hadden de burgemeesters in naam der gemeente eene totale som van 1150 rijksdalers en 10250 gulden aan hoogen interest van 5 en 6 en en zelfs meer ten honderd opgenomen: „ende is te verstaen dat dese voorsch. penningen opgenomen ende geemployeert syn tot betaeling van de gepretendeerde contributie van syne conincklycke majesteit van Vranckryck als wanneer het voorschreven dorp in grooten noodt was” (1).

Insgelijks hadden de burgemeesters van het jaar 1794 onder de Fransche Omwenteling met zware moeilijkheden te kampen (2).

(1) Te Eelen werden het Maeseycker geld en de Maeseycker maat gebruikt. In de XVIIe eeuw kwam de Leonsche maat in gebruik, zelfs voor de schepenbank.

(2) Zie hieraangaande: laatste hoofdstuk: *Oorlogstijden*.

Ziehier de lijst der bekende burgemeesters; daar zij elk jaar vervangen werden vindt men in deze lijst schier alle oude familienamen van Eelen terug:

- 1645. Leonard op die Savelcuyt en Dries Driessen.
- 1646. Nelis Clingelhouts en Leonardt Boutsen.
- 1647. Dirck Hamers en Jan Laekers.
- 1667. Heyn Jaerden en Jan Coenen.
- 1668. Peter op de Savelcoul en Jacob Aengevelt.
- 1675. Willem Clingelers en Martin Wouters.
- 1676. Heyn Janssen en Peter op de Savelcoul.
- 1678. Heyn Vrencken en Jan Coenen.
- 1679. Anthoon Bocken en Reynier Thyssen.
- 1680. Willem Van Oeteren . . .
- 1681. Willem Clingelers ⁽¹⁾ en Peter Severijns.
- 1682. Marten Wouters en Heyn Janssen.
- 1683. Heyn Vrencken en Lenert Lucas.
- 1684. Jacob Hanssen en Peter Thyssen.
- 1685. Jan Driessen en Willem Van Oeteren.
- 1686. Jan Coenen
- 1687. Willem Bachuys
- 1688. Pieter Severijns
- 1690. Jacob Aengevelt en Jan Wynen.
- 1691. Anthoon Bocken en Jan Coenen.
- 1692. Marcus Winckelhuysen en Jan Boutsen.
- 1693. Thys Lenerts en Geurdt Driessen.
- 1694. Jan Coenen en Jan Driessen.
- 1695. Jacob Willems en Dirick Nelissen.
- 1696. Willem Van Oeteren en Willem Bachuys.
- 1697. Jan Coenen en Dirick Nelissen.
- 1698. Gerit Van Walsden en Jan Boutsen.
- 1699. Willem Van Oeteren en Jan Coenen.
- 1700. Peter Curingen en Thys Lenerts.
- 1701. Jan Driessen en Emond Aengevelt.
- 1702. Lina Koninx en Geurt Kanters.
- 1704. Peter Bocken en Heyn Housmans.

(1) Voor de tien volgende jaren is de eerstgenoemde burgemeester schatheffer voor het inbelen van de Fransche belasting.

- 1705. Lina Coninx en Coen Coenen.
- 1706. Emond Aengevelt en Gerardt Walsenius.
- 1707. Thys Lenerts en Geurt Driessen.
- 1708. Jan Driessen en Geurdt Hanssen.
- 1709. Geurdt Hanssen en Frederick Lucas.
- 1709. Ferdinand Wolfs en Jan Driessen.
- 1710. Ferdinand Wolfs en Jan Lucas.
- 1711. Gerard Walsenius en Emond Aengevelt.
- 1712. Jan Lucas en Geurt Driessen.
- 1713. Wyn Lucas en Coen Coenen.
- 1715. Tulleners . . .
- 1716. Peter Bocken en Peter Peymen (Hendrik Housmans)
- 1717. Willem Tetven . . .
- 1719. Thys Leners en Jan Gielen.
- 1720. Peter Bocken en Jan Lucas.
- 1721. Coen Coenen en Emond Aengevelt, (Wyn Lucas).
- 1722. Geurdt Dreesens en Mevis Boutsen.
- 1723. Hendrik Driesens en Joannes Coenen.
- 1724. Dirick Driessen en Jan Hanssen.
- 1725. Coen Coenen en Dirick Leners.
- 1726. Geurt Driessens en Peter Peymen.
- 1727. Herman Clingelers en Willem Coenen.
- 1728. Jan Lucas en Jan Coenen, zoon.
- 1729. Ferdinand Wolfs en Dirick Leners.
- 1730. Mevis Boutsen en Willem Brouwers.
- 1731. Jan Lucas en Mewis Lucas.
- 1732. Emond Aengevelt en Lambricht Billiens.
- 1733. Godefridus Simenou en Coen Coenen.
- 1734. Dirick Leners en Joannes Coenen.
- 1735. Hendrikus Arnoldus Smets en Severyn Joosten.
- 1736. Mevis Lucas en Jan Wynen van Sippernauw.
- 1749. Jan Coenen, de jonge en Jacob Vrencken.
- 1759. Thevis Haeghen en Hendrick Hanssen.
- 1763. Peter Nyssen . . .
- 1769. Lenert Lucas . . .
- 1775. Adamus Brouwers . . .
- 1783. Coen Coenen . . .
- 1784. Peter Peyman . . .

- vóór 1785. Bongaerts . . .
1786. Arnoldus Driessen.
1787. Guert Driessen.
1794. Jan Mattijs Lucas en Gerardus Hagen.
1795. J. Joosten.
1796. P. Van Oeteren.

Onder de Fransche Omwenteling werd slechts één burgemeester aangesteld en voor langer dan een jaar, nadien werden ze gekozen voor verschillende jaren.

Van het jaar 8 der Republiek (1802) tot in September 1813 was burgemeester G. Stals.

Van October 1813 tot Februari 1825, Jan Coenen.

Van Maart 1825 tot November 1836, Godfr. Joosten.

Van December 1836 tot 3 April 1871, Klingelhoets.

Van 30 Juni 1871 tot 30 September 1872, J. M. Lenders.

Van 10 October 1872 tot 4 Mei 1879, Peter Van Oeteren.

Van 8 Mei 1879 tot 11 Mei 1885, J. Lenders.

Van 12 Juni 1885 tot heden, Theod. Coenen.

Tot 1906 gebruikten de burgemeesters het gewone zegel met den Belgischen Leeuw. In dat jaar, den 26 November, bekwam Eelen het gebruik van zijn ouden zegel wettig terug; het is gedeeld: 1. gebalkt van rood en goud; 2. van blauw met een gouden sleutel. Doch waarom het overige van den zegel niet gelaten gelijk hij oudtijds was? Of was het uit kunstgevoel dat het borstbeeld van den H. Petrus moest wegblijven?

Eigensgenooten. Naast de schepbank en de burgemeesters bestond te Eelen in vroegere tijden nog eene andere instelling: de eigensgenooten (*francs-alleux*), die tot bijzonder doel hadden den eigendom te beschermen. Zij werden in zaken van bijzondere aangelegenheid door de burgemeesters geraadpleegd, doch slechts zelden komen ze voor in de oude stukken. Welk hun getal was en hun juiste verplichtingen konden wij dan ook niet vinden.

Laathoven. Eindelijk bestonden er te Eelen verschillende laat- of cijnshoven, waarover wij in het bijzonder hierna zullen handelen; dergelijke waren het laathof van Sipernau, het hof van Corbie,

dat van de kapel, het hof van Zand, (Grauwelbosch en Nucheten). Elke laathof had zijn meier en schepenen met secretaris, voor wie elke verandering van leenman moest opgehouden worden voor al de goederen aan het laathof onderworpen en aan wie de diijnsplichtigen hunne diijnzen moesten betalen. Deze hoven hingen op hunne beurt af van de leenzaal van Curingen, dat is van den Graaf van Loon.

HET KASTEEL SIPERNAU.

VIERDE HOOFDSTUK.

Bijzondere Plaatsen.

I. HET GOED SIPERNAU.

Het goed Sipernau is zeer oud. De naam „Cypernau”, voorkomend in 1259, dien wij niet kunnen verklaren, laat eene hooge oudheid veronderstellen. Zijne ligging ook verdient onze aandacht. Het is gelegen op ongeveer twee kilometers afstand van de parochiekerk, ver achter het „Eind”, dat aanduidt dat vroeger hier de kom van het dorp ophield; het grenst aan de moerassige heiden en de ondoordringbare bosschen die zich naar Neer-Oeteren uitstrekken. Merken wij tevens op, dat de Romeinsche heerbaan op korten afstand loopt en dat men tusschen het „Eind en het kasteel de Frankische begräafplaats ontdekte, waarover wij hierboven gesproken hebben. Onnoodig te zeggen, dat het niet mogelijk is met eenige zekerheid den oorsprong van het goed te bepalen.

In eene uitgave van oude charters⁽¹⁾ lezen wij dat de dochter van koning Dagobert, Abdis Adela, aan het klooster van Palatium door haar bij Trier gesticht, het goed „Scripnasium” schenkt, dat gelegen was in de Maasgouw, op den oever der Maas, enkel

⁽¹⁾ Pardessus. Diplomata. t. II. p. 364. „Adela, . . . Abbatissa Dagoberti regis quondam filia Addi volumus his praedium Scripnastum, in pago Mosuo situm ad ipsius Mosae fluminis ripam, omnesque possessiones ejus villae, uno dumtaxat quadraginta jugerum agro excepto, quem Insulae nomine appellatum, jam ante dulcissimo filio Alberico donavimus Datum kalendis Aprilis anno XII Theodorici regis (732)”.

uitgezonderd veertig bunders land, de Weert genoemd, die zij reeds aan haar zoon Alberic geschonken had. Meerdere aanduidingen ontbreken. Wij meenen hier Sipernau in terug te vinden. Het stuk is gedagteekend 1 April 732.

Van dien tijd af wordt het goed niet meer vermeld, totdat wij het weervinden tusschen de bezittingen der abdij van Heylisse (Brabant) in de XIIIe eeuw, die het reeds langen tijd in eigendom moet gehad hebben. In het charterboek dezer abdij komt eene bulle van Paus Alexander III voor van 10 Maart 1179, waarin eene erkenning der goederen van de abdij gedaan wordt; als laatste bezitting wordt genoemd „allodium in villa que dicitur Yelne, quod vobis clemencia nobilis matrona contulit cum censu et familia” (1). Onzes inziens moet Yelne = Eelen zijn en het vrijgoed met aanhoorigheden, waarvan gesproken wordt, Sipernau. Volgens deze aanbaling zou de hoeve van Sipernau vóór 1179 geschonken zijn aan de abdij van Heylisse door een adellijke dame en met de hoeve de aanklevende cijnnsrechten en onderhoorigen.

Wat hier ook van zij, in 1259 Juni 25 verkocht de abdij van Heylisse voor de som van 325 Leuvensche ponden aan *Walter of Waltrekin del Wege* of de Lude (Gautier de Lowaige), ridder, om hare schulden te dekken hare „hoeve van Cypernau, gelegen in de parochie van Helle, in het bisdom Luik, die tot hiertoe aan niemand tiendplichtig was, en al hare goederen bestaande in dezelfde hoeve met al hare afhankelijkheden zoowel in huizen als in bosschen, in bebouwbare en onbebouwbare gronden, moerassen, weiden, waters, laten, capuine, censen, kornemeden, visscherijen en alle goederen en rechten die zij bezat in eigendom en vrijgoed met acht bunders land die zij erfelijk bezat van Goswynus van Dilsen mits een jaarlijksche cens” (2).

(1) De charters van de abdij van Heylisse zijn uitgegeven in: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, t. XXIV en volgende. — Deze erkenning der goederen staat: t. XXIV, bl. 182. De uitgever tracht Yelne te vertoonen met Alijers of Agnelée; men herinnere zich voor Eelen de schrijfwijzen Helim en Hellin (omstreeks 1150), Helle (1259). Sipernau wordt in geen der andere charters vermeld.

(2) *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, t. XXIV, p. 255. „Curtem nostrum de Cypernau situm in parochia de Helle predicti dyocesis, que nulli actenus existit decimale et omnia bona nostra existentia in eadem curte cum

In de XIIe en XIIIe eeuw zien wij dus Sipernau bepaald te voorschijn komen als een *vrijheerlijk goed* van niemand afhankelijk buiten zijn eigenaar, als een laathof met onderhoorige huizen en landerijen, met dienstplichtige menschen of laten en uitgestrekte eigendommen, waar van 1259 af verschillende ridders hun verblijf hielden. Van af dezen datum zijn ons schier alle bewoners bekend.

BEWONERS. De eerste gekende bewoner en te gelijk eigenaar van Sipernau was WALTREKINUS DEL WEGE, ridder, hierboven genoemd. Hij was een belangrijk persoon die men terugvindt als getuige in een groot aantal charters van dien tijd (1), bijzonder in zaken van den Prins-Bisschop van Luik. Hij was een bloedverwant van Franco de le Wege, grootvicaris en later aartsdiaken van den bisschop Hendrik van Gelder; deze gelastte hem in 1263 Mei 26 de schade te schatten aangericht bij het doortrekken der legers van Guido, graaf van Vlaanderen door het land van Luik (2). In 1275 op den dag der octaaf van de HH. Petrus en Paulus (Juli 6) komt hij voor als getuige en raadsman bij de inlijving van het klooster van den Godsberg te Neer-Oeteren bij dat van Orienten door Jan, graaf van Loon (3).

12 April 1276 vermaakt hij bij testament aan zijne echtgenootte het vruchtgebruik zijner goederen gelegen te Lauw (4) en te

omnibus ejusdem curtis appenditiis tam in mansionibus quam in nemoribus, terris arrabilibus, non arrabilibus, paludibus, pratis, aquis, hominibus, caponibus, censibus, requisitionibus, piscariis ac in aliis omnibus bonis et juribus que omnia tenebamus et possidebamus tamquam bona nostra et allodia cum octo bonuariis terre arrabilis que a Goswyno de Dilsen sub annuo censu jure hereditario tenebamus et possidebamus Waltrekino dicto de Wege vendidimus nihil juris nobis in ea reservantes".

(1) S. Bormans et Schoolmeesters, *Cartulaire de St. Lambert à Liège*, dl. II, bl. 140, 142, 146, 197, 201, 207, 218, 214. — J. Pacquay geeft de gansche lijst op der acten, waarin Waltrekin del Wege als getuige vermeld wordt, in: *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, t. XXIV, bl. 245.

De beschrijving van zijn zegel vindt men bij: Ch. Piot, *Cartulaire de St. Trond*, dl. I, bl. 320.

(2) S. Bormans et E. Schoolmeesters, aangehaald werk, bl. 140.

(3) Wolkers, *Notice historique sur la commune de Rummen*, bl. 364 en vlg.

(4) Lauw (Lowaige) bij Tongeren; del. Wege == de Lowaige, zie J. Pacquay, aangehaald werk.

Sipernau; indien zij hertrouwt ontvangt zij alleen Sipernau waarvan ze alle inkomsten zal hebben wanneer zij er blijft wonen, zooniet zal zij slechts 10 mark jaarlijksche rente hebben zooals bepaald is in het huwelijkscontract van hunne dochter Elisabeth met Humbert. Hij sticht een altaar in de kerk van Tongeren en het overige vermaakt hij aan de armen van Tongeren en van Lauw⁽¹⁾.

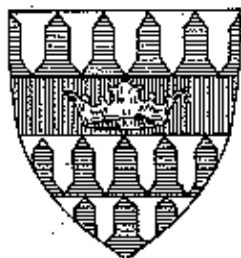
Het is niet bekend wat zijne weduwe verkozen heeft; wij kunnen als zeker aannemen, dat ten minste na haar dood het goed Sipernau in handen kwam van haar schoonzoon HUMBERT. Van dezen echter vindt men bij gebrek aan oorkonden nergens eenige vermelding.

In verschillende oorkonden betreffende de abdij van Thorn, waarvan de eerste dagteekent van 3 November 1348, ontmoet men als getuige: ALARDUS DE SIPPERSNAU, pastoor van Op-Oeteren⁽²⁾. Deze draagt den naam van Sipernau of wel omdat hij er van afstamde of wel omdat hij toen daar woonde; waarschijnlijk is dit laatste het geval. In eene oude lijst van jaargetijden der parochiekerk van Eelen leest men: „Alardus, filius Johannis Busman, investitus de Op-Oeteren, obiit 1 Jan.” Zijn vader Johannis Busman zou dus zijn voorganger op Sipernau geweest zijn⁽³⁾. Alardus Busman of Alardus van Sipernau was behalve de pastorie van Opoeteren, die hij denkelyk wel door een plaatsvervanger liet bedienen, gelijk het veelal geschiedde, ook in het bezit van het beneficie van St. Jan Baptist en Evangelist in de kerk van Thorn. Zijn zegel aan al de voornoemde acten hangend is verloren gegaan, zoodat het onmogelyk is hieruit vast te stellen of hij verwant was met zijn voorgangers of opvolgers op Sipernau. Hij komt een laatste maal voor op 26 April 1366.

(1) De testamentaire uitvoerders waren: Amalius, deken van St. Denis te Luik, Gillis de Henneffe, kanunnik van St. Paulus, Jan de Cambris, kanunnik van St. Lambert, Jan, deken van Tongeren. *Bulletin de la Société scientifique et littéraire*, t. XXIV, bl. 256 en vlg.

(2) Jos. Habets, *Archieven van het kapittel en der adellijke rijksabdij Thorn*, dl. I, bl. 280, 281, 284, 281, 264.

(3) Er bestond vroeger ook een jaargetijde van Joannes Bomans en Catharina zijne vrouw op 25 Januari. Zij hebben dus wel te Eelen verbleven.

In het jaar 1368 vindt men er ADAM VAN MOPPERTINGEN ook genoemd ADAM VAN SYPERNAUWE ⁽¹⁾, een bekend ridder uit de Middeleeuwen. Zijn eigenlijke naam was Adam van Moppertingen ⁽²⁾, hetgeen wel aanduidt dat hij niet op Sipernau geboren was. Hij maakte met den heer van Elsloo deel uit van 't getal der leenheeren die in 1366 de leenzaal van Curingen samenstel-

den. Hij zelf was de voornaamste leenheer voor de streek van het Maasland. Bij al de verheffingen van dien tijd vermeld in het eerste register, dat loopt over de jaren 1368 tot 1381, komt hij voor als getuige voor het Maasland. Hij was belast de leenrechten van den graaf in het Maasland te doen onderhouden. Hij werd daarom geheeten „Camerlinge” van den graaf ⁽³⁾. Zijn naam komt in deze stukken verschillend voor: Adam van Moppertingen of Adam van Sipernau; een enkele maal beiden tegelijk. Het goed Sipernau blijft voortaan een *leenroevig eigendom*.

Gedurende de laatste vijftien jaren, welke de ridder te Eelen doorbracht zooals uit al deze acten blijkt, kan hij aan geene groote tochten hebben deelgenomen; hij schijnt in de stilte van Sipernau uitgerust te hebben van de vermoeienissen der oorlogen, die hij had medegemaakt in den bloei zijner jaren gelijk andere oorkonden verhalen. Waarschijnlijk was vóór 1366 hem Sipernau nog vreemd, daar hij voordien nooit onder dien naam staat opgeteekend, terwijl een ander dien naam voerde.

Zijne heldendaden zijn bezongen geworden door een weinig gekenden Vlaamschen dichter uit dien tijd, wiens veronderstelde naam, Gelre, slechts een enkele maal voorkomt en wel in zijn

⁽¹⁾ L. de Borman, *Livre des Fiefs du Comte de Loos sous Jean d'Arkel*, bz. 81. Te gelijk vindt men er Emondus de Sypernau.

⁽²⁾ Ibid. bl. 237 en 246. Hij bezat goederen te Ghele, Spauwen, Veltwezelt.

⁽³⁾ Ibid. bl. 175. Bij de verheffing van een leen (hier het hof van Boschhusen) moest de nieuwe leenman door bemiddeling van den Camerling aan den graaf van Loon het beste paard van den stal of bij een erfenis de wapens van den overledene of wel 30 oude grooten schenken. De groote was toen gelijk aan 0,26 fr. van ons geld, een paard had dus eene waarde in dien tijd van 7,50 fr. Het geld was toen zeldzaam.

klein heldendicht over Adam van Moppertingen. Wij laten hier enkele uittreksels uit zijn gedicht over Adam van Moppertingen volgen (1).

Gelre begint zijn gedicht aldus:

Ich quam ghegaen aldair ich vant
Eyn maecht in duechden wael bekant;
Ich bat hair dat si mi wiisde
Eyn ritter die men billic priisde
End diet mit richte wirdich were.

De edele vrouw spreekt hem van haren man:

Lieve Gerle, nu wes miin bode
Dat miin claghe werde bescreven
Ich wils verdienen al myn leven.

Zijn tocht in Duitschland tegen de heidenen van Rusland:

Al in Prusenlant
Die heelden hem erkende
Wair he se te velde vant
Men sach eem in Littouwen
Mit scilt en oich mit speer
Tse werffen en tse houwen
In ridderlicher weer.

Zijn tocht in Italië:

Hi was in Romanyen
Die in Pongyse haert
Der waerheit moet ic lyen
Opter Gibelingen paert.

(1) Gelre was heraut van den hertog van Gelder in 1339. Hij schreef zestien heldendichten (meest over personen der Maasstreek) en eenige andere kleine gedichten. Hij verzamelde een wapenboek waarin de wapens der adellijke familiën van half Europa uit de XIVe eeuw vergaderd staan. Dit wapenboek en de zestien heldendichten werden uitgegeven in facsimile door V. Bouton, Parijs-Brussel.

Enige jaren geleden ontdekte de bibliothecaris Pertsch op den omslag van een boek uit de bibliotheek van Gotha een deel der gedichten van Gelre. Het bevatte een groot deel van het gedicht over Adam van Moppertingen, doch in een ander dialect. Dit is eveneens uitgegeven door V. Bouton, *Supplément du Wapenboek de Gelre*, 1890. Voor Gelre als dichter zie: P. Alberdingk Thijm, *Spiegel der Nederlandsche Letterkunde*. Wij zijn voornemens eene afzonderlijke studie over dezen te weinig gekenden Maaslander te doen verschijnen.

De dichter eindigt zijn gedicht als volgt:

So bid huden om dat ewich leven
Den goeden heer Adaem
Van Mobbertingen ic meijn
Hi was. Sijs goets een aer,
Moeder ende maghet reyn
Neemt siinre sielen waer.
O Christus! duer dijn bitterheid
Ende duer den swaren last
Die dijn lief aent cruse leit
Gif siinre sielen rast.

Amen, Amen.

„Adam van Moppertingen ⁽¹⁾ was een van die ridders der middeleeuwen, die de hartstocht der oorlogen bezaten en slechts naar oorlogsroem haakten. Vernemende dat de ridders der Duitsche Orde van het oude Pruissen eenen tocht naar Lithuanië (Littouwen) ondernamen tegen de heidenen dier streken, stelde hij zich aan hunne zijde en streed met hen. De overwonnen Littouwers beloofden zich tot het Christendom te bekeeren maar hielden geen woord na den terugtocht der ridders (waarschijnlijk in 1330). In 1333 streed hij in het leger van Eduard III, koning van Engeland, te Berwick, tegen Baliol, koning van Schotland en in hetzelfde nog te Mont-Cassel op 13 Juli 1339. Hij bevond zich in het leger van Jan van Luxemburg, koning van Bohemen, toen deze Cracau belegerde in 1344 en 1345. Adam streed in Italië in de gelederen der Gibelijnen tegen de Welfen. Misschien behoorde hij tot het gevolg van Karel IV, koning van Frankrijk, die zich te Rome keizer ging laten kronen in 1355. Deze koning kwam te Maastricht 17 Januari 1357 en verbleef er tot 19 Februari; Adam van Moppertingen maakte aldaar deel uit van zijn gevolg. Later ging hij met verscheidene ridders ter bedevaart naar Jerusalem. In de buurt van Venetië waar zij inscheepten, werden zij op zee aangevallen door roovers. Zij moesten dapper strijden, vijf ridders sneuvelden aan zijn zijde, doch Adam gelukte er in de roovers op de vlucht te drijven. Zelf gewond kwam hij terug van Venetië

(1) Jos. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège au XIIIe et XIVe siècle*, bl. 375.

om te herstellen van zijne wonden. Gelre stelt hem nog voor met roem strijdende in de veldslagen van Antepas, Kermoen en York".

Adam was de zoon van Theodoricus de Moppertingen, vrijheer van Moppertingen en van Dieter nabij Veluwezelt. Gelre spreekt slechts van zijn vrouw en dochter, 't is deze welke hij heeft ontmoet in een somber bosch in eenen engen weg waar zij hem de geschiedenis van den ridder verhaalt; zij heette Agnes en huwde Lodewijk van Neufville⁽¹⁾, in wiens familie het goed van Moppertingen overging. Hij had ook een zoon Jacobus geheeten, die Sipernau ontving: Het wapen van Adam van Moppertingen hierboven afgebeeld staat aangeduid in de twee gedichten van Gelre, die het ook in zijn wapenboek heeft afgeschilderd. Voor zijn dood (die voorviel in 1381 vóór 12 September) stichtte hij een jaargetijde voor hem en zijne vrouw Magdalena in de kerk van Eelen, dat op 8 Juni (waarschijnlijk zijn sterfdag), gehouden werd.

Hoe het goed Sipernau alsdan er uitzag weten wij niet, wij kunnen denken, dat de grachten en valbruggen die wij later vermeld vinden reeds bestonden en dat het geheel een ridderlijk voorkomen moest hebben waardig den zoo genoemden ridder in zijne oude dagen te herbergen.

Zijn zoon JACOBUS DE CHVTPRENAU volgde hem er op; meerdere malen komt hij voor, — gewoonlijk onder den naam van Sipernau, zelden onder dien van Moppertingen, — als getuige voor het Maasland bij leenverheffingen voor de leenzaal van Curingen van 1 Februari 1380 tot in 1391⁽²⁾. Hij verhief ook het laathof van Wurfelt (1390). Van hem is weinig gekend; hij was waarschijnlijk vader van

⁽¹⁾ Verschillende afstammelingen uit de familie van Moppertingen hebben zich onderscheiden door de wapens. In 1407 was Theodoricus van Moppertingen (de neef van Adam volgens een verheffing voor den leenzaal van Curingen) een der vier aanvoerders van het leger van den Prins-Bisschop te Maastricht. In de XVe eeuw onderscheidde Lambrecht de Moppertingen zich in het leger van den Hertog van Brabant. Guido van Moppertingen werd op droevige wijze beroemd in het land van Luik: hij werd vermoord in 1486. Deze twee waren zonen van Lambrecht van Moppertingen. Zie J. Daris, aangehaald werk.

⁽²⁾ C. de Borman, *Livre des Fiefs du Comté de Looz sous Jean d'Arche*, bl. 237.

THEODORICUS DE CYPERNAUWE die hem opvolgde tot in 1446.
De dochter van dezen, Maria de Cypernauwe, huwde:

JOHANNES DE MERSE, gezegd **SPAENHEM**; deze verhuwde het goed na den dood (1446) zijns schoonvaders op 15 Juni 1447 (1). Hij stichtte een jaargetijde voor zich en zijne vrouw in de kerk van Eelen op 27 Februari, dat nog jaarlijks gezongen wordt. (Men heette hem ook: Spanops, Spanem, Spaenken). Na zijn dood werd het goed verheven te Luik door zijn zoon:

THEODORICUS DE CYPERNAUW op 1 October 1463. Men vindt hem op 21 Maart 1457 tusschen de vergaderde leenmannen van Loon aangehaald. Hij stichtte te Eelen een jaargetijde voor zich en zijne vrouw Catharina, dat nog bestaat. Deze Theodericus van Sipernau komt elders reeds in 1452 voor als getuige, waar hij zegelt met de wapens van Moppertingen (2). Hij liet twee kinderen na: Diederik en Maria die, nog minderjarig, den eigendom deden verheffen door Jan Coomans van Maeseyck den 21sten Maart 1475. Na den dood van Diederik ging het leen geheel over op zijne zuster Maria die met Jan van Roye gehuwd was. Deze deed de verheffing er van den 24sten November 1510, zijn vader, ook Jan van Rhoe (Jan Azroye, Roie, Roye) (3), genaamd van Opsinnich, heer van Spaubeek in 1472, was de echtgenoot van Catharina Hoen zu Broeck; als dusdanig verhuwde hij in 1469 de heerlijkheid van Gerdingen na den dood van Jan de Merwede. Deze familie bezat ook reeds lang de heerlijkheid Visserweert en was door huwelijk verwant met de adellijke familie „van Elen” die in de buurt van Valkenburg goederen bezat (4). Deze JAN VAN

(1) „Johannes de Merse, dñs Spaenhem relevavit ut mamburnus et maritus legitimus Mariae de Cypernauwe suae uxoris dominium ad castrum de Cypernauwe, vivariis. . . . per obitum Theod. de Cypernauwe patris dictae Mariae 1446”. Leenzaal van Curingen. Staatsarchief. Hasselt.

(2) Wolters, *Notice historique sur la ville de Maeseyck*, bl. 181.

(3) Het goed Roye was leenroerig bij den heer van Elsloo; Opsinnich is een goed gelegen tusschen Epen en Teuven bij Gulpen, Nederlandsch Limburg.

(4) Daniel de Merwede, gestorven in 1398 was de vader van Daniel de Merwede die gehuwd was met de erfdochter van Steyn. Zijne daden werden ook bezongen door den dichter Gelre. Hunne tweede dochter: Johanna van Merwede, vrouw te Gerdingen en Steyn, huwde Daniel Hoen van Hoensbroeck, heer te Spaubeek en Visserweert. Van de vier dochters uit dit huwelijk gesproten, huwde de derde, Catharina Hoen van Hoensbroeck, erfvrouw te Spaubeek, met Johan Rhoe van Op-

RHOE (de vader) bewoonde reeds het goed Sipernau, ofschoon het hem niet toebehoorde, en stierf in 1476. Zijn zoon

JAN VAN RHOE, DE JONGE, werd heer van Spaubeek in 1476. Door zijn huwelijk met Maria Spauwen, erfdochter van Sipernau, verhiel hij ook dit laatste gelijk reeds hiervoren gezegd is op 24 Nov. 1510 voor zich en zijne broeders; zijn zoon Theodoricus kwam in 1547 in het bezit van Sipernau. Eerst werd het goed verheven door den broeder van Jan van Rhoe:

FREDERICUS VAN RHOE in 1515, die huwde met Lysmonda de Pollart; deze verhiel na den dood van haren man in 1535 het goed. Frederik werd bij ongeluk te Neer Oeteren gewond aan de hand door Richard Rhoë van de kapel; hij stierf aan deze wonde te Neer-Oeteren en werd aldaar ook begraven vóór het altaar van O. L. Vrouw ⁽¹⁾. Zijn grafsteen, waarop hij als „joncker” afgebeeld is met zijne wapena, werd naderhand naar de bruidshalle te Neer-Oeteren overgeplaatst en ligt thans voorloopig op het kerkhof aldaar. Zijne zuster Catharina was in het klooster te Hocht ingetreden ⁽²⁾. Lysmonda de Pollart trouwde in tweede huwelijk met Jacobus de Meersen en maakte haar testament in 1547 op 12 Dec. ⁽³⁾.

„Anno 1547, 12 December heeft DIRICK ROYE, wettig zoon van Jan Roye zaliger ontfangen het goed Cuppernau, huys, hoyf, graven, valbrugghen. In naeten ende druighe met den Laethof, Capuyne, Cheynsen, Renten, Corvien, boetten, bruycke met alle zyne toebehoirte by dood ende affligheid van Frederick Roye ende Lysmonda Pollartz”. Deze was kinderloos gestorven. Uit deze

sinnich en woonden te Sipernau; de vierde: Cecilia Hoen van Hoensbroeck, huwde eerst met George van Amstel genaamd Laer en later met Arnold van Eelen. Zie: *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. VIII, bl. 118.

⁽¹⁾ Gedingstukken over den eigendom van Sipernau op het Staatsarchief te Hasselt.

⁽²⁾ Men vindt ook vermeld: Aleyde de Cippernauwe die omstreeks 1500 abdis te Orienten was: *Notice sur l'abbaye d'Orienten*, dans *Notice historique sur la commune de Rummen* par Wolters.

⁽³⁾ Het testament werd opgemaakt door pastoor Herman Freyen, publicken notaris, onder getuigen van „Herman Clingelhoets, scholtet en Dink van Boric oft Bormans coster” ten woonbuize van Sipernau. Zij vermaakt alles aan haren man; „haren fluweelen rok geeft ze aan de kerk van Eelen om er mede het Lieve Vrouwenbeeld en het beeld der H. Anna, op het hoog altaar staande, te kleeden.

verheffing blijkt, dat het goed Sipernau een versterkte burcht was voorzien van wallen, grachten en valbruggen; er bestond toen eene boerderij met schuren en toebehoor binnen de grachten.

Twee dagen later, 14 December, werd hetzelfde goed voor dezelfde leenzaal van Curingen verheven door ZACHARIAS ROYE, broeder van Frederik; te voren woonde hij op het kasteel van St. Jans Geleen onder Spaubeek. Bij deze kwam hij te Sipernau wonen ⁽¹⁾ en kocht de gedeeltelijke aanspraak op het goed Sipernau waarop de kinderen van Jan Roye recht hadden af. Zacharias was gehuwd met zekere Anna . . . die hem vier kinderen geschonken had: Jan, Emerentia, Frederika, Cecilia. Later trouwde hij in 1548 (15 Januari) met Severina van Holtmeulen, waarvan hij een kind had, Maria, die in 1563 in den echt trad met Jan van Horion, heer van Warmesbosch (onder Vliermael). Als gevolg van het tweede huwelijk van Zacharias Roye ontstond er weldra na diens dood twist over den eigendom van Sipernau tusschen de vóórkinden en het nakind, Maria. Dit geschil duurde ongeveer een honderdtal jaren en had voor gevolg dat de eigenaars van Sipernau, een graad lager dan de oude bewoners, in aanzien waren gedaald en hun fortuin merklijk verminderd was.

In 1561 vermaakte Zacharias Roye zijne goederen aan zijn zoon JOHAN ROYE op voorwaarde dat hij hem zou vrijkopen uit de gevangenis te Maeseyck, waaraan zijn zusters hem helpen moesten. Hij stond ook het vruchtgebruik af; deze overeenkomst werd gewettigd voor de schepenen van Eelen in 1562. Jan van Rhoe bouwde eene nieuwe schuur en herstelde de overige gebouwen; in 1563 huwde hij. In 1573 eerst verhief hij de goederen van Sipernau voor de justitie van Eelen en na den dood van Zacharias voor de leenzaal van Curingen op 15 Febr. 1576. Van toen af en zelfs reeds van voor den dood van Zacharias van Rhoe, die in

(1) Onder Zacharias Roye bestonden reeds de vischvijvers die bij het kasteel hoorden. In eene getuigenis van Peter Van Wenthuysen, schepen van Maeseyck, leest men dat hij Zacharias Roye gevonden had aan 't visschen op „einen seckeren wier en hem eenige kerpen afgegouden had". Het zegel van Zacharias Roye werd onlangs in de bosschen van Sipernau teruggevonden.

1575 voorviel, ontstonden de twisten nopens het bezit van Sipernau waaruit een proces zonder einde volgde tusschen Jan van Rhoe en diens schoonbroeder Jan van Horion⁽¹⁾. De wetten van dien tijd blijken weinig helder en de openbare orde werd zwak gehandhaafd. Zacharias Rhoe zelf had vroeger reeds een mededinger van Sipernau gehad, aan wien hij zekere sommen der inkomsten daarvan betalen moest⁽²⁾.

De oude gedingstukken verhalen, dat Jan van Horion in 1575 „met knechten en servanten” te Sipernau gekomen was, dat zij eene opening hadden gemaakt in den muur en het huisgezin en de knechten van Jan van Rhoe met geweld van het goed verdreven hadden. Symon Koerstgens, de pachter van dezen laatste, hield met Jan van Horion aan. Jan van Rhoe zelf was gedurende den aanval afwezig. Zacharias van Rhoe leefde nog en moest mede uitgedreven zijn, want wij vinden hem terug trachtende op zijne beurt Sipernau weer te bemachtigen. Wij lezen bij de getuigenissen van het geding dat „Zacharias Roie sich uitgerustende toegemaeckt hadde in voegen ende manieren gelick oft hy eyn koeler waer ende sy also gecomen (syn) voordē huyse van Sepernau ende Horions huisvrouw alleyn daervindende, die possessie desselvigen huys ingenomen heeft tot haer seggende: dochter ghe hebt lange genoch huis gehalden ich moet ouch eyn poese hier huis halden”. Zacharias schijnt in zijne poging niet gelukt te zijn, althans de getuigen verhalen verder, dat zekeren dag Wynand Moers, schoonbroeder van Jan van Rhoe, met zijn knecht Oury Lurée en anderen „gewapend met buks en half spiese” te Eelen zijn gekomen en er bedreigingen hebben gedaan tegenover Koerstgens, pachter van Sipernau, terwijl hij in het Eelervelt gerst inoogste. Daarna hebben zij zich

(1) Op het Staatsarchief te Hasselt en te Luik berusten een menigte stukken over dit lang geding.

(2) Baltazar Rhoe zijn neef ontving om die reden van Zacharias 200 goudgulden. Jan Rhoye van Vlodrop had ook den eigendom geëischt tegen Zacharias.

(3) In 1565 reeds was het proces gaande tusschen Zacharias Roie en Jan Horion, deze beweerde door zijn vrouw recht te hebben op den eigendom. Er is niet uit wijs te worden wie recht had, de lange duur van het geding bewijst dit genoeg. Feitelijk bleef het goed van Sipernau altijd in het bezit der familie van Rhoe.

naar Sipernau gewend. Zij zijn „naar de schuur gegaan en hebben met een steen naar den hond geworpen tusschen de kinderen en in de richting van eene „loeve” waaronder Johan Horion zat”. Daarop volgt natuurlijk kraakeel waarbij Wynand Moers tweemaal zijn bijl heeft opgeheven om Johan Horion te slaan, Lurée heeft zijn „poignart” uitgetrokken en veel waalsch geschreeuwd dat niemand verstond. Zij hebben de schuur van den pachter en van Horion opengebroken en eruitgehaald wat hun liefde. De mannen van Horion stonden gewapend tegen hen, doch men werd niet handgemeen. Horion verwittigde dadelijk den drossaard van Stockholm die Moers en Lurée deed gevangen nemen en in de gevangenis van Stockholm deed opsluiten (1). Jan van Rhoe en zijn zuster Emerentia waren ondertusschen op Sipernau teruggekeerd en verbleven daar te gelijk met Jan van Horion; de zaak werd gebracht voor het gerechtshof van Luik. In 1577 verklaren de 22 schepenen van het land van Luik (2) Jan van Rhoe wettige bewoner en laten weten aan Jan van Horion en Corstjens dat ze moeten teruggeven al wat ze hebben weggenomen: boomen, vaatwerken, beesten, enz. en dat ze het goed moesten verlaten om het in gerustheid te laten bewonen door Jan van Rhoe. Deze verlieten het echter niet maar beriepen zich op den Officiaal van Luik, die op zijne beurt onder straf van kerkelijken ban aan Jan van Rhoe en diens aanhangers verbood Horion te verjagen of te storen tot de zaak „definitief” uitgesproken was; dit was reeds in het jaar 1579. Dit zelfde jaar bekrachtigden de schepenen van Luik hun eerste vonnis, doch Jan van Horion was nog niet voornemens te verhuizen; hij trachtte zich dan als eigenaar van Sipernau te doen erkennen door de schepenbank van Eelen, doch de „Scholter ende schepenen der banck van Eelen ende scholter ende Eygensgenooten van Eelen” hebben hem geantwoord „dat hij van Horion ter platzen quaeme binnen Eelen, daer wy gewoonlick syn recht ende justitie te administreren”. Zij boden hem aan de verheffing te doen zijner goederen van Horion, maar niet van Sipernau. Eindelijk sterft Jan van Horion; doch Thomas

(1) Zij werden later vrijgelaten en Jan van Horion en Corstjens moesten de twee derden der kosten betalen.

(2) Dit was het Hooggerecht te Luik bestaande uit 22 schepenen-rechters.

Berden geneesheer en Jan van Horion, kanunnik te Luik, treden op als voogden zijner dochter Margareta en zetten het geding voort. Margareta trad in het huwelijk met Gerard de Fraipont. Jan van Rhoe verbleef nu eenigen tijd met zijn zuster Ermengarde alleen op Sipernau. Zij bleven er echter niet lang in rust: toen juist begon een tijd van plundering in onze streken door de voorbijtrekkende legers en vooral door de Hollandsche troepen veroorzaakt. Deze laatste voerden Jan van Rhoe gevangelijk mede naar Holland in Maart 1589. Gerard de Fraipont meende deze gelegenheid te moeten gebruiken om in het bezit van Sipernau te komen. Wij zien evenwel de schepenen van Luik en de Officiaal aldaar tusschenbeide komen om Ermengarde, die het goed bewaarde gedurende de afwezigheid van haren broeder, te beschermen tegen Gerard de Fraipont. Bij den dood van Gerard de Fraipont in 1627, die negen wezen naliet, zette Baron de Blanckart de zaak voort en later weer de kinderen van de Fraipont. Omstreeks 1677, meer dan honderd jaren na den aanvang, werd het geding nog eens hervat door zekeren Gerard de Fraipont, die 18 Februari 1670 Sipernau reeds verheven had voor de zaal van Curingen, tegen een anderen Jan van Rhoe. Hij deed eindelijk de zaak „examineeren door twee famose doctoren tot Loven”. De familie van Rhoe bleef evenwel in het bezit van Sipernau, doch het gevolg was dat beide familiën een groot deel van haar vermogen aan de advocaten lieten.

Jan van Rhoe die Sipernau verheven had in 1576 was gehuwd met „Juffrouwe Philips (sic) van Zuylen van Hermelen” in 1562 12 Juli.

Omstreeks 1600 huwde GODEFRIDUS DE RHOE D'OPSINNICH, heer van Zippernaw, met Magdalena dochter van Adam van Kerkem, heer van Cosen, Weyer, enz. Hij was waarschijnlijk de zoon van den voorgaande. Zij hadden drie kinderen: Maria, Philippina die kosterin werd in het klooster van Munster en

JAN VAN RHOE OPSINNICH, heer van Sipernau, die in 1627 kapitein werd. In 1648 lag zijn garnizoen te Eelen (1). Hij werd aangenomen in den „Etat Noble” van het land van Luik in 1652

(1) Men leest in het sterfregister van Eelen „Jan Vrancken soldaet van de compagnie van den capitein Rhoey alhier in guarnisoen”.

en komt een laatste maal voor in 1669. Hij was gehuwd met Justina de Lonterbach de Mordel, waarvan hij een zoon had

MARTINUS WILHELMUS VAN ROYE, die reeds in 1675 als heer van Sipernau voorkomt. In 1682 den 16^{en} Dec. maakte hij zijn testament voor den pastoor van Eelen; hij liet Anna Elisabeth Margareta van Keverberg als weduwe achter met vier kinderen (1). Sipernau ging volgens het recht van dien tijd over op zijne zuster

Anna Maria, reeds weduwe in 1683, die hertrouwde met BARON JAN VAN ROYE OBSINNICH uit een zijtak der familie. In 1696 November 19, verheft Lambrecht, zoon van Martinus Wilhelmus van Roye (2), het goed, dat nogthans bewoond bleef door:

ADRIEN MARTIN, BARON VAN RHOE-OBSINNICH, zoon van baron Jan van Rhoe voornoemd. Hij was gehuwd met Elisabeth van Kerkhem, gestorven in 1697, en daarna met Antonetta Margareta van Baexem tot Baexem. Hun derde kind Anna Francisca (3), barones van Roye van Baexem, vrouwe van Sipernau, huwde in 1726 met Thomas Cornelius Baron van der Marck, zoon van Hendrik Adriaan van der Marck.

Den 6 Maart 1710 kocht JAN WILLEM BARON VAN DER HEYDEN van Luik (4) voor zich en zijn zoon Jan Ferdinand, kanunnik aldaar, het ridderhuis Sipernau met slotgebouwen, vijvers, grachten, dijnen, weiden, landerijen, recht van jacht, enz. van Baron Adriaan Martin de Rhoe d'Opsinnich voor 23000 brabantse gouden. Dezelfde kocht ook de hofstede van Nuchelen voor 6000 gulden. In 1713 vindt men als bewoonster van Sipernau zekere Mevrouw Schenk. Het goed van Sipernau ging later over aan voornoemden Jan Ferdinand Baron van der Heyden a

(1) Het jongste kind wordt alleen genoemd: Andries Philips. Een harer dochters Elisabeth Justina Rhoe de Sipernau huwde Jacobus Smets, verbleef te Eelen, stierf te Maeseyck en werd te Eelen begraven 12 Januari 1707. Zij liet drie kinderen na.

(2) In 1696 huwde in de kerk te Eelen Anna Catharina de Rhoe de Sipernau (waarschijnlijk een derde kind van Martin Rhoe) met den Edel. Heer Joannes van Os. Het vierde kind moest zijn Lambrecht die Sipernau later verbiel. Cf. Archief der kerk te Eelen.

(3) Uit dit huwelijk ontsproten nog de tweeling Hermanus Ludovicus en Alexander Godefridus, en nadien Ludovicus, Josephus, Martinus. Cf. Doopregister, Eelen.

(4) *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. X.

Blisia, heer te Grâces, Hamal en Sipernau, licencié van Orléans, proost van O. L. Vrouwkerk „ter schreden” te Keulen en kannik der Domkerk te Luik. Hij was verplicht jaarlijks eene rente van 200 gulden aan zijn broeder uit te keeren.

In 1729 19 October, maakte THOMAS CORNELIS BARON VAN DER MARCK DE LEUR TOT BAEXEM gebruik van het recht van evictie of benaasting als zijnde de echtgenoot van Anna Francisca Rhoë van Opsinnich, vrouwe van Sipernau, en trok de heerlijkheid Sipernau tot zich. De proost van der Heyden moest zich met de som van 25000 brab. gulden tevreden stellen Thomas Cornelius van der Marck was geboren te Utrecht den 11^{den} December 1705 (1) en huwde te Baexem den 5^{den} Mei 1726. Op aandringen zijner echtgenoot zwoer in 1730 hij het protestantisme af in de Jesuitenkerk te Maastricht. Het oude ridderlijk goed van Sipernau was hem waarschijnlijk te zeer vervallen, althans gedurende de eerste jaren dat hij den eigendom er van bezat, bouwde hij het kasteel van den grond opnieuw op gelijk het er thans nog staat, behoudens eenige latere veranderingen. Ziehier hoe de schrijver der „*Délices du Pays de Liège*” het met zijn omgeving afschildert: „Op een halve mijl ten Noorden van Dilsen vindt men een woeste en onbewoonde streek, ofschoon laag en moerassig, waarvan eenige boomen met hooge kruin geheel den rijkdom zouden uitmaken zoo men er niet een prachtig kasteel aantrof, dat in deze streek geplaatst schijnt als een tegenhanger met den barren en onvruchtbaren grond. Een vijver, gegraven in den vorm van een hoefijzer, maakt er de omheining van uit; deze maakt den grond bebouwbaar wyl hij het water opneemt. Daar rijst een schitterend en regelmatig gebouw bestaande in een zeer dik paviljoen, bevattende beneden vier juist gelijke zalen. De voor- en achtergevel, die gelijk zijn en naar het Oosten en Westen nitzien, zijn even schoon als het midden gedeelte. Het kasteel hoort toe aan den heer van der Marcken”. Het kasteel kostte hem meer dan 60000 gulden. Hij vroeg in 1741 en verkreeg van den Prins-

(1) Deze tak der familie van der Marck komt waarschijnlijk als bastaardtak af van den beruchten Willem van der Marck-Lummen, die in Holland aan het hoofd der Watergeuzen verbleef van 1572 tot 1574. Gansch deze tak der familie was protestant. Zie: *Histoire de la maison de la Marck*, p. 301 en vl.

Bisschop van Luik voor de som van 300 kronen „de kleine heerlijkheid van Eelen die slechts ongeveer 500 bunders grond bevatte inbegrepen de heiden en waarbij begrepen is een klein hof van Meier, Schepenen en Griffier waarvan de beste plaats geen pistool in het jaar opbrengt” (1). Sedert betitelde hij zich vrijheer van Leur, heer van Eelen en Sipernau; de Eelenaren, hierdoor zijne onderdanen geworden, moesten hem als hunnen heer erkennen en hem den eed van getrouwheid en gewone onderdanigheid afleggen. Na zijn onverwachte dood te Schoonhoven in Holland in 1744 voorgevallen werd dit voorrecht teruggetrokken op aanvraag zijner weduwe (2). De baron had in 1738 eene kleine moeilijkheid met den pastoor der parochie nopens het recht van zijne bank op het koor der kerk geplaatst te behouden; hij vond steun bij den aartsdiaken van Kempenland te Luik, die de bank op het koor deed terugplaatsen (3). Hij had twee zonen: Jan Frederik Karel en Alexander Lieven; deze nam dienst in het fransche leger en stierf te Baexem in 1804.

Zijn oudste zoon: JAN KAREL FREDERIK BARON VAN DER MARCK, heer te Sipernau, Westering en Eelen, was geboren te Maastricht den 29sten September 1732 en huwde te Luik in 1760 met Maria Theresia Ludovica Josepha Rijksgravin d'Aspremont-Lynden en Barveaux. Te voren was hij kapitein van het regiment Vlierset ten dienste van den Koning van Frankrijk. Hij kocht in 1767 voor 48000 Luiksche gulden van Karel baron van Kinsky tot Tervoort het zesde deel der heerlijkheid van Steyn en hechtte dien titel aan zijn naam. Hij was een ware losbol (4); in 1772 (5) liet hij al zijne goederen, behalve die van Steyn, over aan een

(1) Staatsarchief. Luik „Salle des Finances”, vol. CX, bl. 14 en 38.

(2) Deze ging te Baexem wonen waar zij in 1764 overleed. De meeste bijzonderheden nopens dezen en volgende bewoner van Sipernau zijn getrokken uit *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. VIII, bl. 131 en vl. en uit het aangehaald werk van de Chestret.

(3) Kerkelijk archief. Eelen.

(4) Hij kreeg ook twist over de bank op het koor der kerk te Eelen; de aartsdiaken vorderde zijne bewijzen; hij haalde toen aan dat hij bijgedragen had aan de nieuwe monstrans: op deze staan werkelijk het wapen van de familie van der Marck.

(5) *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, ibid.

rentmeester, zekeren Fred. d'Arcen J. V. L., onder voorwaarde dat zijne vrouw eene jaarrente zou genieten en dat de beheerder kosteloos Sipernau kon bewonen; alleen zal hij aan den baron en diens vrienden eenige kamers moeten afstaan wanneer zij komen jagen. De rentmeester zou daarbuiten ontvangen 600 gulden jaarlijks, 5 stuiver per vat graan en 5 vaten ten honderd „voor den krimp”. Hij moest elk jaar rekening geven aan den baron of aan zijn gevolmachtigde, den baron van Bruck. Van der Marck ging daarna het kasteel van Steyn bewonen tot 18 Mei 1783, toen hij zich met zijn vier kinderen Karolina (22 jaren), Lodewijk (19 jaren), Frans (18 jaren) en Alexander (12 jaren) naar Noord-Amerika begaf ⁽¹⁾. Hij was voornemens zich te vestigen op het eiland St. Eustache. Zijne vrouw met een pensioen van 6000 gulden Luiksche bleef in het klooster der Sepulchrienen te Luik. Hij kwam aan te Baltimore en nam dadelijk geld op zijne goederen van Steyn op; in korten tijd bracht hij in Amerika gansch zijn fortuin te gronde. Hij knoopte kennis aan met Miss Elisa Broeck, die zich uitgaf als een verwante van Lord Gréville. Hij vertrok met haar naar het fort „Détroit”, bij het meer Erié. Nadat zijn geld verkwist was en zijne plannen van verrijking verdwenen waren, keerde hij in 1786 naar zijn vaderland terug. Hij liet zijne dochter te Amsterdam, Alexander was in Amerika gebleven, Lodewijk en Frans namen dienst op een Fransch oorlogschip en later in het Fransche leger met hun oom van Baexem; Lodewijk sneuvelde te Rijssel in 1794 en Frans stierf eenigen tijd later. Bij zijn terugkomst vernemende dat zijne vrouw in 1783 overleden was, huwde hij eene Amerikaansche dame Amelia Murray die hem twee kinderen schonk Washington de la Marck, geboren te Keulen, en Bellé de la Marck, geboren te Mulheim. Metterwoon vestigde hij zich te Steyn. Bij zijn dood op 13 Jan. 1797 te Maastricht, keerde Amelia Murray naar Amerika terug. Alzoo verdween deze tak der roemrijke familie van der Marck, waarin men buiten den aanvoerder der Watergeuzen en het bekende „Everzwijn der Ardennen”,

⁽¹⁾ In het parochiaal doopregister te Eelen staan de volgende geboorten geboekt: 1761 Maria van der Mark, 1762 Joseph, 1763 Isabella; 1764 Louis; 1765 Frans, 1766 Ernestine, 1768 Ludovica, 1771 Alexander.

meerdere noemenswaardige leden telde; onder anderen twee prins-bisschoppen van Luik.

Op 15 Oct. 1779 reeds had van der Marck het kasteel en de heerlijkheid Sipernau verkocht voor 81000 gulden aan

ALEXANDER, BARON VAN DER LILIËN, directeur-generaal der posten van den Westphaalschen Kreits te Maeseyck tijdens de Oostenrijksche regeering. Bij den verkoop waren inbegrepen de hoeven van Colen en Broekergade en eene bank op het koor in de kerk van Eelen. Het goed was belast voor 46000 brabantse gulden. Baron van der Liliën was van Duitsche afkomst en wilde de inwoners van Eelen aan alterhande verplichtingen onderwerpen, waartegen zij zich met recht verzetten. Hij vroeg dan in 1789⁽¹⁾ aan den Prins-Bisschop van Luik de heerlijkheid van Eelen aan, gelijk baron van der Marck ze bezeten had, hetgeen hem werd toegestaan voor 2000 brabantse gulden. Van de abdis van Thorn kocht hij voor 70 gulden de helft van het jachtrecht te Neer-Oeteren. Hij kon van dit alles niet lang genieten, want, toen kort daarop de Fransche legers in België drongen, moest hij de vlucht nemen naar Duitschland. Als postmeester had hij het hooge toezicht over den postdienst; nabij het kasteel bij de hoeve Broekergade was een standplaats (relais)⁽²⁾ voor paarden gebouwd, waar de postbodeu nieuwe paarden ontvingen. Hij werd door de Franschen op de lijst der emigranten gebracht en zijne goederen, waarvan een inventaris werd opgemaakt, gedagteekend 28 April 1797⁽³⁾, werden verbeurd verklaard. Zijne echtgenoot, Barones de Speeth, bleef te Eelen wonen; de Franschen gelukten er niet in hare briefwisseling te onderscheppen⁽⁴⁾.

(1) Staatsarchief te Luik. *Chambre des Finances*, vol. XI. 140vo.

(2) Deze gebouwen zijn een twintigtal jaren geleden geheel afgebrand.

(3) Een afdruk van dezen inventaris is nog op Sipernau bewaard. Hij vermeldt de gebouwen in zeer goeden staat en overvloedig voorzien van rijke meubelen, zoodat de aankoper er dadelijk zijn intrek kon nemen. Het eigendom besloeg, zonder de plaats der gebouwen, het voorplein en den vijver mede te tellen, eene oppervlakte van 116 bunders, 315 roeden en 1 voet. Daaronder waren 82 bunders, die het oud-adellijk goed uitmaakten en vrij waren van alle tienden en schattingen; 106 bunders vormden een geheel, waartusschen geen ander eigenaar een duim grond berat. Het geheel werd door de Franschen geschat op eene waarde van 204.662 fr.

(4) Jos. Habets, *Archieven van het kapittel en de hoogadellijke rijksabdy Thorn*, IIe deel, bl. 608.

In 1802 8 Januari (18 nivôse an 10) werd Baron van der Liliën door besluit der consuls voor goed van de lijst der emigranten geschrapt en in het bezit zijner goederen hersteld. Waarschijnlijk is hij op Sipernau niet meer weergekeerd, wijl met de Fransche Overheersching zijne bediening als postmeester ophield. Na hem woonde op Sipernau:

JONKHEER DE BORS D'OVEREN, ongehuwd, die er verbleef tot in 1837. Hij werd te Eelen begraven; op zijn grafsteen leest men:

D. O. M.

Ici repose le corps de
Messire Eugène-Joseph-François-Ghislain
de Bors d'Overen

né à Malines le 30 Avril MDCCLXIII.

Pieusement décédé à Sipernau
le 11 Juillet MDCCCXXXVIII

Priez Dieu pour son âme.

Het was een godvreezend persoon die in de stilte van Sipernau zijne oude dagen heeft willen slijten.

Gedurende het leven van de Bors woonde ook reeds op Sipernau JONKHEER JAN LEONARD HUBERT OLISLAGERS DE MEERSENHOVEN. Hij was gehuwd met de zuster van den voorgaande: Isabella Josephina Joanna Francisca Cecilia de Bors d'Overen, vrouwe te Lohmar, enz. (1). Te voren woonde hij op het kasteel van Meersenhoven. Den 16 September 1792 had hij reeds het adellijk laathof van Crauwelbosch aangekocht. Hij overleed ook op Sipernau, hetzelfde jaar als zijn schoonbroeder. Zijn grafsteen geplaatst door zijn zoon is heden in den kerkmuur ingelascht boven den grafkelder waarin ook de Bors d'Overen rust:

D. O. M.

Ici repose

Très noble et très honoré Seigneur

Messire

Jean Léonard Hubert

Olislagers

(1) Den 1sten Mei 1827 hielden in de kerk van Eelen: Karel Ghislain Maria graaf de Malet de Coupigny en Maria Isabella Josephina Victoria Olislagers, geboren te Maastricht den 13den Januari 1791.

Seigneur de Meersenhoven, Itteren etc. etc.
en son vivant commissaire instructeur à Maestricht
pour S.A.C. le Prince-Evêque de Liège
Membre du Conseil G. du dépt de la Meuse inf^{re}
nommé par les P.P. alliées, président de la
commission administrative de l'arrond^t de Maestricht
jadis capitaine des chasses et membre de l'ordre équestre
de la province de Limbourg, etc.

Il rendit son âme à Dieu en son château de Sipernau
le XI Sept^{bre} MDCCCXXXVII âgé de 68 ans
et à la mémoire de

Très Noble Dâme

Isabelle, Josephine, Jeanne, Françoise, Cécile
de Bors d'Overen

Dâme de Lohmar, etc. son épouse,
décédée pieusement en son château de Meersenhoven
le XVI Août MDCCCXCVI, à l'âge de 36 ans
Leurs bonnes oeuvres ne seront pas oubliées.

et de

Messire

Théodore, Hyacinte, Hubert

Olislagers de Sipernau

Ecuyer

né à Maestricht le 16 Août 1787,
en son vivant membre du congrès national
et de la chambre des Représentants de Belgique
décoré de la croix de Fer.

Chevalier de l'Ordre de Léopold

Priez Dieu pour leurs âmes.

Op den steen staan de familiewapens van Olislagers en van de
Bors d'Overen, benevens de 16 kwartieren van adel der familie
Olislagers, zijnde: Olislagers, Lenarts, Tholen, Lensens, Thenx,
Stier, Mewen-Heinsberg, Pluymakers; en: Bors, Dulcken, Groote,
Zum Bach, de Coesveld, Olislagers.

THEODOOR HYACINTH HUBERT OLISLAGERS, zoon van den voor-
gaande, maakte deel van het Nationaal Congres, dat na de Bel-
gische Omwenteling van 1830 de grondwet vaststelde en nadien
bleef hij lid der Kamer de Volksvertegenwoordigers.

Hij liet op het kasteel en den toren eene verdieping opbouwen.

Hij begiftigde in 1833 rijkelijk de kerk van Eelen ⁽¹⁾; hij was een ware steun voor de armen der parochie en der omliggende plaatsen. Hij was een overtuigd katholiek, de H. Mis werd wekelijks opgedragen in het kasteel; zelf bad hij dagelijks de kerkelijke getijden in het latijn. Zijn naam was in zegening te Eelen en omstreken, bij zijn dood in 1861 werd hij diep betreurd. Zijne gedachtenis leeft nog voort bij alle oude ingezetenen van Eelen en zijn portret hangt nog in menig huis op de eereplaats. Hij was nooit gehuwd geweest; bij zijn dood ging het goed over aan Gravin de Malet de Coupigny, echtgenoot van

ALEXANDER, GRAAF D'ALCANTARA, een afstammeling van den ouden Spaanschen adel van dien naam. Hij was een bloedverwant van den Heiligen Petrus d'Alcantara, wiens beeltenis hij in eene der geschilderde vensters in de kerk van Eelen liet aanbrengen. Ten jare 1862 10 Maart werd hij met zijne gemalin plechtig ingehaald door de Eelenaren. Aan den grenspaal tusschen Eelen en Rothem werd hij verwelkomd door de inwoners van Eelen, die hem triomphantelijk te midden van eene ontelbare menigte vreemdelingen en nieuwsgierigen naar zijn nieuw verblijf brachten. Hij verbleef er tot 1884, toen hij het kasteel verkocht om te Gent en later te Brussel te gaan wonen. Hij overleed in 1908 en werd te Eelen in den familiekerk van Olislagers, dien hij mede had geërfd, bijgezet.

RIDDER HENDRIK POWIS DE TENBOSSCHE was de nieuwe eigenaar, die dit zelfde jaar (1884) met zijne gemalin Gravin de Theux, even plechtig als zijn voorganger, werd ingehaald. Hij verblijft er thans nog.

De adellijke bewoners, die in de 19^e eeuw op Sipernau verbleven, waren niet meer als voorheen in het ijzer gedoschte mannen, maar allen waren ridders der christelijke liefde: dit mag hier wel gezegd; de armen der omliggende dorpen hebben voetpaden naar Sipernau doen ontstaan, die nooit begroeid zijn.

⁽¹⁾ Zijn familiewapen prijkt nog op het rechter zijaltaar.

Het Laathof van Sipernau.

Het goed van Sipernau was oorspronkelijk eene vrijheerlijkheid in den strengen zin des woords: „allodium”, het hing van niemand af. Omstreeks 1360 werden de meeste groote goederen van het Maasland, dat te voren een afzonderlijk leenstelsel bezat, leenroerig gemaakt van den graaf van Loon. Op Sipernau woonde de voornaamste leenheer van het Maasland: Adam van Mopperingen. Het goed bleef van toen af tot aan de Fransche Omwenteling leenroerig aan de leenzaal van dien graaf.

Evenals het hof van de Kapel en van Zand vormde Sipernau een laathof; oorspronkelijk waren eene menigte laten aan den eigendom van Sipernau verbonden, die corveeën moesten doen en zekere lasten betalen; later moesten ze nog enkele verplichtingen nakomen voortspuitende uit de landerijen, die ze bebouwden. Weinig is ons in de handschriften overgebleven van dit laathof; alleen vonden wij een deel van een cijnsregister (1), dat ons niet eens toelaat de uitgestrektheid en de eigendommen van het laathof vast te stellen.

Elk laathof werd bestuurd door een meier, bijgestaan door twee of meer schepenen en een secretaris; door dezen werden de cijzen geïnd, welke de onderhoorige cijnsplichtigen verschuldigd waren, en de eigendomsveranderingen der onderhoorige gronden gewettigd. De verandering van eigendom geschiedde vóór den meier en de schepenen en werd door den secretaris in het cijnsregister ingeschreven. Gewoonlijk was de meier zelf secretaris. De „ophel-dinghe”, gelijk men zulke wettiging noemde, eindigde met de gekende formule „een blauwmuyser als Godsgelt en lycop naer Lants costum”.

Voor het jaar 1530 vindt men als meier van Sipernau: Herman Clingelhoets; „mansionarii” (laten) waren: Peter Coenen, Herman Jaspers, Martin Stocks, Nyelys Nelers. In het jaar 1549 meier: Dyrck van Hoerle; laten: Geurt Peimen, Peter Jaspers alias van

(1) In de gicht- of cijnsregisters werden door den secretaris van het laathof de verschillende inkomsten opgeschreven, de veranderingen van eigenaar gewettigd en de vervulling der verplichtingen, corveden, enz. opgeteekend. Dit register is in bezit van den heer J. Poysat te Belen.

den Ertweck, Peter Coenen, Jeronyme Morskens⁽¹⁾. In 1703 schepenen: Wyn Lucas en Jan Lucas. In 1707 meier: Niclaes Matthys Pylmans, in 1715 Fred. D'Yerna. In 1781—82 was advocaat Gelders meier, Theodorus Lucas schepen en secretaris en Johannes Coenen, Leonard Lucas en F. W. Meuleberg schepenen van het laathof⁽²⁾.

De Kapel van Sipernau.

Er bestond reeds vroeg op Sipernau eene kapel, waar de goddelijke diensten verricht werden door een daaraan verbonden priester. Voor de eerste maal vindt men ze vermeld in 1628 in een register van den aartsdiaken van Kempenland „capella castralis”. Aan dit beneficie was een inkomen verbonden van 12 malder spelt of 5 malder koren. In 1671 bestond er niets meer van, zooals de pastoor van Eelen aan den aartsdiaken verklaarde; waarschijnlijk was het slechts een vertrek van het gebouw dat als kapel geëind had.

In 1749, gedurende de laatste jaren der weduwe van der Marck, vindt men weer een priester op Sipernau aangesteld, met name Henricus Raüsa, die er eenige jaren den dienst deed. Gedurende het leven van den heer Olislagers, omtrent 1842, werd er ook wekelijks de H. Mis gelezen. De breede gang in het kasteel diende als kapel, een groote kast bevatte het altaar, dat buiten de diensten weggesloten bleef.

De heer Powis de Tenbossche liet naast het kasteel eene schoone en ruime kapel bouwen; het is een „oratorium privatum”, waarin enkel de bewoners van het kasteel hunne godsdienstige plichten mogen vervullen.

⁽¹⁾ Staatsarchief te Hasselt: afzonderlijke stukken over Sipernau.

⁽²⁾ Cijnsregister hierboven genoemd. Er waren goederen onder Hontissen (Dilsen) gelegen, die tot het laathof van Sipernau hoorden.

II. HET LAATHOF VAN DE KAPEL.

Het laathof van de Kapel is met Sipernau en de andere groote hoven van Eelen een dier laathoven, die in het begin der Middeleeuwen hun ontstaan vonden en waarover men, vóór de XIVe eeuw, maar zelden bijzonderheden kan ontdekken. In de oudste voorhanden archieven vinden wij reeds deze hoven terug ⁽¹⁾. Allen waren leengoederen, roerig van de zaal van Curingen onder den Graaf van Loon. Te oordeelen naar de aanhoorigheden van het hof der kapel kan men besluiten, dat deze hoeve omstreeks 1400 een der groote hoven van het Maasland was.

Luidens een „opheldinghe” ⁽²⁾ van 1421 bezaten Lambrecht en Jan van der Capellen ieder een laathof, gelegen in de „villa” van de kapel; samen behoorden ze later aan Herman van der Capellen alleen. Door het woord „villa” zou men moeten verstaan, dat rondom de kapel meer woningen lagen en dat er toen reeds een geheel gehucht bestond. Later kwamen er nog andere hoven rondom liggen, waardoor het gehucht den naam kreeg van „Ophoven.” Meermaals vindt men de hoeve aangehaald onder de benaming „adellijke laathof van de kapel”, omdat de bewoners gewoonlijk tot den adelstand behoorden. Wij laten hier allereerst de lijst der eigenaars, die ze bewoonden, volgen:

Van 1370 tot 1390 vinden wij Emondus de Capella of vander Capellen. Deze ontleende dus zijn naam, gelijk ook de hoeve, aan de kapel die er bijhoorde, hetgeen een bewijs is dat de kapel reeds lang moest bestaan, zoo niet moest men voor den eigenaar of het hof nog een andere benaming vinden. In 1390 komt voor Johannes van der Capellen en is sprake van een laathof toebehoorende aan Lambrecht de Capella, zijn broeder. Johannes stierf in 1421 en Lambrecht verhiel diens hoeve, zoodat voortaan er maar één laathof meer bestond. Herman van der Capellen, zoon

(1) Zie Hoofdstuk II, de kapel van O. L. Vrouw van Rust.

(2) Staatsarchief Hasselt. Reg. 4 van de Leenzaal van Curingen, afdeling Maasland. Bijna al de bijzonderheden over de hoeve van de kapel zijn getrokken uit de verheffingen voor de zaal van Curingen en uit de gedingstukken over Sipernau. Ziehier bedoelde verheffing: „1421 Lambertus de Capella relevavit *ipidem*, post mortem Johannis de Capella quondam sui fratris, unam curiam mansionum iorum, jacentem in villa de Capella cum omnibus, etc.”

van Johannes, erfde het goed van zijn oom en liet het op zijn beurt na aan zijn zoon Arnold (1). In 1510 vinden wij nog te Eelen de familie van der Capellen: Jan van der Capellen en later nog zekeren Allard van der Capellen, waarna de naam geheel verdwijnt. Na deze familie komt het laathof in het bezit der familie „van Roye”, van adellijke afkomst en die sinds een vijftigtal jaren reeds Sipernau bewoonde. In 1535 komt voor op de hoeve van de kapel: Richalt Roye. In 1576 stierf er „Joncker Johan Roye aen die Capelle”. In 1653 overleed er als eigenaar Richalt Roye. In 1666 ontmoeten wij zekeren Frederik Roye in garnizoen te Maastricht en in 1767 en in 1772 komt dezelfde voor als eigenaar der hoeve: „Joncker Frederick van Opsinich genoemd Rhoe”. In 1698 werd Peter Curinghs, scholtis van Groote Spauwen, door zijn huwelijk met de zuster van Frederik Rhoe, Johanna, eigenaar van het hof. Hij verkocht het in 1705 (2) aan de Kruisheeren van Maeseyck met alle aanhoorigheden alsmede het recht den beneficiant der kapel ter benoeming voor te stellen. Deze bleven in bezit van het hof tot aan de Fransche Omwenteling. Gedurende al dien tijd, sedert 1705, werd de hoeve bewoond door de familie Lenders. Op 20 Januari 1709 stierf er Leonardus Lenerts, „colonus (3) ad capellam”, en den 31sten Mei 1762 Joannes Lenders, de oude „villicus in capella”. De Kruisheeren verhieven het hof nog in 1792 den 12^{den} Januari voor de leenzaal van Curingen; bij de komst der Franschen in ons land schijnen zij het hof te hebben willen verkoopen; althans den 9^{den} Februari 1792 werd te Curingen de verheffing ervan gedaan door Baron van der Marck-Stein, voorheen heer van Sipernau. In 1794 echter verpachtten de Kruisheeren weder de hoeve voor een nieuwe termijn aan de familie Lenders. Feitelijk werd de hoeve door de Franschen aangeslagen en openbaar verkocht. Na de omwenteling werd het hof eigendom der familie Lenders, die thans de hoeve nog bewoont.

(1) De dagteekening ontbreekt in de registers. Herman van der Capellen stichtte op 25 Maart (zonder datum) een jaargetijde in de kerk van Eelen met een jaarlijksche rente van een oude groote, gevestigd op een stuk bouwland, tusschen de landerijen „In den Bergh” op den Bergercamp, gelegen.

(2) Kerkelijk archief Eelen.

(3) Starfregister in het kerkelijk archief te Eelen. Colonus en villicus beteekenen pachter. Deze huurde de hoeve van de Kruisheeren.

De volgende meiers, die tevens secretaris waren, en de volgende schepenen van het laathof vonden wij bij onze nasporingen⁽¹⁾. Meiers: 1667 Jaspas Claessens, notaris te Maeseyck⁽²⁾; in 1697 wordt hij opnieuw aangesteld onder den nieuwen eigenaar Peter Curinghs; 1706. Lamb. Fred. D'Yerna, licentiaat in de rechten; 1733 Johannes M. F. D'Yerna; 1755 Dirck Lucas; 1771 Theodorus Lucas.

Schepenen: 1667 Thiel Kelleners en Herman Boutsen.

1698 Winand Lucas en Jacob Aengevelt.

1700 Jan Lucas, koster.

1706 Jacob Aengevelt met Jan Lucas.

1710 Franc. Robert D'Yerna, licentiaat in de rechten, van Maeseyck.

1733. Lamb. Fred. D'Yerna, advocaat te Maeseyck, en Emont Aengevelt.

1735 Emont Aengevelt, Mevis Lucas, Gerardus Antonius D'Yerna.

1737 Joannes Coenen.

1755 Joannes Conen en Lendert Coninks⁽³⁾.

III. HET HOF VAN CORBIE.

Behalve de kerk en de heerlijkheid van Eelen bezat de abdij van Corbie aldaar in volledigen eigendom eene groote hoeve. In het charter der XIIe eeuw, hierboven meermalen genoemd, staat deze hoeve reeds als oud aangehaald. „Insgelijks de heerlijke hoeve der kerk van Corbie en geheel de kolonie met haar toe-

(1) Een enkel cijnsregister, dat echter naar andere registers van ouderen datum verwijst, is in bezit van mr. Th. Coenen, Eelen, en loopt over de jaren 1667 tot 1764.

(2) Zijne aanstelling als meier luidt: „Den Eydt van Jaspas Claessens, den 2den Martij 1667. — Compareerende overmits Thiel Kelleners ende Herman Boutsen Laetschepenen Jaspas Claessens heeft geexhibeert syne commissie van den meyer ende secretarisampt deser Laethoffs hem geyond van den wel Edelen Joncker Frederic van Opsinnich genaemt Rhoe ende dyensvolgens voor soodanige geadmilleert zynde heeft in onse handen gepreleert den gewoontyken eyt daertoe gerequirert 't welck is in hoeden der Laeten gekeert“.

(3) Verschillende landerijen van het hof „Overvelde“ uit Gremelsloo moesten aan het adellijk hof van de Kapel cijns betalen, zoo ook landen te Op Oeteren gelegen.

behoor, die zij bezitten gelijk reeds in den tijd van den proost Symon, en het bunder „Wecheken” betaalt geen tienden.....” Meerdere mededeelingen geeft het stuk niet op. De hoeve droeg den naam van „Hof of Laathof van Corbie”, soms „Absthof”. Het middenpunt dezer bezitting moet gelegen hebben bij de kerk ten Zuiden van het kerkhof; in de oude stukken is er meermalen melding van het adellijk hof of laathof van het kerkhof.

Deze ligging stemt overeen met de oude gebruiken; bij de oprichting der parochiën door de groote eigenaars bouwden deze de kerk op het deel van den eigendom, dien zij zich bijzonder voorbehielden, daarom genoemd *ager indominicatus* (1). Alzoo lagen de twee hoeven, die der abdij en die van den pastoor, beiden vlak naast de kerk. De landerijen van dit laathof strekten zich uit achter de tegenwoordige pastorie (2); daarbuiten had het een aantal woningen, landerijen en weiden, waarvan de bewoners of houders aan de abdij cijns betaalden.

Toen de abdij in 1559 hare tienden van Eelen met het recht van vergeving der kerk aan den baron van Bocholt verkocht, was daarbij ook het cijns-hof inbegrepen met al zijne aanhoorigheden. In register LXXVI der „Chambre des Finances”, berustend op het Staatsarchief te Luik, vindt men op fol. 148vo een afschrift uit het cijnsregister van het hof van Corbie, waarin al de goederen van het hof worden opgegeven met de namen der laatste houders en de opbrengsten. Het zou te lang zijn en van weinig belang dit hier in zijn geheel mede te deelen, wij willen er slechts de eerste bladzijde van laten afdrukken:

„Dit is den censregister van Keurmeden, Capuynen, Hoenderen, Enen, Grooten ende Penninghen in den Hoff des heeren van Bocholtz (genoemt Corbye) vallende op sint Stevendach anno 1621, secundum Kalendarium waarvan de eerste letter is A.

In den iersten Buydelsgoet onder Eelen omtrent een vrecht Hoefreysingen of Bongaerts gelegen in den dorp van Eelen reig.

(1) Imbart de la Tour, *Les paroisses rurales du IVe au XIe siècle*, p. 94: „Chaque villa ou chaque groupe de villas appartenant à un même maître aura donc son église. Celle-ci, souvent simple oratorium, est construite sur la partie réservée au maître, le *mansus indominicatus*”.

(2) Men merke op dat het juist hier is dat men de romeinsche begraafplaatsen ontdekte waarover hierboven gesproken is.

de wenne langs den kerkhof ende de gemeyne straet rontsom, ende beneven de pastorie huysinge ende dat straetjen tusschenbeyden naer Eycke gaende jaerlyks 60 alde grosse 1 capuyn.

Kempeneers goet dat heldende is Johannes Kempeneers gelegen tusschen het straetjen langs den thienden bongaert gaende genaempt de Jodenstraet⁽¹⁾ ter eenre ende Jaecken Smets huys en hof genaempt Meyershofken, ter andere uytshietende op syn eygen huys, ten laetste langs de gemeyne straet gaende naer den aertwegswaert..... 32 alde grossen, 2 capuyn, eenen keurmede.

Geert Beulmans, voer Allard van der Capellen daer helder van is Lenaert Kellen..., de hof genaempt de Ampsterberch gelegen langs de Jodenstraet ende het thiendenkempken ende thiende straetjen....."

Volgt alzoo eene lange vermelding van woningen en landerijen, met aanduiding bij wie ze in gebruik zijn en opgave van cijzen, kapoenen enz., onder Eelen en Tongerloo.

Voor de opbrengsten, die in natuur betaald werden: koren, haver, hoenders, eenden enz., bezat de abdij van Corbie eene afzonderlijke schuur, gelegen op de plaats, waar heden de hoeve ligt tusschen de school en de woning van den heer F. Gysen. De vruchten werden bij gelegenheid in geld omgezet, onder toezicht van den proost van Widoye, die de tienden moest innen namens de abdij; later werd het rechtstreeks gedaan door den Baron van Bochoft, door tusschenkomst van meier en schepenen. In 1691 was meier Hendrik Bouten, tevens scholtis van Eelen.

IV. HET HOF VAN „ZANT“.

Het gehucht Zand is oud; aldaar ter plaatse, geheeten Zenger-veld, heeft men vele romeinsche oudheden ontdekt. Het gehucht dankt zijn ontstaan aan een oud cijnhof met omliggende woningen, waarin de hoorigen of mansionarii woonden. In 1391 komt dit hof voor de eerste maal voor: „Theodoricus Loef Hakes ver-

(1) De naam van Jodenstraat doet het verblijf van Joden te Eelen veronderstellen.

hief te Stockholm 1391, als een leen van het Maasland, de hoeve van Zant, gelegen tusschen Maeseyck en Eelen, met zijne aanhoorigheden; landen, beemden, weiden, vijvers; hoorigen, cijnzen en alle andere, open door dood van Conrardus Hake, zijnen vader, in tegenwoordigheid van Theodoricus de Elen, Jacobus de Chippernau, Rutger Multor, Johannes de Puteo" (1). Op 22 Sept. 1350 vindt men reeds met Allaert van Sypernau genoemd: Geraet Haec ridder en Coenraet Haec knaap (2). Na den dood van Theodoricus Loef Hakes verhiel zijne echtgenoot „Elisabeth Loef Haex" den eigendom, te weten: 34 bunders bebouwbaar land, vier leenmannen en 32 grooten cijnz, een groot gerekend tegen 16 Thornsche zwarten (3). De hoeve werd toen geheeten „Loefshof".

In eene oude lijst van jaargetijden ontmoeten wij zekeren „Francio de Zandt"; wanneer hij geleefd heeft is niet te vinden; de namen aan de plaats ontleend zijn zeer oud. Later werd het hof bewoond (zonder datum) door zekeren Johan des Joncker of Jan dictus der Joncker de Sandt.

In 1715 heette de hoeve: Puytelinxhof naar den eigenaar: kannik Puytelinx; aldan was er meier: Claessens, de schepenen van het cijnshof waren: Nicolaes Mathys Pylmans en Martin Savelcoul. Omstreeks 1750 woonde er als eigenaar Arnoldus Keyserst; naar dien naam heette men de hoeve, Keizershof en de er naast gelegen grond, Keizerskamp. In 1760 kocht baron Karel de la Marck de hoeve genaamd „Keiserkenshof" van mevrouw Colen. Het hof, met landerijen, weiden en bosschen, was toen slechts 22 bunders groot. Waarschijnlijk was dit eene tweede hoeve in het gehucht Zand gelegen.

Nog andere hoven van minder belang bestonden er. Een oud jaargetijde van Theodoricus in de Berch en Heylwigis zijne vrouw was gesticht op het huis en de hoeve „in de Berch" op den Bergerkamp. Deze hoeve is eene der oudste van het dorp, daar haar bewoners hun naam aan de plaats zelf ontleenden. — Verder vindt men: „1787 Winhof genaemt Ophoven of Lenssenhof onder

(1) C. de Borman, *Livre des Fiefs du comté de Loos*, bl. 275. — Van den hiergenoemden Johannes de Puteo bestaat nog een jaargetijde in de kerk van Eelen.

(2) Ibid.

(3) P. J. Maas, *Geschiedenis van Neer-Ostereu*. Bijlagen in het II^{de} deel, bl. 338.

Eelen gelegen toebehoorende aan het Agnetenklooster van Maeseyck". Ook nog de Vennerhof, enz.

V. DE FAMILIE „VAN ELEN”.

In de oudste oorkonden, die een weinig licht over de Maas-streek werpen, ontmoet men reeds eene familie, oorspronkelijk eene ridderfamilie, die den naam droeg „van Elen”. Zonder twijfel ontleenen zij den naam aan de plaats waaruit de familie afkomt. Heel waarschijnlijk bewoonden zij eene hoeve die in het dorp zelf gelegen was en daarom geen bijzonderen naam droeg.

In eene scheidsrechterlijke uitspraak over de rechten van het kapittel van Thorn en die der abdis Margareta van Heinsberg aldaar, komt bij de getuigen voor: Wilhelmus de Elen, ridder, 13 Maart 1348 (1). In 1358 16 Juli doen, ten overstaan van schepenen van Maastricht, de weduwe van Ridder Wilhelmus de Elen, met name Nesa de Scoenbeke, Wilhelmus de Scoenbeke haar zoon en Walterus Goenots de Vliedermael, haar schoonzoon, namens zijne echtgenoot Elisabeth, Nesa's dochter, afstand van jaarlijksche renten ten behoeve van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht (2).

In 1363 November 7 werd voornoemde Elizabeth de Elen, begijn op „den Nieuwenhof” bij Maastricht, waar men ze nog in 1371 aantreft (3).

In 1381 was Arnoldus van Elen eigenaar van het goed Klein-Blankenberg (4) onder Cadier in 't land van Valkenburg. Dit goed besloeg 77 bunders en 13 kleine roeden en was leenroerig van het huis van Valkenburg. Omstreeks 1400 komt dezelfde nog voor als echtgenoot van Cecilia Hoen van Hoensbroeck, heer te Spau-beek en te Visserweert (5).

(1) Jos. Habets, *Archieven van het kapittel en de vorstelijke Rijksabdij Thorn*, deel I. bl. 228.

(2) *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. XXXVIII. bl. 65 en 60.

(3) Ibid. t. IV. bl. 455 en volg.

(4) Ibid. t. XXII. bl. 125 en 273.

(5) Ibid. t. VIII. bl. 118.

Onder de getuigen uit het Maastland van de leenzaal van Curingen komt van 1380 tot 1388, gewoonlijk met Adam van Siperan en Emondus de Capella voor, zekere Theodoricus de Elen. Deze schijnt te Eelen gewoond te hebben.

1394 October 15 staat Willem Elen vermeld als bezitter van goederen te Eersel nabij Bergeyck ⁽¹⁾.

1402 Augustus 23 was Mechtildis van Eelen non in het klooster van St. Gerlach te Houthem ⁽²⁾.

Bij eene overeenkomst van 26 Augustus 1408, tusschen de abdij van Thorn en Johan van Dieteren, „here in den Visserweerde”, gesloten, vraagt deze aan Dyderic van Eelen om mede te zegelen. Het zegel van Dyderic van Eelen is een leeuw op een schild met roset.

In 1434 April 5 verhief Jan van Elen te Curingen het hof van Glabbeke, dat zijn broeder Theodoricus de Elen omstreeks 1450 op zijn beurt verhief.

In het jaar 1482 stierf te Zusteren en werd in de Kruisheerenkerk te Maeseyck begraven Elisabeth van Eelen, derde moeder van het St. Agnetenklooster van Maeseyck (1442—1482) ⁽³⁾.

Zijbrecht van Ele, ruiter in dienst der aanhangers van Jacques de Croy tegen den Prins-Bisschop van Luik, Jan van Horne, werd gevangen genomen bij de inneming van het kasteel van Horn, den 20sten Augustus 1488 ⁽⁴⁾.

1509 is vermeld Christianus de Eelen, rector van het beneficie van de H.H. Andreas en Michaël in de collegiale kerk van Loon ⁽⁵⁾.

1529, Christiaen van Eelen komt voor secretaris van Maastricht ⁽⁶⁾.

Eenige dezer behooren waarschijnlijk niet tot de oude familie „van Elen”, doch ontleenen slechts dien naam aan het dorp, waar zij vandaan kwamen. Na 1500 kan men de afstamming dier familie niet meer volgen.

⁽¹⁾ Ibid. t. XIX. bl. 259.

⁽²⁾ Jos. Habets, aang. werk, dl. I. bl. 303.

⁽³⁾ *Publications . . . de Limbourg*, t. VI. bl. 385.

⁽⁴⁾ J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège au XVe siècle*, bl. 595.

⁽⁵⁾ J. Daris, *Histoire de la bonne ville de Loos*, t. I. p. 368.

⁽⁶⁾ *Publications . . . de Limbourg*, t. XV.

Nuchelen en Crauwelbosch. Waarschijnlijk hebben deze twee hoven nooit onder Eelen behoord. Gelijk men vóór 1450 de eigenaars van Sipernau, Kapel, Zand, hof van Elen terugvindt onder die benaming, als Adam van Sipernau, Herman de Capella, Franconia de Zandt, Theodoricus de Elen, zoo vindt men ook de eigenaars van Nuchelen en Crauwelbosch: Gerardus de Nuychelen in 1367⁽¹⁾ en Johannis de Krauwelbosche in 1368⁽²⁾.

Omstreeks 1400 verhiel Bela de Nuwenberge, dochter van Johannis de Nuwenberge, ridder, het hof van „Crauwelbosch” met zijne toebehoorten na het overlijden van haar man, Johannes Bock, gewezen schepen der stad Aken. Na haar ging het over aan Johannes de Eynathem⁽³⁾.

VI. VISSERWEERT.

„Weert” beteekent oorspronkelijk eiland in eene rivier, hier de Maas, en bij uitbreiding, aangespoelden grond langs de Maas; in oude handschriften en documenten wordt het woord overal vertaald door *insula*; zoo Daniëlsweert, *Insula Sti. Danielis* en Visserweert, *Insula Piscatorum*. — Visserweert, ofschoon het woord veelal gebruikt wordt om het geheele gehucht aan te duiden, is eigenlijk slechts een naastgelegen deel van het gehucht *Ellickhoven*. Visserweert ligt op eene hoogte langs de Maas, terwijl het overige van Ellickhoven verder af, maar lager gelegen is; dit laatste wordt, bij de geringste overstroming der Maas, door het water geteisterd, terwijl Visserweert zulks bijna nooit te vrezen heeft. Het geheele gehucht ligt op een uur afstand ten N.-O. van Eelen en aan de overzijde der Maas. Beide deelen behoorden in vroegere tijden tot de parochie Eelen. Ofschoon dicht bij Buchten gelegen werden zij denkkelijk bij Eelen gevoegd om reden der oude grens van het bisdom Luik, gelijk hierboven

⁽¹⁾ C. de Borman, *Livre des Fiefs* etc., bl. 76.

⁽²⁾ Ibid. bl. 81.

⁽³⁾ Crauwelbosch behoorde in de XVe eeuw tot de schepenbank van Neer-Oeteren. In de omgeving had men nog: Nulus de Heppenarde... — Jacob van Boschuyzen, eigenaar van het hof van dien naam in 1378, — de hoeve van Worfelt met omliggende woningen. Zie: Leenzaal van Curingen, reg. I.

gezegd is. Waarschijnlijk behoorden al de landerijen der overzijde, die door de Maas overstroomd werden, bij Luik. In zeer vroege tijden schijnt de Maas zelfs achter de gehuchten omgestroomd te hebben.

Ellickhoven bestond uit enkele boerderijen, terwijl Visserweert meest visscherswoningen telde. De visschers, die er ten allen tijde schijnen gewoond te hebben, moesten de bewoners overzetten om naar Eelen ter kerke te kunnen komen. Bij zeer hoog water, wanneer het overzetten gevaarlijk was, gingen de inwoners hunne godsdienstplichten te Buchten vervullen; doopen en begravenissen hadden dan ook daar plaats, wat echter voor elk geval met zorg aangeteekend staat in de doop- en sterfregisters der parochiekerk van Eelen⁽¹⁾. De weg die van Visserweert naar Eelen leidde werd genoemd: de kerkweg, omdat de inwoners meest naar Eelen ter kerke gingen.

Visserweert hoorde onder Eelen alleen voor haer geestelijke; het stond niet onder de schepenbank van het dorp en de abt van Corbie had er noch rechten noch eigendommen. Voor het wereldlijke was het bijgevolg van Eelen onafhankelijk.

De abdij van Thorn bezat reeds vóór 1408 de tienden te Visserweert. Zekere Johan van Dieteren, „here in den Visserweerde”, verklaarde, 26 Augustus 1408, de tienden van Visserweert, die aan de abdij van Thorn toebehoorden, ten onrechte te hebben laten wegvoeren en beloofde de tiendpachters schadeloos te zullen stellen. Dyderic van Gemert en Dyderic van Elen zegelden het stuk met hem⁽²⁾. Visserweert was bijgevolg in 1408 reeds een gehucht, daar er verschillende tiendpachters waren; het schijnt zelfs tamelijk belangrijk geweest te zijn; reeds vroeg vormde het eene heerlijkheid, wat aldaar eene groote bezitting doet veronderstellen: een heerlijk eigendom. De eerste persoon, dien men vindt met den titel van heer van Visserweert, is Daniel Hoen van Hoensbroeck, heer te Spaubeek en Visserweert, omstreeks 1400 vermeld⁽³⁾; in 1408 was het Johan van Dieteren, hierboven genoemd.

(1) Onder anderen zijn in 1726 twee kinderen uit Visserweert gedoopt te Buchten wegens de overstroming die zoo groot was, als er bij menschenheugenis eene had plaats gehad.

(2) Jos. Habets, *Archieven van het kapittel en der vorstelijke Rijksabdij Thorn*, deel I. bl. 303.

(3) *Publications . . . de Limbourg*, t. VIII. bl. 118.

De bezitter der heerlijkheid had het recht den titel aan zijn naam te hechten en de beambten der schepenbank aldaar te benoemen.

Visserweert moest vroeger te Loon verheven worden, hoewel het ook een groot leen van het huis van Valkenburg was.

De heerlijkheid met middelbare en lage jurisdictie en, in lateren tijd, de hooge justitie werden afzonderlijk voor het leenhof van Valkenburg verheven, totdat beide leenen in 1772 vereenigd en verkocht werden aan Adriaan Mathias Eyckholt van Maeseyck. De laatste heer der heerlijkheid, in 1792, was Jan Hendrik Eyckholt.

Als heeren der heerlijkheid met de middele en lage justitie komen, sedert 1381, achtereenvolgens voor leden der geslachten van HÖNSBROECK; van DIETEREN; Johan heer van Visserweert zegelt in 1408: een schild beladen met een naar rechts gewenden leeuw; omschrift: *S. Johannis de Piteren*; SVELANT, wapen: in goud een St. Andries-kruis van keel; NOELMANS; Hoen van der Vueren en GRUYSEN; deze twee laatsten als gezamenlijke bezitters van een gedeelte der heerlijkheid; van AMSTENRADE en CURTIUS of DE CORTE, wapen: gedeeld 1. rechts in goud een springend hert van keel; 2. links, doorsneden: a. boven in goud een beurtelings gekanteelde balk van sabel, vergezeld van drie bijen van keel (*Knesselaer*); b. onder, in zilver drie dwarsbalken van sabel, de middelste beladen met een wassenden maan van goud (1).

Onder het bestuur van de familie Curtius verkreeg de heerlijkheid de hooge justitie.

Zij werd, zooals wij hierboven opmerkten, tot in 1772 afzonderlijk verheven. Heeren waren leden der geslachten: HERMEY DE LA RODIÈRE; DE LIVERLOO, wapen: gevierendeeld: 1. en 4. in

(1) 19 Augustus 1817 geeft Jan Curtius (de Cort) aan zijn zoon Petrus de heerlijkheden van Hermée, Groot- en Klein-Aas, Oupie, Vivegnis, Vexha, Tileur, Visserweert, Soumagne, St. Halen, met molens enz. In 1626 bekwaam Albert de la Raudière de Froidmond de heerlijkheid van Visserweert. Voor 1665-29 October was: „Noble Seigneur Henri de Curtius, seigneur de Wieswert, etc.” burgemeester van Luik. In 1876 werd de heerlijkheid verheven door Philippina de Corte alias Curtius, kleindochter van den voorgaande, en in 1691 door Jacques de Flaveau haren echtgenoot; in 1745 door Vrouwe Jeanne Marie de Liverlo, vrouwe van Walhorn, Vischerwert enz. *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, t. VIII. 1868. bl. 478 en vl.

goud een band van azuur; 2. en 3. effen azuur; en GOUVERNEUR (1).

Het zegel der vrijheerlijkheid Visserweert stelt voor op een terras eene vrouw met stralenkrans om het opgeheven hoofd en houdende in de rechterhand opgeheven een kruis, omgeven door de woorden: *Patientia Victrix*. Omschrift: *Vrije heerlijkheid Vischerweert*.

Eene akte dezer bank van 1643 is onderteeekend door Theod. Jaspers, secretaris der schepenbank der heerlijkheid „Visscherweerd”; het zegel gedeeltelijk onteesbaar bevat het blazoën der familië Curtius. In 1668 was Jan Swillens „schepen der vreyherlicheidt Vysserwert”.

Na de Fransche Omwenteling, toen al de heerlijkheden waren afgeschaff, werd Visserweert bij de gemeente Eelen gevoegd en bleef er onder tot 1839, als het met Nederlandsch Limburg aan Nederland overging. Den 2^{den} September van dat jaar werd het aan Eelen ontnomen en bij de gemeente Roosteren gevoegd. Wat de parochie betreft behoorde Visserweert omstreeks 1830 tot Heppeneert en in 1839 werd het onder de parochie Buchten geplaatst. Heden telt dit gehucht een dertigtal woningen.

VII. DANIELSWEERT.

Een eind hoogerop langs de Maas, de Nederlandsche zijde, lag oudtijds eene groote hoeve, wier oorsprong wij niet terugvonden, Daniëlsweert, „Insula St. Danielis”, genoemd. Volgens de gichtregisters der schepenbank van Eelen behoorde in 1663 de hoeve met uitgestrekte gronden toe aan de Duitsche orde der Balie Biessen (Alden Biessen). Deze verpandde ze aan Godfried Baron van Bocholt voor eene som van 5000 rijksdaalder tegen eene jaarlijksche rente van 250 rijksdaalder (2).

Daniëlsweert behoorde tot de schepenbank en tot de parochie

(1) *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. XXXV, p. 432.

(2) Staatsarchief. Hasselt. Gichtregister der schepenbank van Eelen.

van Eelen. Den 15^{en} October 1680 begaven zich de schepenen van Eelen, op verzoek van den rentmeester Cox in naam van „zijne Hooghwerde Genade de Heer Lantcommandeur“, naar Daniëlsweert om aldaar met den drossaard van Stockholm getuigen te zijn bij een inbezitting van aangespoelden grond. Die grond, tusschen Daniëlsweert en den Kievitterweert gelegen, werd bij eerstgenoemden ingelijfd (1).

Voor het jaar 1725 leest men „de ingenti Insula Daniëlsweerdts de antiqua Mosa“ van het groote eiland Daniëlsweerdts tusschen de oude Maas (2); de oude Maas is daar heden geheel verdwenen.

De hoeve van Daniëlsweert ging in 1839 mede over aan de gemeente Roosteren, Nederlandsch Limburg, en in 1844 Maart 30 werd ze bij de gemeente en de parochie Grevenbicht gevoegd. Thans bestaat ze slechts uit ééne hoeve zonder naastliggende huizen.

VIII. PLAATSNAMEN.

Hier volgen de oude benamingen der voornaamste plaatsen, straten en hoeven van Eelen; die wij tot hiertoe niet vermeld hebben. De meeste vorderen geen naderen uitleg.

1372. Hymelsput (Hemelsput).

Omstreeks 1400. Op gen Büelveld (zekere Johannes Büelman had er eigendommen), de Veeweide, in den Bergh op Bergercamp, in gen Naggenstraet.

1467. Op den Wingert.

1477. De Papenpuil.

1520. In den Dyck of dat Meyr.

1549. Putterhoefstadt palende Dynckensgoet en Putterput (de persoonsnaam de Puteo bestond ook te Eelen).

(1) Staatsarchief te Hasselt. Gichtregister der schepenbank van Eelen. — Oudtijds waren de eilanden die zich in de bedding der Maas vormden het eigendom van den Bisschop van Luik, de aangespoelde grond was voor den naasten eigenaar. Thans behoort de aangespoelde grond aan den Staat volgens de uitspraak in een geding tusschen den Belgischen Staat en de gemeente Eelen over het bezit dier gronden (1897). De gemeente Eelen verliest alzoo voortdurend: terwijl hare eigendommen op den Nederlandschen oever wegspoelen, wint zij niets op de elgische zijde.

(2) Kerkelijk archief. Eelen.

1553. De Heiligen Dries reygenoot te beyder syden St. Nicolaes altaer in 't Eelervelt.

1570. De Haeverkensbaempt.

1575. De Boscamp, het Sengerkempke, de Sengerstraet, de Sengerheggen, de Roselaer.

1600—1650. De Parckensheuvel langs de Heerstraet, het Eynd, een stuk land genaamd het Dordel in gen Brukervelt, die Santcuyt, 't Dael, 't Mortelvelt, 't Molenvelt, dat Elerdael, 't Quacquelvelt, het Laekvelt, de Oe, het Bisserbamtjen, op den Eertwegh, de Pauniscamp, — Panishoofstadt.

1650—1700. Het Lintje, de Meulencamp, Keisershofslant, de Krickelsheuvel, de Breydel boven Nuchelen, de Au Maese, het Honiebroek, de Thienkamp, aan 't Kruis op de Venckenscamp, de Eertwechcamp, de Rootsheide, de nieuwe Weert, de Cogghe, het Aderke, de Beek en 't Alt Water, de Laeck, de Grop, de Crommen Acker, het Passieland (belast met de stichting van de Passiepreek), de Auxienberch, de Savelcuyt, het Tulenkempken, de Rossemuscamp, de Vossenacker, het Kwakelbroec, 't Cleuten, de Ottenacker, 't Leu, de Muijer in Ophoven, die Sleie, het Gyskensvelt. — De Owegh, de Meerweg, de Clefstraet (weg naar Cleef, Duitschland), de Trichterstraet (weg naar Maastricht), de Kyrckwech uit de Visserweert. — Naebenhoofstadt, de hoeve Gherheyden, de Thiendehoef.

1700—1800. Het Overken (oever), de Leeuw, de Diepten, 't Broek, het Winckelvelt, het Wissenweertjen, de Koyeweert, de Schreursbemden, het Dynsdael, het Venne, de Goesencamp, de Busserpoel, de Steencamp, het Cruys. — De Donckt (beek). — De Jodenstraet of Spilstraet, de Brunebaerts- of Hoenebroekstraet, de Weertherweg, de Stenebrug op de Diepbeek, de Langstraet. — De hoeve der Vivers op de Roetsheyde.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Maatschappelijke Instellingen en Toestanden.

A. *In vrede-tijd.*

I. DE SCHUTTERIJ.

Eene schutterij was oorspronkelijk eene maatschappelijke en tevens godsdienstige instelling; zij had tot doel de verdediging der plaats in oorlogsgevaar; in vrede-tijd bewerkte zij de verbroedering der dorpsgenoten door hare gezellige vergaderingen; in de kerk vormde zij een broederschap onder de bescherming van haar bijzonderen patroon. Van de schutterij mag men zeggen, dat zij bij uitmendheid eene instelling van verbroedering was, een dier bewonderenswaardige vormen van samenwerking, die de middeleeuwen alleen hebben uitgevonden. Samengesteld uit al de strijdbare mannen van een dorp, armen zoowel als rijken, stond zij in de gelederen voor de verdediging van allen; in hare bijeenkomsten zien wij arm en rijk op elkanders gezondheid klinken, wij zien en graaf en pastoor naast den daglooner onder den schietboom staan, en ten laatste vinden wij allen vereenigd in de kerk om te bidden voor de lfenis der zielen van de overledene broeders, want ook deze zijn nog de hunne.

Ten jare 1894 vierden de oude schutten van Eelen het driehonderdjarig bestaan hunner schutterij volgens het jaartal 1594,

dat op den zilveren vogel vermeld staat. Een bewijs evenwel, dat de schutterij veel ouder is, vinden wij in de parochiale archieven, die melden, dat van 1580 af om wille der tegenspoedige tijden de gewone jaargetijden niet meer gedaan werden.

Vóór 1580 liet de schutterij, behalve de Missen voor de overledenen op de feestdagen van den H. Petrus, alle weken eene H. Mis lezen, waarvoor ze den pastoor van Eelen uit de goederen, die ze bezaten, jaarlijks 24 vaten koren moesten betalen. Dit bewijst, dat de schutterij reeds in 1580 groote eigendommen bezat, die in eenige dagen wel niet bijeengebracht zullen zijn.

De vogel der oude schutterij is ouder dan de platen, die er bij hooren. Mogelijk heeft er voor dezen een andere vogel met platen bestaan, die in de ongelukkige tijden, waarvan hierboven gewag is gemaakt, verdween.

De juiste datum der oprichting van de schutterij blijft bijgevolg onbekend, maar men mag uit het voorgaande besluiten, dat zij tot stand kwam in het begin der XVIe of reeds in de XVe eeuw.

De schutterij als kerkelijk broederschap. Wij weten reeds, dat de schutterij, als broederschap van den H. Petrus, vóór 1580 ⁽¹⁾ behalve de Missen op de feestdagen van haren patroon eene wekelijksche Mis had gesticht voor de zielerust der overleden broeders. In 1614 kon pastoor Johannis a Lapide enkel verkrijgen, dat de Missen op de vier feesten van den H. Petrus weer gedaan werden. De overige diensten werden nooit hersteld, ofschoon de goederen ervoor geschonken nog bestonden. In 1697 nog schreef pastoor Walzenius aan den aartsdiaken van Kempenland om de schutterij tot hare verplichtingen te doen terugkomen, daar al de goederen der stichting nog aanwezig waren en de geheele opbrengst door de schutten werd opgedronken. De pastoors Pilmans van Rothem en Weilen van Dilsen werden daarop door den aartsdiaken aangesteld om eene minnelijke overeenkomst te sluiten tusschen de schutterij en de kerk van Eelen. De uitslag ervan staat niet

(1) Voor de tijden omstreeks 1580 zie men, hoofdstuk II. de levensschetsen der pastoors. Hieruit zou men moeten besluiten, dat de geest van het protestantismus in Eelen ook reeds doorgedrongen was, ofschoon er van geen afval wordt gewag gemaakt. Het was juist dan, terwijl de parochianen aan hunne verplichtingen te kort kwamen, dat pastoor Herman Freyen de wekelijksche Mis ter ere van het Allerheiligste Sacrament stichtte.

geboekt. De vier Hoogmissen voor de overledenen ter eere van den H. Petrus werden gezongen op 18 Januari (St. Petrusstoel te Rome), 22 Februari (St. Petrusstoel te Antiochië), 29 Juni (St. Petrus en Paulus), en 1 Augustus (St. Petersbanden). In 1711 verplicht de aartsdiaken de schutterij het overschot harer inkomsten niet op te drinken, maar aan de kerk te schenken. In 1726 had de schutterij een inkomen van 12 vaten koren, 36 stuivers, de tienden van 2 bunder grond, behalve ongeveer 6 bunder grond in eigendom. De schutterij als broederschap hield op te bestaan bij de Fransche Omwenteling, hare goederen werden door de wetten van 1801 en 1805 bij de kerk ingelijfd onder de verplichtingen, die nog heden nagekomen worden: 1° drie jaargetijden te houden voor de afgestorvene broeders op de drie dagen volgende op de drie feestdagen van den H. Petrus (St. Petrusstoel te Rome werd niet meer gevierd) met last om des Zondags daaropvolgende de „laudes defunctorum” te zingen vóór de Hoogmis; 2° drie Hoogmissen te zingen op de drie genoemde feestdagen (1); 3° des Zondags na het lof voor de overleden broeders en zusters een Onze Vader te bidden (2). In 1819 verzetten zich de overgebleven leden tegen deze beslissingen, doch de Nederlandsche regeering verwierp hun beroep en bevestigde opnieuw de kerkfabriek in haar bezit.

Als maatschappelijke instelling speelde de schutterij eene groote rol in het leven der inwoners van het dorp. Behalve de verdediging van het Allerheiligste bij de omgangen deed zij schier denzelfden dienst als onze hedendaagsche stadswacht; tegen dieven en zigeunerbenden was het dorp dus gewapend. De schutterij onderhield bij het volk een geest van strijdlust. Allen, de pastoor der parochie zoowel als de jonker of graaf van Sipernau, maakten er deel van en stelden er prijs op den vogel te kunnen afschieten. Wijl alle dorpelingen erbij waren ingelijfd, mag men zeggen dat de schutterij het dorp vormde. Langzamerhand verloor zij echter haar hoofddoel uit het oog en kreeg de drank de hoofdrol in haar bestaan: de opbrengst der verpachting van de cereposten

(1) Later werden de vier Hoogmissen gezongen zonder de zondagsche laudes.

(2) De inkomsten van St. Petersbroederschap waren in 1807: 4 vaten, 22 koppen, 4 kannen rogge, 41 stuivers en 16 oorden.

staat opgegeven in maten bier. Daarenboven, hoewel de schutterij van den eenen kant een innigen band sloot tusschen de bewoners van het dorp, was zij dikwijls ook een reden van twist met de omliggende dorpen, met wier schutterijen zij wedijverde.

In de zeventiende eeuw zien wij twee schutterijen in Eelen tot stand komen: de Oude en de Jonge. De oude schutterij samengesteld uit de gehuwde inwoners was de voornaamste en behield al hare voorrechten. Op een der platen van den vogel staat „1665 de oude schutten”; de jonge bestonden dus reeds in dat jaar. Voor het eerst evenwel wordt van hen gewag gemaakt in 1680. In de volgende jaren worden voortdurend de twee schutterijen in de kerkrekeningen genoemd, beide werden betaald voor hare aanwezigheid bij den omgang. Zoo leest men in de rekening van 1680: „betaelt aen die dragers van st. Petersbelt, die vaen, flambouwen, lanterne 39 stuver”; zoo nog „1698 item een aem aen die alde schutten sonder prejudicie — 10 gl., een half aem aen de jonge — 5 gl.; om het taefelken te dragen in processie: 5 gl.” (1).

De eeretitels in de schutterij waren: 1°. de koning, welken titel men verkreeg door het afschieten van den vogel; hij kreeg den vogel in bewaring, maar moest daarvoor een borg stellen, omdat de vogel met platen van een groote waarde geacht werd, 2°. de kapitein, titel welke hooggeschat werd; deze waardigheid vindt men met zorg aangestipt in de stichtingen van jaargetijden en in openbare akten en men ziet den kapitein, „capitaneus pagi”, handelende te gelijk met de burgemeesters in name der geheele gemeente; 3°. de luitenant, adjudant, vaandrig, 2 sergeanten, korporaal, 2 schuttermeesters en 2 schutterknechten. Deze eereplaatsen werden publiek verpacht; wij vinden dienaangaande o. a.: „Anno 1756 syn uitgegeven worden eenige officersplaatsen te weten de Leutenantsplaats en is verbleven aen Matthys Lenders voor een aem bier (2) en twee kannen brandewyn. — De adjudantsplaats aen

(1) Op dit taefelken werd het evangelieboek gelegd, wanneer het Evangelie aan de rustplaatsen gezongen werd: „1780 item om 't taefelken in omganck te dragen als de evangelie gezongen word aen de jonge 5 st.” — Voor het dragen van het beeld van den H. Petrus in 1746: 4 gl.

(2) De aem bier koste in 1698: 10 gl., in 1699: 8 gl., in 1717 nog 6 gl., deze prijs bleef voortaan.

Arnoldus Buysers voor vier en een half kan brandewyn". Een sergeantsplaats werd verpacht voor het dorp en een ander voor het gebucht Zand: „in 1769 de sergeantsplaats onder Sant aan Joseph Baudry voor 6 gulden en 10 stuiver". In 1816 „het vendel verpacht voor 18 gulden, de adjudantsplaats voor 6 gulden". In 1827 het vendel aan Jacobus Buigkens voor een ton en tien kannen bier, de caporaalsplaats aan Willem Stegen voor een gulden en 5 stuiver.

In het jaar 1759 telde de oude schutterij 92 leden, waaronder 8 uit Visserweert, hieruit blijkt dat de bevolking van Eelen toen bijna dezelfde was als tegenwoordig (in 1894 waren er 103 leden).

De vogel met platen. In de optochten droeg de koning aan een zilveren ketting den vogel met de platen der gewezen koningen. Wij geven er hier eene korte beschrijving van.

Vogel: gekroonde papegaai; hij houdt een kettinkje met sleutel in den bek. Op den halsband: AVICULA . SAGIT(ariorum) S . PETRI . EELEN. De pooren van den vogel houden een takje vast, waarop van weerszijden 15 en 94 = 1694 te lezen staat.

Ring, waaraan de vogel hangt, met opschrift: SPIT. DIE. HET. BENYT :-.

De platen: 1624 Johan Classen inder tyt scholtis tot Elen; — 1626 Joncker Reickkart van Opsichnich genant Roëie, met wapen; — 1626 Peter Peters; — 1627 Matthis Tussers; — 1628 Jan Yegers; — 1630 Marten Haemers; — 1632 Jan Nuiens; — 1637 Celis Ceverinus; — 1644 Emont Aengevelt; — 1645 Gerard Winckens, met wapen; — 1646 Peter Peymen, coninck, gaf deze ketting; — 1647 Dirck Op die Saavelkout; — 1648 Lenert Boutsen; — 1650 Jan Nelissen; — 1652 Mevis Aerts, coninck tot Sandt; — 1658 R. D. Adamus van Waelsden, pastor in Eelen et Tongerlo, rex in Eelen D.D., vergulde plaat met wapen; — 1665 Leenert Vaessen; — 1668 Jan Swillens, schepen des vreyherlicheidt Vysserwert; — 1680 Neles Ramekers, secretaris en schepen der justitie Rothem, met wapen; — 1692 Peter Klingelers alias Lenerts; — 1716 R. D. Leonardus Hulstboesch, pastor in Eelen, Vis- et Dan-Weert, persona in Tongerlo R. E. D. C. anno 1716, met wapen; — 1742 Thom. Cornel. Baron de la Marck, vrijheer van Leur, heer

van Eelen, Cippernauw etc. conning van de oude schutterie 13 May aⁿ 1742, met wapen; — 1750 COHORS ADCLAMAT. R: D: G: Meulenbergh pastor in Eelen cohortis S. Petri rex vivat. ECCE SODALEM. — 1751 AD BINAM CLARESCENS.

R: D: G: Meulenbergh pastor in Eelen cohortis S. Petri ACCELERAT AD TERTIAM, met wapen; — 1881 Karel Coenen; — 1894 „Ter gelegenheid van de drie honderdste verjaring van de oude schutterij van St Pieter opgeluisterd door groote feesten is koning geworden André Deckers-Lenders 8 September 1894”.

Na 1751 werden geene platen meer geschonken; in het oud boek der schutterij worden nog verscheidene koningen vermeld. In 1854 was Jan Wolfs keizer.

Het vaandel droeg op de eene zijde de beeltenis van den H. Petrus, op de andere die van O. L. Vrouw en was vervaardigd in 1772; de beelden ervan alleen bestaan nog.

Wij laten hier volgen de statuten der oude schutterij, waarschijnlijk opgesteld in het zelfde jaar, waarin de jonge schutterij ontstond. Men lette op de goedkeuring op een voorafgaand blad bijgevoegd in 1765.

„Bij den ondersc., deese statuten der schutterye ofte broederschap van sint Peter blunen deesen dorpe Eelen geexamineert synde ende do selve bevindende seer wel ingericht verclaert voor sooveel als hem belanght de selve te agteren, behoudens dat de schutten ofte broeders in de processio gaende alwaer het Hooghweerdigh omgedraegen wordt, tot wapens sullen gebruyken eenen roosencrans ofte bedeboek en devotelyck bidden, ende in plaetse van op Sinxendagh (*) sullen sy den vogel schieten op Sinxen maechdaegh, ter oirconde Eelen hac 11 julii 1765

at. Gish. Carls van der Meer, scholtis
in Eelen.

STATUTEN.

De anno 1605 geordineert.

Statuten ende ordinantien der eersaemer schutterie ende broederschap van St. Peter patroon des dorps Eelen geordonneert van de geheele schutterie des dorps voorsz. ende geconformeert door syne gonedighsten hoogh eedelen ende welgebooren heer grave des ampts Stockem etc.

1. Item in den eersten alle de geene dewelcke onder dese schutterye ofte broederschap wesen ofte comen sullen moeten wesen van goeden naem ende laem opgevoeyt in de Roomsche Catholycke Religie.

(*) Pinksteren.

2. Ten tweeden sal het vry wesen aen de schutterie de geene die haer praesenteeren te ontfangen.

3. Ten derden die gheene die ontfangen sullen worden in dese schutterie sullen hun getroosten suyr ende soet te hebben met de andere schutten ende sullen geven voor eenen willecom aen de schutterie eens vyfthien stuyver ende een pont was van 't welcke sullen gemaect worden keerssen die ontfinct sullen worden ter eeren van St. Peter onsen aller patroon ende dit geselschap den welcken feestdag sal geviert worden van alle de genige die onder dese compagnie sullen wesen.

4. Ten vierten en sal niemant van dit geselschap wycken ten sy de doot hem daaraf schyet ten waer hy hem misbruyckt hadde ende als dan soude hy mogen van 't geselschap afgejaeght worden ofte dat iemant van dit geselschap buyten doorps woonden sal algelyck wel syn gelaegh betaelen oft hij daer in woonden.

5. Ten vyften sullen die nieuwe aengenomen schutten opentlyck belooven getrouwigheyt aen syne hoogheydt onsen genedigsten prince van Luyck ofte syne genade den graef van Stockhom om 't vaderlandt alle tyt helpen voor te staen in al sulcke affairen als dagelyckx kan voorvallen.

6. Ten sesden soo iemendt van dese schutters quaeme, to misdoen tegen dese statuten soo sal hy gestraft worden naer inhalt des Reglements welck den aencomende schutten sal voorgelesen worden en oock jaerlyckx de geheele compagnie op den schiet dagh.

7. Ten sevonden soo sullen gehalden wesen die schutten te compareeren soo dikwyls sy geboden worden van den veurder ende schuttemeesters der compagnie oft die te doen versamelen lasthebbende met haer geweer is dat ze daer met geboden worden oft andersints.

8. Ten achten en sal den feurder met syne partyssen ofte vaendragher met het vendelen, schergant met syne helbaerde compareeren soo dickwyls die schutterie versamelt wesen sal soo den coninck uythaelen op den procession dagh.

9. Ten negenden en sullen niet mogen vergaderen de schutten ist datter eeniger twist is tussen iemant van de schutten ten dien eerst afgelacht is op de pene van 10 st. in welken vervallen sullen de schutten die compareeren sullen ende van dese amende sullen waakeerssen gemaect worden om te gebruycken als inhalt des 18 artykel ende twisthebbers sullen vervallen die geenen pays en sal willen maecken in eenen hoerens guiden die comen sal tot behoef der compagnie.

10. Ten thinden sullen jaerlyckx compareeren alle de schutten met haer geweer om den vogel te schieten naer middagh naer dat de vaspers ofte het lof sal gesongen wesen op pene een kintjen biere ende loeten om order te halden in 't schieten een jeder op synen scheut.

11. Ten elfden sal den coninck door den veurder, vaendraeger, schergant ende sommige schutters met staende trommel naer huys geleydt worden op den schietdagh ende oock op den processiedagh desgelyckx oock uyt gehaelt worden op den processiedagh.

12. Ten twelfden sal den coninck eerst stellen goede bequame borgen eer

by den vogel sal mogen in den hals dragen den welcken den schuttemeester ofte den veurder hem in den hals hangen sal ende oock sal hy mogen kiezen twee schuttemeesters eer sy sullen onder den schietboom uyt trekken.

13. Ten derthienden sal den conlick gehouden syn tegens toecomende jaer den vogel op te rechten ter goeder uyre.

14. Ten veerthienden dangoenen die den vogel drymael achtervolgens sal afgeschooten hebben dien sal keyser wesen te weten met syn eygen handen ende sal voor syn gewin hebben den silveren vogel met alles wat daer aan hanght denwelcken noghtans die schutten sullen mogen afsopen met een goude severyn ende den keyser sal schuldigh wesen dien te lachten daer voor volgen aen die companie ende den keyser sal schuldigh wesen van die golden severyn aen den vogel eene plaet van vier gulden.

15. Ten vyfthienden soo iemant van den geselschap sich misbruyckt had door krakeel ofte andersints ofte door veel te drincken ofte oock te veel dronck dat hy moest overgeven dat hij qualyck de wonden 't bloedd oft de H.H. Sacramenten oft andersints onnuttyck oft onscrlycke worden in den mond naems die sal gecondamneert worden in eene amende als de schuttemeesters met twee andere mannen van de companie sullen goed vinden die de schuttemeesters daertoe sullen kiezen ende die niet in al doen en wilde die sal verbeuren eenen Rosnoobel een deel voor den officier het tweede deel voor St. Peters auter het derde paert voor de companie.

16. Ten seethienden sullen die schutten compareeren ende marchieren met goede ordre ende wel gewapent in den prosesstondagh ende op H. Sacramentsdagh ende haer reverentelyck dragen teghen het alderhooghwaardighste heyligh Sacrament des auters op de pene van dry vaenen bier en in soo verre iemant van de companie bolet waer te weten op den pinxtdagh die sal in syne plaats stellen eenen bequamen persoon met consent van den veurder.

17. Ten seventhienden sal een ieder gehouden syn op alle St. Petersfeestdaghen ten offer te gaen, ende te bidden voor alle affvyghe van 't voorsz. broederschap van St. Peter, ende den dienst Godts te hooren, ende die schuttemeesters sullen den schuttenknecht doen omtellen of datter iemant manquerden, ende in soo verre iemant bevonden worde, sal dien selven gestraft worden door den schuttemeester, te weten een pont was aen ons Lieve Vrouwen auter, ten waer saocken dat hy buyten dorps waer oft wel oorloof eyste aen den schuttemeester.

18. Ten achtienden dat den schuttenknecht sal schuldigh wesen ende gehalden syn eenieder in goede orde te stellen, soo in 't marchieren als andersints, wanneer die schutterie sal vergaedert wesen, ende dat naer syn best vermogen, ende die potten ende kannen oock wel bewaeren, alles naer syn beste vermogen ende dat op de pene ende amende van twee vanen biers.

19. Ten negentienden datter iemant waer die sich niet en wilde laeten straven, van wegen in ordre aen den schuttenknecht ende andersints, op pene amende van twee vanen bier ieder reyse te verbeuren.

20. Den 20ten sullen versamelen die schutten ende haer reguleeren op den schietdagh van Pinxten als wanneer sy niet meer bier en sullen mogen op-

trecken noch drincken als haer van de schuttemeesters sal geordineert worden, ende in soo verre daer iemant waer die tegen de schuttemeesters mureerden, die sal voor eenen mutmaecker ende dronckaert geacht worden ende van die schuttemeesters gestraft worden, ieder reys twee vanen bier te weten die eerste reyse ende tweede reyse dobbel ende de derde reyse van de compagnie gejaeght worden.

21. Den eenentwintighsten soo iemant van den geselschap eenige broucke ofte andere costen schuldigh waer, ende niet en betaelden op synen tyt, en oock syn gelaegh, die sal den schuttenknecht mogen penden, ende in soo verre sy pant weygerde ofte den knecht quade worden gaf, die sal verbeuren ieder reyse 20-st., ende door 3 of 4 schutters terstont geexecuteert worden, hun sulckx sal belast worden van de schuttemeesters.

22. Den 22^{den} soo iemant van den geselschap eenige tafels oft bancken oft stoelen quam te stoeieren oft krencken oft iet wat den geselschap toebehoort braeck, te weten vrijwillens die sal andere in de plaats moeten bestellen ende verbeuren ieder reyse een half aem biers aen de compagnie.

23. Ten 23^{den} soo iemant onder dit geselschap wilde blyven sitten drincken ende van dit geselschap niet en waer doende staende meer als dry dronck, die sal verbeuren ieder reyse twee vanen biers, ende den knecht sal hem daervoor mogen penden, oft dengeene die hem ingebragt heeft, ten waere dat hy aen die schuttemeesters oorloof gevraeght had, desgelyckx sal niemant mogen uytdraegen eenigh bier om te schencken sonder oorloof van den schuttemeester, op pene van dry vanen biers, dan aen die jonge schutten als sy voorby passieren, item sal niemant sich gofusten eenigh bier te tappen voor den gesetten tyt, sonder last van de schuttemeesters, op pene van twee vanen biers, maar oock alleen den knecht.

24. Ten 24^{den} soo daer iemant waer van buyten die kraekeel maecte onder die compagnie, iemant van de schutten voor schelm of dief scheide oft 't mets uyt toghe ofte iemant quetsde die sal men gevangen nemen ende leveren hem aen den officier van dese plaats om naer syne misdaet gestraft te worden.

Item oft saecke waer datter uygegeven waer den staeff ofte het vendelen sal den genigen die het sal verblyven binnen 't jaer betaelen naer belofte ofte conditie anders sal die compagnie veroorsaecht worden wedrom uyt te geven ende aen den meest biedende te verblyven.

25. Ten 25^{den} als daer iemant van 't leven totter doot quam van onse compagnie ofte broederschap van St. Pieter soo sal den schuttenknecht het broederschap opgeboeyen ofte doen vergaeren alsdan sullen die broeders ofte schutters bereyt wesen om 't saementlyck de lyck helpen ter aerden te stellen ende te offeren alte saemen naer hun goet hert ende des sullen die afyvghe ofte huone erfgn. geven eens aen dit broederschap voorsz. een half aem bier mits stortende devotelyck gebadt.

gecopieert door my
Mattheus Arnoldus Buysers
op heden den 7 meert pro
anno 1756.

Van dezelfde hand:

26. Ten 26. soo is geordoneert ende goet gevonden der geheele compagnie van dit voorsz. broederschap dat alle broeders sullen hebben hun gelaegh te betaelen op st. Peters foestdagh op welcken dagh het verteerde gelaegh gerekent wort, op peen van 10 stuyver amende, welcke amende sal gebruyekt worden daer de compagnie het toe sal goet vinden, en de geene die de landeryen hebben van dit voorsz. broederschap, sullen hunnen pacht betaelen op St. Andries, by faute van dien soo sullen de schuttemeesters hun vrystaen, het landt aenstonts aan den meest biedende te verpachten, hetzij gemeest ofte ongemeest, waer voor eenieder kan sorgh draegen om synen schaede voor te komen.

Den 27^{den} soo is geordoneert alsdat den genigen die het vendel sal verblijven sal hebben te stellen eenen sufficienten borg voor al het geene dat door den vaendrager soude kunnen veroorsaecht worden.

De jonge schutterij had insgelijks den H. Petrus tot patroon; zij was samengesteld uit de ongehuwde jongelingen van het dorp. Haar vogel met platen is verloren geraakt en vervangen door een nieuwen zilveren vogel met evenveel platen. Op den vogel staat 1441, op de halve maan 1644; de eerste datum is foutief, de andere met die der platen heel onzeker.

De jonge schutten moesten steeds voor de ouden onderdoen; wanneer bij het vogelschieten de vogel niet vóór zonsondergang af was, kwamen de oude schutten tot vernedering der jongen hulp bieden.

II. MAATSCHAPPELIJK LEVEN IN VORIGE EEUWEN.

Bij gebrek aan plaatselijke archieven kunnen wij slechts weinig bijzonderheden mededeelen aangaande het maatschappelijk leven te Eelen in vroeger eeuwen. Het zal echter wel niet verschillend geweest zijn van dat der andere dorpen op den linker Maasoever.

Op burgerlijk en rechterlijk gebied waren de inwoners van Eelen aan dezelfde wetten en gebruiken onderworpen als die der andere dorpen van het graafschap Loon. Bijzondere voorschriften nopens hunne kerkelijke plichten, noch reglementen op herbergen, brouwerijen, straten, velden, stallen en vee hebben wij kunnen ontdekken.

Men kan licht veronderstellen dat de inwoners van het oud-Eelen hoofdzakelijk van den landbouw leefden. Winkels in koloniale waren bestonden natuurlijk nog niet. Slechts ééne brouwerij — die van den heer Deckers — vinden wij in de tweede helft der 17de eeuw vermeld. Zij staat heden nog op dezelfde plaats. Er naast lag de paniskamp of panhuiskamp; panhuis is de oude naam eener brouwerij. Het getal der herbergen schijnt zeer beperkt te zijn geweest, want zelden staan ze in de archieven aangehaald. De schutterij deed haar eigen bier brouwen en vertapte het op een daarvoor bestemde plaats. In de familiën werd nooit bier gedronken bij de eetmalen; bij feesten bezocht men na het middagmaal de enkele herbergen van het dorp. — Van weverijen of wevers, die in de meeste dorpen aangetroffen werden, maken de archieven geen melding; het vlas werd te Eelen weinig geteeld om reden dat de slechte grond, waarop het vlas gewoonlijk gezaaid wordt, er zeldzaam is; er is zelfs geen bepaalde „rode” te Eelen, benaming, die men bijna in alle dorpen aantreft om de plaats aan te duiden waar het vlas gerooit of onder water gelegd werd. — In plaats van den huidige windmolen bestonden er in 1371 tusschen Eelen en Rothem op de Dyksbeek drie watermolens, waarvan de derde onder Eelen gelegen was tusschen de veeweide en de molenbeemden⁽¹⁾. Deze beemden ontleenen daaraan hun naam evenals de straat met steenen aangelegd, die er naartoe geleide. Heden zijn alle overblijfsels van deze drie molens verdwenen: dit kan ons niet verwonderen, want de jaarlijksche overstromingen der Maas in den winter en de geringheid van het water in den zomer moesten er het leven der molenaars uiterst moeilijk maken.

Het houtgewas moet vroeger gelijk nu nog te Eelen niet overvloedig zijn geweest; het kreupelhout en de bosschen (dennenbosschen onbekend vóór 1600) ten Noorden behoorden meesten-

(1) C. de Borman, *Livre des Fiefs du comté de Loos*, bl. 110, „Johannes Oem (sive de Bochoven) relevavit in Hasselt n° 71, 21 Martii, unam curiam seu assisiam sitam in villa de Rothem, nuncupatam curiam de Olmen, cum 28 bon. terre vel circiter, 80 mansionariis et aqua seu gurgite aquae, girante duo molendina, ac cum aquae rivo seu gurgite atque ejus conductu usque ad locum TERTII MOLENDINI ac toto jure piscandi : . . . etc.

decis bij het goed Sipernau. Er was echter te Eelen geen gebrek aan brandstof; een langdurige voorraad turf was er voorhanden. Op tien minuten afstand van het dorp, niet ver van de eeuwenoude hoeve Boschhuizen, lagen verscheidene bunders turfgrond, grootendeels aan de kerk van Eelen toebehoorend; een deel ervan lag onder Rothem. Deze turfgronden werden in het openbaar ter ontginning verpacht. Hierover lezen wij in een register van de inkomsten der kerk: „Anno 1706, turf om te branden vergoght aen onse nabueren (inwoners) en den hoogstbiedende ieder roede ad 3 gl. als wanneer deselve drogh waeren en light in 't midden van de broeck en naer de heyde 8. 9 oft 10 voet diep en is goeden turf; en ieder roede is meer weert: maer ieder wetende en eenieder op syn gevaer: dat hy soo goet en diep sonde liggen, is maer vergoght gewoorden, ieder roede ad 3 gl.” Er werden alsdan 7 roeden te gelijk verkocht. Tot in het jaar 1764 had de kerk nog jaarlijksche inkomsten van de turfbroeken. Het water heeft sinds al de uitgravingen bemeesterd en het geheel vormt nu een groot meer op sommige plaatsen verscheiden meters diep; op den bodem ervan zit heden nog veel turf waartusschen gansche boomstammen bedolven liggen. Deze waters zijn thans rijk aan visch; zij vloeien voort uit verschillende bronnen en hun afloop naar de Maas vormt de beek, de Donghe, die de grachten van het kasteel Sipernau van water voorziet (1).

Als een bijzonderheid mag worden aangehaald, dat in vroegere eeuwen tusschen Eelen en Heppeneert een tamelijk groote wijn-teelt moet bestaan hebben; het juiste tijdstip is niet te bepalen. De landerijen, die den naam van Wingert (Wijngaard) aldaar dragen, besloegen een groote oppervlakte; tusschen de eigendommen der kerk van Eelen vinden wij vermeld 6 vrechten land in den „Vingerd” nabij Heppeneert. In 1467 droegen deze gronden reeds dien naam.

Over het algemeen was de opbrengst der landerijen in vroegere eeuwen schier dezelfde als die van over een vijftigtal jaren; men teelde vooral koren, tarwe, gerst en haver evenals nu nog, maar ook vlas, hennep, lijn- en raapzaad, wikken en erwten. De erwten werden meest in de broeken gezaaid en werden veel gebruikt tot

(1) Men turfde ook in de broeken der heide achter Sipernau.

voeding der schapen. Uit het lijn- en raapzaad werd te Neer-Oeteren in den slagmolen olie geslagen, die oudtijds in het dagelijksch gebruik onmisbaar was tot het vervaardigen der spijzen. Het vee was hetzelfde als heden nog; schapen werden er meer geteeld wegens de wol, die door de vrouwen tot garen gesponnen werd voor kousen enz. De landbouwers benutten ook de heide; in een getuigenverhoor der laatste helft van 1600 verklaart Jan Berben, schepen te Neer-Oeteren, dat de inwoners van Neer-Oeteren en Eelen op de heide samen „schellen-en bellen”, schillen en pellen, dat is te gelijk weiden met het vee en slaggen met de heizeisen ⁽¹⁾.

Handel werd er vroeger bijna niet gedreven tenzij in landbouwvoortbrengselen. Er waren bijna geen verbindingswegen. De scheepvaart op de Maas was wel in de XVIe en XVIIe eeuw, gelijk nog over een vijftigtal jaren, veel drukker dan heden; tegenover Eelen lag vroeger eene herberg voor schippers „aan de Cogge” ⁽²⁾, met aanlegplaats voor schepen aan de sloot, doch deze dienden meer tot gemak van het voorbijtrekkende scheepsvolk dan als uitgangspunt van handel; schippers worden nooit in de oorkonden vermeld. Ook vinden wij nergens melding, dat Eelen nut heeft getrokken uit het verkeer tusschen Maeseyck en Maastricht, die van 1610 af verbonden waren door een geregelden wekelijkschen vervoerdienst te water, evenmin als uit de volksboot, die wat later tweemaal in de week van Venlo naar Luik en omgekeerd voer.

III. DE RIJKDOM.

De rijkdom bestond eertijds voornamelijk in grondbezit en dit heeft te Eelen, evenals in de geheele Maasvallei, in den loop der tijden merkelijke veranderingen ondergaan. Vóór 1400, wanneer men voor het eerst een helderen blik op den toestand van het dorp kan werpen, staan wij voor de verdeling van den grond in groote eigendommen, het kenmerk der Middeleeuwen. De voor-

⁽¹⁾ Gemeente-archief te Neer-Oeteren. Boschboek bl. 167—193.

⁽²⁾ Kogge beteekent een ingedijkt land.

naamste eigenaar was de abdij van Corbie, die behalve de kerk en hare bezittingen onder Eelen en Tongerloog nog een groot laathof bezat met vele huizen en uitgestrekte goederen, en dit reeds sinds eeuwen. De overige gronden waren verdeeld onder verschillende laathoven: Sipernau, Kapel, Zand, Elen (?), Krouwelbosch, Nuchelen, Boschhuizen, waaraan verschillende huizen en vele landerijen onderhoorig en cijsplichtig waren; aan de overzijde der Maas behoorden de meeste gronden onder de heerlijkheid Visserweert en de hoeve Daniëlsweert. De eigenaars dezer eigendommen nogthans waren Eelenaren, die zelf hun goederen bewoonden en bestuurden, de fortuinen bleven dus in het dorp. Men had Adam van Sipernau, Theodoric van Elen enz. De overige bevolking van het dorp bestond meestendeels uit laten of bewoners van een huis of kleine hoeve, die roerig was van eene der bovengenoemde laathoven; al deze waren cijsplichtig aan hun laatheet. Daarbuiten waren vele landerijen eveneens belast met de tienden aan de kerk en aan de abdij van Corbie. Een middenklas van boeren, eigenaars hunner winning, was bijna onbekend. — Deze toestand veranderde langzamerhand: de eigenaars der laathoven, meest kleine edellieden, verdwenen de een na den andere uit het dorp, zoodat van 1700 af al de groote eigendommen in handen waren van vreemdelingen. Dit had noodzakelijk tot gevolg dat de rijkdom uit de dorpen moest verdwijnen; maar ook had zich langzamerhand naast de groote eigenaars een middenstand van boeren gevormd, die daarna aan het hoofd van het dorp kwamen en de opkomende gemeente vormden. Vanaf 1500 kunnen we alzoo de voornaamste familiën van het dorp terugvinden, die een eigen bestaan hadden en geen eigenlijke laten meer waren, ofschoon ze soms nog veel lasten te dragen hadden. Deze met de laten van dien tijd zijn in werkelijkheid de stamvaders der tegenwoordige familiën van Eelen. Verschillende dezer familiën hebben hun naam ontleend aan de plaats, die ze bewoonden; zoo had men te Eelen als plaats en als familienaam tevens; de Nabant (van den Nabant), de Heide (van der Heyden), de Weert (van de Weert), de Bergh (in de Bergh), de Savelcuyt (van de Savelcuyt) de Dyck (van den Dyck), of omgekeerd: Beulmans (het beulveld), Keyzers (Keyzershof, Keyzerskamp), enz. De eigendommen: weiden en landen, zijn heden te Eelen in

zeer kleine perceelen verdeeld; bijzonder die van mindere waarde; de goede grond was reeds vroeg bij groote stukken in bezit genomen, terwijl de slechte langzamerhand door den een of anderen minder bedeelde ontgonnen werd, bij kleine hoeveelheden. De beste weilanden aan weerszijden der Maas behoorden reeds van ouds grootendeels aan de gemeente toe en waren ten algemeenen gebruike.

De woningen, vroeger meest in hout en leem opgetrokken en met stroo gedekt, hebben aan den tijd geen weerstand geboden; zelfs van de woningen der groote hoeven, uit de laatste jaren der middeleeuwen, is niets overgebleven. De oudste gebouwen van Eelen, van het einde der XVIIe eeuw en het begin der XVIIIe, zijn in gebakken steen; opmerkenswaardig is dat de meeste dezer in hun voorgevel een godsdienstige voorstelling vertoonen: het Lam Gods (in het Lemke), de H. Geest in den vorm eener duif, O. L. Vrouw, de H. Joseph, de monogram I.H.S., met volgend jaarschrift: „Jesus en Maria reyn sullen hier de wachters seyn”, 1727 de H. Job, 1763, O. L. Vrouw, met het jaarschrift: „O Dulcis Mater Christi”, 1758.

Ten jare 1786 werd er door de burgemeesters eene belasting geheven op al de bebouwde eigendommen (weiden en bouwlanden) der gemeenten tegen 4 gulden het bunder; het „bunderboek”, daarvoor opgemaakt, leert ons, dat de belaste eigendommen te Eelen ongeveer 540 bunders besloegen; van deze behoorden 80 bunders aan adellijke eigenaars, meest vreemden ⁽¹⁾, en 152 bunders aan kloosters en kerkelijke instellingen; dezelfde lijst vermeldt dat de gemeente reeds van ouden datum belast was met een kapitaal van meer dan 47000 gulden, bijna uitsluitend aan kloosters en kerkelijke instellingen verschuldigd ⁽²⁾. Men zou kunnen veronderstellen dat de bevolking met een zeker genoegen de opheffing der kloosters door de Franschen moest te gemoet zien; het tegendeel echter was de waarheid, want toen in het jaar 1796 de Fransche Regeering de afschaffing der kloosters en de verbeurdverklaring der kloostergoederen decreteerde, stonden al

⁽¹⁾ De bebouwde gronden van Sipernau waren 82 bunder groot.

⁽²⁾ Deze schulden der gemeente kwamen voort van de „gepretendeerde fransche contributie”, die wij hooger besproken hebben, hoofdstuk III.

de burgemeesters van 't kanton Maeseyck (voor Eelen: P. Van Oeteren) als één man op om eene uitzondering te vorderen voor dit kanton, en om meer kracht aan deze aanvraag bij te zetten onderteeekenden al de inwoners met hen het smeekschrift⁽¹⁾.

IV. DE LASTEN.

Onder de lasten, die de inwoners te dragen hadden komen op de eerste plaats *de tienden*. De meeste eigendommen waren hiermee belast. De abdij van Corbie en na haar de heeren van Bocholt trokken deze tienden, waarvan de kerk van Eelen het derde deel genoot. Behalve de tienden moesten vele landerijen en woningen, hoorig onder een of ander laathof aan dezen *cijns* betalen. Bijna al de cijnsregisters dezer laathoven zijn verloren geraakt, zoodat het onmogelijk is nauwkeurige bepalingen of zelfs het totaal van de cijnsen voor elk aan te duiden.

Daarbij hadden al de gemeentenaren *de gemeentelasten* te dragen, die verschilden naar gelang de meer of min voorspoedige tijden. Deze laatste lasten werden onder de inwoners verdeeld en waren gesteund op het Bunderboek, dat is op de uitgestrektheid van den bebouwd grond. Deze lasten dienden voor het onderhoud der gemeentewerken: kerktoeren, dijken, wegen, enz. en bijzonder voor het betalen der *krijgslasten* (schattinge), die gewoonlijk per dorp werden vastgesteld; deze laatste werden over de dorpen verdeeld volgens de bevolking en de opbrengst der gemeente: alzoo staat in een taks uit de XVIIIe eeuw de gemeente Eelen voor 16 gulden 10 solden voor haar aandeel aangeschreven tot bijdrage van een geheele som van 1200 gulden, die het prinsbisdom Luik moest verschaffen⁽²⁾.

Voorts moet men nog melding maken van de lasten bij verkoop of erfenis van leenroerige goederen: *verheffing of relievement*, — de

⁽¹⁾ Dit smeekschrift werd uitgegeven in *Leodium*, 1909.

⁽²⁾ J. Daris, *Notice historique*... t. IX. bl. 117 en volg. — Rothem staat voor 28 fl., Stockheim voor 12 fl., Neer-Oeteren voor 45 fl. Daaruit kan men nogthans de juiste evenredigheid der bevolking en der opbrengst niet vaststellen; men moest zeker rekening houden van 't mislukken van den oogst en bijzonder van de uitgestrektheid der eigendommen, die in vreemde handen waren.

lasten, door den Prins-Bisschop op de gemeenten geheven, wanneer hij in geldgebrek was: *bede*, — en eindelijk de *steure of turkensteuer*, belasting welke geheven werd om te voorzien in de verdediging van het H. Land tegen de Turken. Bij verkoop van eenen onbelasten eigendom bezigde men volgende formule, die ons alle lasten opsomt, die op het volk drukten: „los, vrij, onbelast van alle relievements, schattinge, bede, censscatte (cijns), steure ende alle andere lasten door eenige Heeren ofte Prinsen opgesteld ofte hyrnaemaels opgesteld mochten woorden”.

V. DE ZEDEN.

Pastoor Coenaerts beschreef in 1624 de Eelenaren als „mensen goed van geest en inborst, eenvoudig, werkzaam, voordeelzoekend, op tijd en plaats dapper met de wapens”. De bevolking was rein van zeden: de doopregister stipt voor de 18^e eeuw gemiddeld twee onwettige geboorten aan in tien jaren (van 1698 tot einde 1737 tellen wij er negen onwettige). Dezelfde verhouding bleef bestaan gedurende en na de Fransche Omwenteling. Deze heeft op de zeden van het volk weinig invloed gehad (van af 1787 tot 1817 zes onwettige kinderen, waarvan drie vóór 1791). Op den dag van heden is de toestand zoo gebleven. De archieven der schepenbank, die nog bewaard gebleven zijn, vermelden slechts eenige weinig belangrijke misdrijven; een enkelen doodslag vinden wij aangestipt; verschillende misdrijven daarenboven staan ten laste van personen, die niet in de parochie geboren waren. De inwoners van Eelen waren door en door godsdienstig. De statuten der schutterij bewijzen, dat vroeger somtijds geheel het dorp in de week de H. Mis bijwoonde en dat er geen sprake was zich des Zondags te vermaken vóór het einde van lof of vespers.

VI. DE TAAL EN DE GEBRUIKEN.

De taal, in vroegere eeuwen, was voor de officiële stukken het latijn of het vlaamsch; de schepenbanken van Eelen en Visserweert bezigden altijd de vlaamsche taal, terwijl aan de overzijde der

Maas in de meeste dorpen de stukken der schepenbanken in het duitsch opgesteld werden. Het vlaamsch der justitiebank te Eelen was met zooveel fransche en latijnsche termen doorweven, dat men hierin den oorsprong kan zoeken van vele fransche woorden en uitdrukkingen, die heden nog in de volkstaal voortleven. Wij schrijven hier één staaltje uit honderd over: in 1685 was iemand ten onrechte beticht geworden turf te hebben weggehaald achter Sipernau, „t welck hy cleger verstaen hebbende heeft soodanige vilaine injurie terstont ad animum gerevoceert en daghelyck meer en meer is revocerende, in der vuegen dat hy deselve vóór gheene saecke des wereldts niet meer en soude willen lyden boven een behoerlyke revocatie, aengesien hy cleger tot nu toe ter goede naem en faeme gestaen heeft. Waerom concluderende contendert cleger den gedaeghden te worden gecondemnt tot publyque revocatie, neffens in eene amende profitable van 100 ryxdalers en in alle costen onder nochtans correctie deses Eersaemen gericht, vel alias omni meliori modo recht en justitie te worden geadministrert, salvo jure. . . . etc.”

De volkstaal was eertijds, gelijk nu nog, het Nederduitsch. Een opvallend verschil bestaat er voor de uitspraak der klinkers tusschen Eelen en Neer-Oeteren (1). Ofschoon deze dorpen slechts op één uur afstand van elkander verwijderd zijn, heeft er nooit groot verkeer tusschen beide bestaan. Van deze twee dorpen behoort het eene tot het Maasland, het andere tot het Kempenland.

Naast dit verschil in de taal valt een merkelyk verschil op te merken in de oude gebruiken dezer twee gemeenten. Te Eelen, onder anderen, wordt de oogst gezicht (met de zicht = korte zeis), te Neer-Oeteren gemaaid gelijk het gras; te Eelen wordt de zeis gescherpt met een steen, te Neer-Oeteren met een strijksok met slijk bedekt enz. Vele dorpsgebruiken, als het handschoenloopen en rijden (prijsloopen) bij bruiloften, het drinken van jenever uit een kom bij middel van een lepel bij dezelfde

(1) Enkele voorbeelden:

	te Eelen,	te Neer-Oeteren.
Kerk,	Kirk (Kirche),	Keirk.
School,	Schoel (Schule),	Schoal.
Hooi,	Hui (Heu),	Hoei.
Koeien,	Kue (Kühe),	Kie, enz.

gelegenheid, het gevangen nemen met een koord op Vastenavond om centen als losprijs te eischen enz., te Neer-Oeteren sinds oude tijden in gebruik, zijn onbekend te Eelen en in geheel de Maas-streek. Van 't begraven van Marlborough (Malbroek) op den laatsten kermisdag vonden wij te Eelen nooit eenige vermelding, terwijl gebruiken als het meisteken met Mei, het St. Maartensvuur stoken op St. Martinusavond, het ezeldrijven van slecht levende personen Eeler festiviteiten zijn, die derhalve eigen zijn aan geheel het Maasland.

VII. DE FAMILIEN.

In den loop van dit werk komen schier alle oude familienamen voor, die in het dorp bestaan hebben of er nog voortleven. Deze vindt men bijzonder in de lijsten van schepenen en burgemeesters, hooger aangegeven, weer. De huidige familienamen: Coenen, Klingelhoets, Senden, Van Oeteren, Van de Weerd, Dresen, Hansen, enz. komen vroeger veel voor; de naam Swillens was verspreid in Visserweert; de familienamen: Freyen, van Walsden, Meulenberg, Stals, Aengevelt en bijzonder de naam Lucas, vroeger te Eelen dikwijls vermeld, zijn nu verdwenen. In de vorige eeuwen bezigde men dezelfde voornamen als heden. Bij voorkeur koos men als voornaam denzelfden naam als die, welke den familienaam gevormd had: Dries Driessen, Coen Coenen, enz.

Tusschen de oudste familiën, buiten de adellijke familiën van Sipernau, Kapel, enz., waarover wij hierboven gesproken hebben, is er eene, die bijzonder de aandacht trekt, de familie van Oeteren. Gelijk de naam aanduidt moet deze familie van Neer-Oeteren oorspronkelijk zijn; daar vindt men echter den naam niet terug. Vroeg reeds komt hij voor te Eelen, waar hij nu nog bestaat. Een tak dezer familie ging de stad Luik bewonen en bekleedde daar de hoogste bedieningen, evenals de familie Bex, waarmede zij verwant was; deze laatste stamde af van Maeseyck en bezat eigendommen te Eelen. Een der eersten vindt men Leonard van Oeteren vermeld, in 1558 ontvanger of rentmeester van den Bisschop van Luik voor 't kwartier van Stockheim; hij woonde op het panhuis, waarschijnlijk te Eelen, waar hij tevens scholtis

was der schepenbank; hij was gehuwd met N. Bex. Zijn zoon Leonard werd in 1579 benoemd tot luitenant der leenen van het graafschap Loon en volgde zijn vader op als rentmeester van het kwartier van Stockholm en na hem kwam zijn zoon Dionys in

die bediening; deze laatste trad te Luik in den echt met Elisabeth de Méan en was in het jaar 1622 burgemeester dier stad (1). Hij werd begraven in de parochiekerk van den H. Servatius te Luik; op zijn grafsteen werden door zijne kinderen het wapen en het blazoën geplaatst met het opschrift „Icy reposent les corps de feu Dam^{me} Elisabeth

de Méan, épouse à feu Sr. Denis d'Oeteren, jadis Bourguemaitre de cette cité, laquelle mourut le dernier jour d'Avril l'an 1616. De feu Sr. Jacques Gal, docteur ès droits, trépassé le 7 de Juin l'an 1659. De Damoiselle Louise d'Oeteren, sa compagne, qui trépassa le premier Octobre 1677. Et de feu Jean d'Oeteren, docteur ès droits, mort le 10 de May l'an 1666". Zijn wapen dat wij hierboven afdrukken, prijkt ook te Eelen in het linker zijaltaar, dat een ouder altaar vervangen heeft door hem geschonken.

Wij ontmoetten nog van dezen naam: Frank van Oeteren in 1401, Jacob van Oeteren in 1448, beiden kanunnik te Thorn, en Reyner van Oeteren in 1445 kapelaan aldaar (2); in 1554 Leonard in 't Panhuys, ook genoemd Leonard van Oeteren, kanunnik te Thorn en later pastoor te Weert; in 1564 zekeren van Oeteren, pastoor te Stockholm; in 1606 Edmond van Oeteren, kanunnik te Thorn, gestorven in 1636.

Zekere Elisabeth van Ootheren, weduwe van Christiaan Renarts

(1) Loyens, *Recueil héraldique des bourguemestres de la noble cité de Liège*, 1720, bl. 377 en 469. — Op bl. 252 vindt men het blazoën van Willem Bex, heer van Freloux, burgemeester van Luik in 1605, met de volgende aanduidingen over deze familie: „De oude familie Bex schijnt afkomstig van Maeseyck, waar zij ten onzen dage (1720) nog in eere en goede faam is. Ook zien wij dat Petrus Bex, zoon van Petrus Bex en van Maria van Elen uit Maeseyck, het eerst zich te Luik is komen vestigen op het einde van 1400 als notaris. Uit deze zijn gesproten al de Bex'en, die de hoogste bedieningen dezer stad bezeten hebben en er cervolle huwelijksbetrekkingen hebben aangegaan". Eene studie over de familie werd onlangs uitgegeven door A. H. Bex, *Twee stamboom van de Water en Bex, Helmond*, 1909.

(2) P. J. Maas, *Geschiedenis van Neer-Oeteren*, dl. II, bl. 269.

van St. Truiden, had een aarden beeldje, dat zij van den Recollet Frans van Montjoie ontving, in het jaar 1636 geplaatst in het Capuyntjesbosch op een mijl afstand van St. Truiden. Dit beeldje werd daar weldra vereerd en gaf oorsprong aan de bekende bedevaart van O. L. Vrouw van Cortenbosch.

VIII. HET ONDERWIJS.

Het onderwijs der jeugd werd vroeger te Eelen toevertrouwd aan een leeken koster-schoolmeester. Ofschoon men kan veronderstellen dat, in de gewone tijden, het onderwijs te Eelen regelmatig werd gegeven⁽¹⁾, valt evenwel op te merken, dat men in de archieven verschillende personen en zelfs burgemeesters aantreft, die hun naam niet kunnen schrijven en met een kruisje teekenen. De oorzaak dezer achterlijkheid moet men zoeken of in het gebrek aan een doelmatic onderricht of eerder in de onverschilligheid der bevolking.

Wij hebben geene bepaalde gegevens over het onderwijs vóór de Fransche Omwenteling. Van 1806 tot 1814 echter deed de pastoor der parochie de getuigen bij de huwelijken teekenen; dit geeft ons eenig denkbeeld over dat punt te dien tijde: de meeste der getuigen konden hun naam niet zetten. Alzoo in 1806 zijn er 4 op 4, in 1806 2 op 4, in 1807 8 op 10, in 1808 12 op 14, in 1809 8 op 10, in 1810 4 op 10, in 1811 6 op 10, in 1812 17 op 27, in 1813 10 op 19, in 1814 5 op 16, die hun naam niet konden schrijven. Deze cijfers laten ons toe te oordeelen over de geringe ontwikkeling der bevolking in de vroegere eeuwen.

B. In oorlogstijd.

I. DE EELENAREN BUITENBURGERS VAN MAESEYCK.

Uit een ouden inventaris der archieven van Maeseyck, uitgegeven door kanunnik J. Daris⁽²⁾, leeren wij eenige bijzonderheden

⁽¹⁾ Zie de lijst der kosteren, hoofdstuk II.

⁽²⁾ J. Daris, *Inventaire des archives de Maeseyck*. Deze inventaris werd opgemaakt omstreeks 1650; de documenten, die hij aanhaalt, zijn bijna allen verdwenen. Het origineel ervan, een weinig meer uitgebreid, is nog te Maeseyck aanwezig.

over de rechten en lasten der buitenburgers van Maeseyck, waaronder de Eelenaren ook behoorden. Zoo leest men in een getuigenis der schepenen van Maeseyck van 12 December 1456 nopens de lasten en voorrechten der buitenburgers: „Dat die van Aldeneyck, Heppenert en Nedersolt in der bancke van Eyck van buyten gehooren ende woonachtigh syn, die vier vrylaeten in den lande van Hoorne woonende en Eelen oock ondersaet syn der stadt van Eyck, lieff ende leyt met der stadt schuldigh te helpen draeghen, in graevinghe, waekinghe, schettinghe en bedegelt ende in allen anderen last, die der stadt overcoemen moghte, ende die stadt magh die vöbrighe hun onderdanen gebieden met hunnen harnas die bystandt ende hulp te doen, als hun des noods gebeurt, off als te doen is ende gesinnen, omdat die stadt aen een ende van den land geleege is; oock syn die voorscreven ondersaeten schuldigh te volgen den clockeslagh van Eyck ende die van Nedersolt syn schuldigh der stadt eenen Heerenwaeghen te leveren als des te doen is, om der borgeren harnash ende provianden te voeren, ende by alsoo syn de voorige ondersaeten poorters der voorscreven stadt van Eyck ende gebruycken alle privilegiën en vryheden gelyck ingesetene poorteren. . . .” (Inventaris fol. 99).

De lasten aen dezen eertitel van poorters van Maeseyck verbonden schenen grooter dan de voorrechten; reeds in 1444 vinden wij Eelen in oneenigheid met Maeseyck en dwingt de Prins-Bisschop Jan van Heinsberg de Eelenaren hun aandeel in de stadslasten te betalen; nadien zien wij voortdurend dat de inwoners van Eelen zich aan deze lasten trachten te onttrekken. In 1539 op 8 Januari geeft de bisschop Cornelis van Bergh volgend bevel: „. . . . hebben wyr onse goede luyden van onse stat Eyck vors. geloefft, ende myts desen geloven, ofte also gevele, dat sy eyniger vianden ofte gewalts besorcht woeren, dat alsdan tot hunnen versueck onse Amptsman van Stockhem tot Eyck vors. ingebieden sal alle die ondersaeten onser scholtisampts van Eyck, nemptelich boven die voorsc. van Aldeneyck, Heppenart, Elen ende Neersolt; noch die van Roethem, van Neder-Oteren, van Opoteren, van Asch ende van Opgelabbeeck om onse stadt Eyck voorsc. by daege ende by nachte voer geweld te helpen verhueden. . . .” (1).

(1) Staatsarchief Brussel, Karton 7694. — Maeseyck: Oude inventaris der archieven.

Voor het jaar 1543 spreekt de inventaris van de te betalen taxen onder Aldeneyck, Heppeneert en Eelen en voor 1589 stipt hij, zonder nadere omschrijving, een nieuw akkoord aan tusschen Maeseyck en Eelen. In tijd van gevaar schijnen de Eelenaren weinig bescherming vanwege Maeseyck genoten te hebben, want, in stede alsdan hun goed binnen Maeseyck te bergen, trokken zij er mede naar Neer-Oeteren. Zoo leest men in een getuigenverhoor, in Maart 1560 gehouden, over de twisten tusschen Maeseyck en Neer-Oeteren: „Jan Knaepen in 't Geysteren, . . . seydt noch dat die van Rothum ende Eelen hier voortyts plachten hun goet te salveren binnen Neeroeteren als eene vaste bevryde plaets” (1).

Ten jare 1645 geeft de bisschop eene verklaring, dat de buitenburgers van Maeseyck niet meer verplicht zijn op bevel van den drossaard van Stockheim onder de wapens te komen gelijk de andere inwoners van het drossaardsampt, omdat zij verplicht zijn de stad Maeseyck te verdedigen op denzelfden voet als de binnenburgers. Hij herstelt hen hierdoor, op hun aanvraag, in hun oude vrijheid en gewoonten, waarop zij zich bij den bisschop beroepen hadden. Dit wordt hun opnieuw bevestigd op 24 Januari 1651 door den bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren.

De binnenburgers hadden het voorrecht gebruik te maken van het Luiksch recht, terwijl de buitenburgers volgens het Loonsch recht geoordeeld werden. Voor het overige hadden de buitenburgers dezelfde privilegiën als de inwoners van Maeseyck; in tijd van oorlog waren allen verplicht tot: „daegs en nachts hoede en waecke, te vaeren, te graeven, ys te breken, uyt te graeven en te vegen.”

Bij een besluit van den Prins-Bisschop van Luik van 8 Juli 1773 werden de karweien van persoonlijken dienst, die de buitenburgers verschuldigd waren voor het onderhoud der stad, op drie in het jaar, van 5 of 7 uren, gebracht. Eelen wordt in dit stuk niet meer genoemd; denkelyk waren de Eelenaren niet meer poorters van Maeseyck en hadden zij den last met de eer van hunne schouders weten te schudden.

(1) Staatsarchief Brussel, *ibid.*

II. VOORBIJTREKKENDE LEGERS, SLECHTE TIJDEN.

Gelegen op een uithoek van het prins-bisdom, waar de gewone weg was voor het doortrekken der legers, heeft Eelen dikwijls van voorbijtrekkende troepen te lijden gehad. Langs het dorp liep de Romeinsche Heerbaan en de Maas; daar langs kwamen de Noormannen in de 9^e eeuw afzakken, alles wat er toen bestond verwoestend. Omstreeks 1355 worden de streken van Maeseyck, Bree, Horn, bijna geheel uitgemoord door de invallende benden van Godefridus Dalembrouck, die het graafschap Loon wilde innemen en reeds bezit had genomen van zijn sterksten burcht, Stockheim ⁽¹⁾.

„Int jaar 1466 des goensdaechs voer Sint Anthones daech rogen die van Triecht ut met 600 man ende ock die Valkenburgiere omtrent en branden daer, en die van Eyck en Oeteren en van de Kempen quamen tegen hun en streden, daer bleven van Eyck en Oeteren 37 doot en sy brachtenter gevangen 66 ende twee bussen en twee wagen vol harnes ende bagen (naar Maastricht)” ⁽²⁾. Dit is een der menigvuldige gevechten uit de woelige tijden, die het prins-bisdom Luik in de laatste tijden der XVe eeuw doorleefde.

In 1470 vaardigden de Drie Standen een bevel uit om overgansch het prins-bisdom eene som geld bijeen te brengen tot betaling van de overblijvende lasten aan Karel den Stoute van het jaar 1469 ⁽³⁾. Elke gemeente was belast volgens het getal vuren, dat is volgens het getal der huishoudens. Dit geeft ons tevens een inzicht van de betrekkelijke bevolking van het dorp. Eelen moest betalen: 80 livres 1 solde. — Maeseyck: 424 l. 10 s. — Dilsen: 125 l. 16 s. — Heppeneert: 35 l. 2 s. — Leuth: 10 l. 16 s. — Lanklaer: 17 l. 11 s. — Neer-Oeteren: 364 l. 3 s. — Rothem: 108 l. — Tongerlo: 177 l. 17 s. Indien men veronderstelt met den kanunnik Daris, dat elk huisgezin één livre te betalen gehad heeft, dan waren er in 1470 te Eelen 80 huisgezinnen, hetgeen een bevolking uitmaakt van ongeveer 550 inwoners.

⁽¹⁾ Mantelius, *Historia Lousensis*, bl. 280. — De Prins-Bisschop herwon weldra de sterkte van Stockheim met een leger van 40000 man.

⁽²⁾ *Kronijk van Maastricht en Omstreken*, in *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, t. I. bl. 74.

⁽³⁾ J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège au XVe siècle*, bl. 11.

In 1489 lag de prins-bisschop Jan van Horne met zijn leger vóór Maeseyck. Het volgend jaar kwam een Fransch leger onder geleide van Jacob van Croy door Limburg afzakken; „voert spoliëden ende vingen sy die luide in die Kempen ende namen hun beesten, sy sloegen (te) Eelen die kercke op, (te) Dilsen, Lanclaer, Eisdén, Vucht, Mèchelen, Gremby ende namen alles watter binnen was metten kelcken (1)“.

In 1567 trok Willem de Zwijger met een leger van 25000 man tusschen Maeseyck en Stockheim over de Maas, verbleef twee dagen in de nabijheid dier plaatsen, plunderde alles en nam vele gevangenen mede. In 1578 vochten de Maastrichtenaars tegen de soldaten van Roermond in de Visserweert en omstreeks 1589 trokken er verschillende legers (Hollandsche, Duitsche en Spaansche) voorbij; de streek werd dan vooral geplunderd door het Hollandsch soldatenvolk, bijgenaamd de Vrijbuiters; deze voerden, onder anderen, den eigenaar van Sipernau, Jan van Roye, gevangelijk mede (2).

In den zomer van 1672 vielen de Fransche troepen in het prins-bisdom Luik, maakten zich meester van Maeseyck en lieten er een garnizoen achter, dat een geesel was voor de stad en de omstreken. Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, en de Prins van Condé, trokken ieder met een leger voorbij tegen de troepen der Staatschen. Het garnizoen der Franschen verbleef te Maeseyck van Mei 1672 af tot Maart 1675 en maakte er versterkingen. Dienaangaande leest men in het kerkarchief van Eelen: „Vrenck van de Weerde hierop (een boschje) gerenuntieert 1672, 15 Mey, als wanneer de franssen Maeseyck ingenomen, versterkt en drie jaren in besettingen gehalden, de boomen afgekap't en verlaten hebben. — 1674 den lesten Meert desgelijks heeft oock gerenuntieert Willem Geutens in een lathoutwas, gelegen aan de breuk“. In 1678 bezetten de Hollanders op hunne beurt Maeseyck. Het is te veronderstellen, dat de bewoners der omgeving van Maeseyck veel van deze vreemde soldaten te lijden hadden. — Na het vertrek der Fransche troepen werd eene groote schatting van onze dorpen geheven ten voordeele van den koning van Frankrijk.

(1) *Kronijk van Maastricht en omstreken* in *Publications* etc., bl. 88.

(2) Staatsarchief, Hasselt. Archief van Sipernau.

De gemeente Eelen was hierdoor genoodzaakt groote kapitalen tegen hoogen interest op te nemen: in 1675 van Catharina Matshoven, mater van het Agnetenklooster van Maeseyck, 2000 gulden tegen 5 $\frac{1}{2}$ %, — in 1676 570 rijksdaalders en 2000 gulden, — in 1678 1200 gulden aan 6 $\frac{1}{2}$ % en 480 rijksdaalders, — in 1679 1950 gulden en 100 rijksdaalders, — in 1681 800 gulden, — in 1683 1800 gulden, van zekeren „Dingens woonachtig te St. Sebastiaen in Hispagne” aan 6 $\frac{1}{4}$ %, — in 1684 1300 gulden. — In aanmerking genomen, dat de waarde van het geld in dien tijd veel grooter was dan heden, kan men zich een denkbeeld vormen van den geldelijken toestand der gemeente op het einde der XVIIe eeuw.

In 1749 lagen de Huzaren te Rothem aan den Windmolen (1).

Tijdens de Luiksche Omwenteling in 1790, had Generaal graaf van Hatzfeld zijne palatijnsche legerbenden op Maeseyck samengetrokken na zijne overwinning op de Luiksche troepen te Stalleken (Sutendael). De soldaten begingen wandaden tegen de inwoners van Dilsen, Rothem en Eelen onder voorwendsel, dat uit verschillende huizen door dezen op hen geschoten was (2).

In 1794 vielen de Franschen in Eelen. Wij laten hier enkele bijzonderheden volgen uit den „Staet van onkosten” die zij in het dorp hebben veroorzaakt tijdens het bestuur van Jan Mathijs Lucas en Gerardus Hagen, burgemeesters aldaar. Deze lijst beslaat 17 bladzijden in folio, begint met 22 September 1794 en loopt tot 29 April 1795. Vele leverantiën van hooi, stroo, haver en beesten werden door de Franschen opgeëischt, somtijds ook lieten zij ze door geld afkopen. Dikwijls kwamen afzonderlijke soldaten in het dorp, gewoonlijk huzaren en dragonders; zij aten en dronken op kosten der gemeente, hetgeen in voornoemde lijst in rekening werd gebracht. Eene eerste levering van 40 karren hooi en stroo binnen Bree werd afgekocht voor 24 gulden en 15 stuivers.

Van 24 tot 27 September was eene afdeeling huzaren te Eelen gekampeerd in de weide van Herman Clingelhoets; zij eischten 30 hoppestaken, 100 boonenstaken en 250 bossen roggestroo voor het vervaardigen hunner tenten.

(1) Staatsarchief. Hasselt: afzonderlijke stukken over Eelen.

(2) J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège*, t. II, bl. 242. Te Dilsen werden drie inwoners gedood. Smets, zijn zoon Hendrik en Weijens. Leonard Geynen werd doodelijk gewond.

8 October, de Eelenaren moeten 10 dubbelkarren leveren om de leverantie van Reckheim tot Luik te vervoeren.

21 October, al de vrachten der tienden moeten in de Requisitie geleverd worden.

Den 14^{den} November werd een schip hooi geladen aan de Kogge voor de Franschen.

Den 23sten December moest het dorp geven aan de troepen, „die hier waren gelogiert als sy den boom van Liberteyt hebben geplant 1 aem bier = 14 gl.”

Den 30sten December werden de burgemeesters te Maeseyck in arrest gehouden.

1795 8 Januari, vijf commissarissen zijn gekomen om alles op te teekenen.

Den 12^{den} en 15^{den} Februari werden 9 paarden opgehaald.

Den 11^{den} Meert werden allerhande zaken geleverd aan den commandant op Sipernau (Baron van der Liliën was gevluht en de commandant der Franschen had het kasteel betrokken).

26 April, „Betaald aan den Eerw. H. Pastoor een aam bier door de Franschen van hem gedronken = 16 gl.”

Den 28sten April is een commissaris de goederen van Sipernau konien opnemen „als migrant”.

Verschillende afdeelingen soldaten waren te Eelen geweest en hadden er gekampeerd.

Uit al hetgeen de lijst bevat kan men opmaken dat de Eelenaren zich gewillig in alles aan den willekeur der dolle Fransche soldaten onderwierpen.

In 1796 werden de meubels der kerk door twee commissarissen opgenomen, die daarvoor $3\frac{1}{2}$ Fransche kronen ontvingen; de meubels werden teruggekocht voor 55 gulden.

Pastoor Borghouts legde den eed van getrouwheid aan de Fransche Republiek niet af en verbleef in het dorp; op de lijst der veroordeelden staande werd hij lang gezocht en eindelijk gevangen genomen; hij ontsnapte en vluchtte weg om na de Omwenteling weer te Eelen terug te keeren. De parochie was dus langen tijd zonder herder. Het kruis werd van den toren niet afgenomen.

Een inwoner van Eelen werd door een Fransch soldaat gedood tusschen Rothem en Eelen aan den Eelersteen, een gebroken kruis herinnert thans nog aan de plek der misdaad.

Eenige jaren nadien kwam het groote leger van Napoleon op zijn tocht naar Rusland te Eelen voorbij; Napoleon had zelf den prachtigen steenweg van Maastricht naar Roermond doen aanleggen; enkele Eelenaren maakten deel van zijn leger en kwamen zelfs later terug in het dorp. De boeren moesten op den doortocht van het leger karren leveren om het oorlogsmateriaal, vooral kanonskogels, zes uren ver te vervoeren.

C. De XIXe Eeuw. en de hedendaagsche toestand.

Na den val van Napoleon kwam Eelen in 1815 aan Nederland en na de omwenteling van het jaar 1830 aan België; deze bestuurs veranderingen hebben in het dorp weinig invloed gehad.

Onder het Nederlandsch Bestuur werd het kanaal, de Zuid-Willemsvaart van Maastricht naar 's Hertogenbosch, gegraven; dit kanaal doorsnijdt den Zuid-Westelijken uithoek ⁽¹⁾ van het grondgebied van Eelen, doch zulks heeft voorloopig geen invloed op de belangen van het nog te ver afgelegen dorp uitgeoefend; alleen verminderde het verkeer over de Maas.

Door den afstand van Nederlandsch Limburg in 1839 verloor de gemeente en de parochie het gehucht Visserweert en de hoeve Daniëlsweert, aan de overzijde der Maas, en sinds dien verminderden meer en meer de betrekkingen van het dorp met de gemeenten van den rechter oever. Daarentegen had de gemeente Eelen reeds in 1821 bij een besluit, dat de grenstwisten tusschen Neer-Oeteren, Rothem en Dilsen bepaald regelde, eene groote uitgestrektheid heidegronden ontvangen, die voorheen tot Neer-Oeteren behoorden ⁽²⁾. Het was in dit deel, dat op voorstelling van het Belgisch Staatsbestuur door koninklijk besluit van 1847 een naamlooze vennootschap van Luik toestemming bekwaam tot het aanleggen eener watering; meer dan honderd hectaren heide werden door middel eener kunstmatige bewatering in vruchtbare weiden herschapen; uit deze echter trekken de inwoners van

⁽¹⁾ Zie de kaart.

⁽²⁾ Zie hierboven, hoofdstuk I, uitgestrektheid.

Eelen weinig nut, daar bijna de gansche opbrengst naar den vreemde vervoerd wordt. De overige deelen der aangeworven heide werden met bosschen of houtgewas beplant of zijn onontgonnen blijven liggen. Op dit terrein werd later ook, toen de spoorweg van Hasselt—Maeseyck werd aangelegd, het station geplaatst, dat de drie dorpen Eelen, Rothem en Neer-Oeteren bedient.

De bevolking heeft in de XIXe eeuw eenen aanzienlijken, stofelijken vooruitgang beleefd. Bevrijd van vele lasten, die vroeger bestonden, hebben de bewoners nu de geheele opbrengst van den oogst voor zich. Op het laatst dezer eeuw zijn de veeverzekeringen en bijzonder de melkinrichtingen tot stand gekomen, welke in het dorp veel voordeelen hebben aangebracht.

Werklieden, die enkel leven van hun dagloon (te Eelen ongeveer 2 franken) zijn er bijna niet; al de inwoners hebben ten minste een kleinen eigendom of pachtgronden, die ze bebouwen; openbare armoede is er niet gekend.

De voorspoed zou grooter zijn, zoo er niet gebrek ware aan bebouwbaren grond; alle inwoners zouden hunnen akker willen vergrooten.

De verkeerswegen zijn door de zorgen van een volksgezinnd landsbestuur buitengewoon verbeterd; schoone wegen zijn daar; waar vroeger zelfs geen weg bestond⁽¹⁾; trein en tram vergemakkelijken de handelsbetrekkingen en de reizen, terwijl eertijds slechts een mailpost tusschen Maeseyck en Maastricht den reizende ten dienste stond; een postkantoor en telegraafkantoor maken de inrichting volledig.

Onder zedelijk opzicht zijn er te Eelen eveneens merkelijke veranderingen geschied: het onderwijs, vroeger verwaarloosd, werd in de XIXe eeuw beter gegeven en beter gevolgd; een ongeletterde is thans eene zeldzame uitzondering; de geestesontwikkeling der bevolking is dan ook geheel veranderd: elkeen leest heden zijn weekblad en velen een Fransch dagblad.

De valsche stelsels van het Liberalisme vonden reeds vroeg te Eelen aanhangers; pastoor Rutten (1842—72) moest er reeds tegen strijden. De oorzaak was, zooals een zijner opvolgers schreef, dat de leering slecht verstaan werd. Dit scheen nogthans niet het

⁽¹⁾ Bijvoorbeeld: naar Neer-Oeteren.

geval te zijn, want toen in het jaar 1879 de liberalen met open vizier streden, verminderde hun getal te Eelen niet. Dat jaar werd door de zorgen en het geld van den pastoor en der katholieken eene school gebouwd, waarin de nieuwe kapelaan, E. H. Breenmans, les gaf aan de katholieke jeugd. Hevig werd er gewerkt voor het behoud van het Geloof in de harten der kinderen. Het getal aanhangers van dit valsch politiek stelsel heeft sinds niet afgenomen; de laatste Kamerverkiezingen, in 1908, hebben bewezen, dat het vuur onder de asche gedurende eenige jaren slechts gesmeuld had.

De bevolking der gemeente groeit in aantal schier niet aan; de reden daarvan is de onmogelijkheid de boerderijen te vermeerderen en de volledige afwezigheid van nijverheid; in algemeenen regel blijft uit elk huisgezin niet meer dan één kind in het dorp (1). De overigen zijn genoodzaakt elders den kost te zoeken en vertrekken vooral naar de groote steden.

(1) Neer-Oeteren daarentegen, waar de te ontginnen grond nog in overvloed is, heeft sinds 1800 het getal zijner inwoners verdriedubbeld: 826 omstreeks 1790, heden ruim 2500.

AANHANGSEL.

CARTA HENRICI, LEODIENSIS EPISCOPI, DE ECCLESIA DE HELIM,
CUM APPENDICIIS SUIS. (Cartulaire blanc de l'abbaye de
Corbie, fol. 60, recto, à la bibliothèque nationale de Paris,
ms. lat. n° 17759) (1).

Henricus secundus, Dei gratia Leodiensis episcopus, tam presentibus quam futuris in perpetuum officii nostri ratio exigit, ut malis cotidie invalescentibus attinentis remedii objectione resistamus. Inde est quod jura Corbeiensis monasterii, quae habet in ecclesia de *Helim*, hujus cripti taxatione commemorare curavimus, ut eorum certa expressione omni in posterum errori prescribamus. Predicta igitur ecclesia de *Helim* cum omnibus pertinentiis ejus Corbeiensis ecclesie est. Due vere partes et minoris et majoris decime, tam de nutrimentis quam de sationibus et de omni proventu sunt ejusdem Corbeiensis ecclesie; tertia tantum sacerdotis; curia tamen sacerdotalis, mansi et agri dotales nullas debent decimas Corbeiensi ecclesie. Similiter dominicalis curia Corbeiensis ecclesie et tota colonia carruce eorum quam diebus nostris et Symonis prepositi habuisse dignoscitur, et bonuarium Wecheken non tertabit decimas suas sacerdoti, sed pari jure et cultura dominicalis et terra sacerdotalis utrobique libera est ab omni decimarum debitione. Sane si abbatem Corbeiensem in persona sua

(1) Duvivier, *Actes et documents anciens intéressant la Belgique*, Bruxelles 1898; bl. 141. en Cocheris, *Notices et extraits des documents manuscrits conservés dans les dépôts publics de Paris et relatifs à l'histoire de la Picardie*, t. I, bl. 545—558. Bovengenotmâ stuk op bl. 601.

ad partes illas venire contigerit, sacerdos predictae ecclesiae cereos de more competentes cum minutis candelis in obsonium vespertinum dabit. Si vero non venerit, estimationem eorum, duas scilicet solidos, preposito ejus in pascha Domini solvet. Ut igitur hec praedicta solidum validitatis suae statum obtineant, definitiones eorum presenti pagina concribi et paginam ipsam imagine nostra fecimus insigniri.

INHOUD.

Een woord vooraf. — Bronnen.

EERSTE HOOFDSTUK: De plaats in het algemeen.

I. De eerste bewoners.

- a. Steenen tijdperk.
- b. Bronzen "
- c. Romeinsch "
- d. Frankisch "

II. Het Dorp Eelen.

- a. Ligging.
- b. Naamafleiding.
- c. Uitgestrektheid.
- d. Gehuchten.
- e. Oude plaatsen.
- f. Bevolking.

TWEEDDE HOOFDSTUK: A. De Parochie.

I. Haar ontstaan.

II. Hare uitgestrektheid.

III. De tiendheffers. — Rechten en plichten.

IV. De pastoors der parochie.

- a. Hunne rechten en verplichtingen.
- b. Korte levensschetsen.

V. De beneficiën.

VI. De kapelanij en de kosterij.

- VII. Belang en opbrengst der kerkelijke goederen; andere instellingen.
- VIII. Merkwaardigheden der kerk.
- IX. Priesters van Eelen afkomstig.
- X. Tongerlo.

B. De Kapel van Onze Lieve Vrouw van Rust.

DERDE HOOFDSTUK: Wereldlijk Bestuur.

- I. De Heerlijkheid.
- II. Gerechtelijk bestuur:
 - De Schepenbank.
 - Schout, schepenen, secretaris, enz.
 - Vergaderingen, ondergeschikten, taal, lijst der bedienden.
- III. Dorpsbestuur:
 - De Burgemeesters.
 - Eigensgenooten en laathoven.

VIJFDE HOOFDSTUK: Bijzondere plaatsen.

- I. Het goed Sipernau.
 - De eigendom.
 - De bewoners.
 - Het laathof.
 - De kapel.
- II. Het laathof van de kapel.
- III. Het hof van Corbie.
- IV. Het hof van Zant.
- V. De familie „van Elen“.
- VI. Visserweert.
- VII. Daniëlsweert.
- VIII. Plaatsnamen.

VIJFDE HOOFDSTUK: Maatschappelijke instellingen en toestanden.

- A. In vrede-tijd.
 - I. De schutterij.
 - II. Maatschappelijk leven.
 - III. De Rijkdom.
 - IV. De Lasten.
 - V. Het Zedelijk leven.

VI. De taal en de gebruiken.

VII. De familiën.

VIII. Het onderwijs.

B. In oorlogstijd.

I. De Eelenaren buitenburgers van Maeseyck.

II. Voorbijtrekkende legers, slechte tijden.

C. De XIXe eeuw en de hedendaagsche toestand.

Aanhangsel.

ONZE LIEVE VROUW VAN RUST.